ఆంధ్రనామసంగ్రహము.

ఆంధ్రనామశేషము.

సాంబనిఘంటువు.

సటీకము.

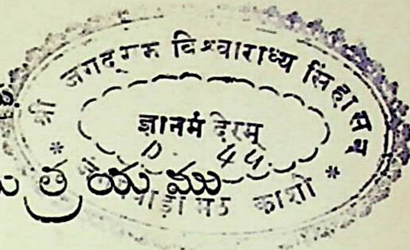

44
7

A. GUNNAN CHETTY & C
286, ESPLANADE.

శ్రీ ర స్తు.

ఆంధ్రనిఘంటుత్రయము

సటీకము.

అకారాదిశబ్దానుక్రమణికాసహితము.

ఆంధ్రనామసంగ్రహము, ఆంధ్రనామశేషము,

సాంబనిఘంటువు.

బుక్కపట్టణము - రామానుజయ్యగారిచేఁ

బరిష్కృతము.

మద్రాస్

చైనాబజారు రోడ్డు, 286-వ నంబరుగల గృహమందుండు,

ఏ. కణ్ణన్ సెట్టి అన్డ్ కంపెనీ వారిచేఁ

బ్రకటితము.

1924

ప్రస్తావన.

భాషావ్యుత్పత్తికి మిక్కిలి యావశ్యకము లగునిఘంటువులు తెనుఁగునకుఁ బెక్కులు గానంబడుచున్నవి. అందుఁ గొన్ని యకారాదిక్రమమునను దక్కినవి వర్గాదిరూపమునను విరచింపఁబడియున్నవి. మొదటివానియందుఁ దలఁచినశబ్దమును దోడనే చూచుకొనునట్టియానుకూల్యము చాలఁ గలదు గాని రెండవవానియందు నొక్కొక్కవిషయముతోడ దానిని సంబంధించినవి యెల్లను నొక్కటిగా వర్గరూపమునఁ గూర్పఁబడి యుండుటయే కాక ప్రతిశబ్దము నించుమించుగాఁ బర్యాయములతోనెల్లఁ గూడి యుండుటయుఁ గలదు గాన నిట్టివానివలన భాషాపరిజ్ఞానము మిక్కిలి సులభముగాను బూర్ణముగాను మఱింతత్వరితముగాను సమకూఱుచున్నది. ఇంతే కాక యిట్టినిఘంటువు లెల్ల బహుతరముగాఁ బరిమితములును బద్యాత్మకంబులునై, ధారణకు మిక్కిలి యనుకూలంబులుగా నుండుటవలనఁ గంఠపాఠముగా వల్లింపఁబడునవై, యట్లు వల్లించువారికిఁ గోరినపుడెల్లఁ బుస్తకసాహాయ్యమక్కఱలేక కొంగుముడివలె నుపయోగించుచుండును. ఇందుఁ గల యాంధ్రనామసంగ్రహము, ఆంధ్రనామశేషము, సాంబనిఘంటువు ననెడి యీమూఁడునిఘంటువులు నిట్టివే. ఇదియ వీనిని సటీకముగా ముద్రించుటకు ముఖ్యకారణము.

ఆంధ్రనామసంగ్రహము రచించినకవి పైఁడిపాటిలక్ష్మణకవి. ఇతఁడు డేకామమంత్రిపుత్రుండు. కౌండిన్యగోత్రుఁడు.

ఈగ్రంథమును గాశీవిశ్వనాథుని కంకితము చేయుటంబట్టి శైవుం డని తెలియుచున్నది. ఇతం డేకాలమువాండో సూటిగాం జెప్పుట కాధారము లేదు. ఆంధ్రనామశేషమును రచించిన అడిదము సూరకవి యితనిని బేరుకొనియున్నాండు. అతండు క్రీ. వె. 1750 సం-1780, లలో నుండినట్లు కవిచరిత్రలవలనం దెలియుటంబట్టి లక్ష్మణకవి యంతకుం బూర్వమం దుండినవాండని యేర్పడుచున్నది. ఇది దేవవర్గు, మానవవర్గు, స్థావరవర్గు, తిర్యగ్వర్గు, నానార్థవర్గు అని యైదుభాగములుగా విభక్తము. ఇందుం గొన్ని యప్రామాణికము లగు 'శబ్దరూపాదు లందందుం గలవు. ఇందు దేవవర్గున నింద్రపర మగు 'చట్టుపల్ దెగ గట్లం గొట్టెడుజెట్టి' యను పద్యమునందు 'దుగబొట్లపిరుదయైదు కనుంగవలవేల్పు' అనుసమాసములో 'పిరుద' యనుశబ్ద మొకటి కనుపట్టుచున్నది. ఇది పిఱుందుశబ్దము సప్తమ్యేకవచన మైనచో నప్పుడు వ్యస్త పద మగును గాంబట్టి యాసమాసమునడుమ నుండందగదు. కావున నిది పిఱిది యని యుండవలయును. అయినను బెక్కు ప్రతులందు 'పిరుద' యనియే రూపము గనంబడుచున్నది. ఈ రూపమున కుపబలముగా నాంధ్రనామశేషమున 'తొడరుం బశ్చాద్భాగము, వెడ యనంగా వెనుక యనంగం బిరుద యనం గన్" అని దాన్నిప్రతులు పెక్కింటం జూపట్టుచున్నది. నిఘంటుకారులు తొలుత దీని నెట్లు వ్రాసియుండిరో తెలియదు గాని యా రెండు నిఘంటువులయందును నించుమించుగా వాని ప్రతు లన్నింటను 'పిరుద' యనియే రూపము కానంబడుటచే నట్టియకారాంతశబ్దము వేఱొకటి కలదేమో యని సందియము

కలుగుచున్నది. కాని ప్రయోగములం దది చాలమృగ్యమగుటచే సమంజస మనుటకు సాహసము పుట్టకున్నది. కావున దానిని పిఱిఁది యనియే దిద్దియున్నాఁడను. బూరుగుశబ్దము బూర గొమ్మునకును బూరుగుచెట్టునకును వేరుగాఁ జెప్పఁబడియున్నది. కాని మొదటియర్థము 'బూరగ' యనుశబ్దమునకే కాని 'బూరుగు'నకుఁ గానిపింపదు. తాళవృక్షవాచక మగు 'తాడు' శబ్దమునకు రజ్జు వనియు నర్థాంతరము చెప్పఁబడియున్నది. త్రాడుశబ్దమునకే యాయర్థము చూపట్టుచున్నదికాని 'తాడు' నకుఁ గాదు. కైదువు, నెమిలి, జమిలి అనునీమూఁడుశబ్దములును వరుసగా కైదువ, నెమలి, జమలి యని ప్రతులయం దెల్లఁ గానిపించుచున్నవి.

ఆంధ్రనామశేషము.

దీనిని రచించినకవి అడిదము సూరన; బాలభాస్కరుని పుత్రుఁడు. ఇతఁడు నియోగి; మఱి కవిజనరంజనము, కవిసంశయవిచ్ఛేదము, ఆంధ్రచంద్రాలోకము, రామలింగేశ్వరశతకమని నాలుగుగ్రంథములను గూడ రచించెను. ఇతఁడు పదునెనిమిదవ శతాబ్దమునం దున్నట్లు చెప్పఁబడినది. ఈ ఆంధ్రనామశేషము చాల నిరుపమముగా నున్నది. ఆంధ్రనామసంగ్రహమున లేని శబ్దముల నిది తెలుపుచున్నది. ఇది వర్గులుగా విభక్తము కాదు.

సాంబనిఘంటువు.

ఇది కస్తురిరంగకవిచే రచింపఁబడినది. ఇతఁడు వేంకటేశ్వరాంధ్రమును జూచియే దీనిని రచించెనని చెప్పవచ్చును. ఆయా

పదములకా నిఘంటువునఁ గల పర్యాయముల నల్లె దీనియం దుఁ బెక్కుచోట్ల నుంచియుండుటఁ జూడవచ్చును. వేయేల! దానిని గొనియే రంగకవి దీనిని రచింపఁజాలినాఁ డనుట సాహ సముకాదు. అయిన నది దీనికంటెఁ గొంతవిపులముగాను మఱింత ప్రౌఢముగాను మిగుల సలక్షణముగాను జూపట్టుచున్నది. ఇందుఁ బ్రయోగసిద్ధములుగాక వ్యవహారైకశరణంబు లగుశబ్దం బులును, వ్యాకరణదుష్టంబు లగుశబ్దరూపంబులును బెక్కులు గానంబడుచున్నవి. ముఖ్యము లైనవాని నెత్తి వ్రాసెద. నేఁడు శబ్దము అక్కినేఁడు మొదలగు తెనుఁగుదేశపుఁ బురుషనామ ములందు రాజు అనునర్థము కలదై కానిపించుచున్నది కాని ప్రయోగదృశ్యము కాదు. కార్చారి యని పెక్కుప్రతులందుఁ జూపట్టుటచేతను వ్యవహారమాత్రదృశ్యంబు లగు నిట్టిశబ్దంబు లిం దనేక ముండుటచేతను దీని నల్లే యునిచినాఁడను. ఇటీవల ముద్రితము లైనప్రతులలో నిది నేర్పరి యని దిద్దఁబడియున్నది. కాని యాదిద్దుపా ఠెంతవఱకు యుక్తమో తెలియరాదు. అట్టు శబ్దమునకుఁ బర్యాయముగా అఱుత శబ్దము చెప్పఁబడి యున్నది. ఈశబ్దమును 'అట్టు' శబ్దమునకంటె వే ఱైనదాని నిగా గ్రహించినట్లు తోఁచుచున్నది. పారితోషికవాచక మగు 'పసదనము'నకు అన్న మనెడియర్థము విచారణీయము. జాగిలి యను శబ్దము దండపర్యాయ మగువిశేష్యముగా నెచ టను గానము. దీనికి మూల మగు వేంకటేశ్వరాంధ్రమునఁ గల 'జాగిలుట' అనుక్రియనుండి జాగిలి యనువిశేష్యమును దీసిన ట్లున్నది. 'చాఁగిలు' అనుక్రియయే యిట్లు తప్పుగా గ్రహింపఁ

బడియుండు నని తోఁచెడిని. బటువి, మద్దత్తు, పరాలు ననెడి యీమూఁడుశబ్దములు వ్యవహారమాత్రసిద్ధంబులుగాని ప్రయోగములందు మృగ్యములుగా నున్నవి. గొనయమే మౌర్వీవాచకముకాని గొనము కాదు. వేంకటేశ్వరాంధ్రమునఁ గల వెక్కిరింతమెకము, గుర్గురించుమెకము, చప్పరించుమెకము, ప్రమానిపోటుపులుఁగు, అనువానిలోని యుత్తరపదములను విడిచి యిందుఁ గ్రమముగా వెక్కిరింత, గుర్గురింత, చప్పరింత, ప్రమానిపోటువు, అని క్రియలనుమాత్రము రంగకవి వ్రాసియున్నాఁడు. క్రియామాత్రములే యాయామృగాదినామము లెట్లు కాఁగలవు? ఇట్లానిఘంటువునుండి శబ్దములు పెక్కులు కొంతమార్పుతో నిం దుంపఁబడి తప్పులై కానిపించుచున్నవి.

ఆంధ్రనామసంగ్రహమునకును ఆంధ్రనామశేషమునకును మున్ను పండితులు వ్రాసియుండిన టీకలనే యవ్యైయెడల సవరించి కూర్చియున్నాఁడను. సాంబనిఘంటువున కిదివఱలో నేటీకయు లేమింజేసి నేను దానికిఁ గ్రొత్తగా నొకటి రచించినాఁడను. ఈనిఘంటువులోని యౌగికపదంబులకుఁ జాలవఱకవయవార్థములును బ్రతిశబ్దమునకును బర్యాయములసంఖ్యయు వ్రాయంబడియున్నవి. గుణదోషగ్రహణనిపుణు లగుపండితశిఖామణు లిందుఁ గల దోషములను దెలిపి దీనికి మఱింత వన్నె కలిగింతురు గాక యని నమ్ముచున్నాఁడను.

ఇట్లు

తం. తేవప్పెరుమాళ్లయ్య.

శ్రీరస్తు.

సటీకాంధ్రనామసంగ్రహము.

దేవవర్గు.

అవతారిక.

పైడిపాటి కవిలక్ష్మణమంత్రి యాంధ్రనామసంగ్రహ మనెడి యీ నిఘంటువును రచియింపఁ బూని యిది నిర్విఘ్నముగా పరిసమాప్తి నొందుటకొఱకు నాదియందు నిష్టదేవతా నమస్కార రూపమంగళము నాచరించువాఁడై యిట్లాచరించుట శిష్టాచార మని శిష్యజనులకుఁ దెలియుటకొఱకు నా మంగళమును గ్రంథరూపముగా 'శ్రీపతివంద్యు' నను తొలు పద్యమున నిబంధించుచున్నాఁడు. పిదప రెండుపద్యములందును దనయిష్టదైవ మగు విశ్వనాథునికి స్తుతిపూర్వకముగా నీగ్రంథము సంకితము సేయుటయు, గ్రంథనామము స్వనామము మున్నగునవియుఁ దెలుపుచున్నాఁడు. మొదటి*మూఁడు పద్యములు నేకాన్వయము గలవి యని యెఱుంగునది.

క. శ్రీపతివంద్యు విశాలా
  శ్రీపతిని భజించి యిష్టసిద్ధుల వరుసం
  బ్రాపింపఁగ గణనాథుని
  శ్రీపాదంబులకు నెఱఁగి చెందిన వేడ్కన్. 1

---

* ఇట్లు ఏకాన్వయము గలపద్యములు కుళిక మనఁబడును. కావ్యాదులందుఁ గుళికముఁ జెప్పువాడుక తఱచుగాఁ గానఁబడుచున్నది.

క. నతభక్తలోకరక్షా
రతికిం జంచత్కృపాతరంగితమతికిన్
శతమఖముఖసురనుతిసం
గతికిన్ మహిమోన్నతికిని గౌరీపతికిన్. 2

తే. అంకిత మొనర్తుఁ దెనుఁగుపేళ్లరసి కూర్చి
గరిమతో నాంధ్రనామసంగ్రహ మనంగ
నమరుకృతిఁ బైఁడిపాటి యేకామ్రమంత్రి
సుతుఁడఁ గవిలక్ష్మణాఖ్యుఁడ సుజనహితుఁడ. 3

టీ. ఇష్టసిద్ధులన్ - ఇష్ట=కోరఁబడిన, సిద్ధులన్=పనులు చక్కఁబడుటలను, వరుసన్ =క్రమముగా, ప్రాపింపఁగన్ = పొందుటకు, శ్రీపతివంద్యున్-శ్రీ=సంపదధిష్ఠానదేవత యగులక్ష్మీదేవికి, పతి = నాయకుఁ డగు శ్రీమన్నారాయణునికి, వంద్యున్ = ఆరాధింపఁదగ్గవాఁడైన, విశాలాక్షీపతిని=విశాలాక్షి యనెడుపేరిటఁ బ్రసిద్ధిఁబొందిన యుండుపార్వతీదేవికి పెనిమిటి యగు విశ్వేశ్వరుని, భజించి=సేవించి, గణనాథుని శ్రీపాదంబులకున్-గణ=ప్రమథాదిగణములకు, నాథుని = ప్రభువగు విఘ్నేశ్వరునియొక్క, శ్రీపాదంబులకున్ శుభకరము లగునడుగులకు, ఎఱఁగి = వందనముసేసి, చెందిన=పొందిన, వేడ్కన్ = ఆనందముతో, పైఁడిపాటి యేకామ్రమంత్రి సుతుఁడను = పైఁడిపాటి యనుగృహనామము గల యేకామ్రమంత్రికిఁ బుత్త్రుఁడును, సుజనహితుఁడన్-సుజన = సత్పురుషులకు, హితుఁడన్ =ఇష్టుఁడైనవాఁడును, కవిలక్ష్మణాఖ్యుఁడన్-కవిలక్ష్మణ=కవిలక్ష్మణుఁడనెడు, ఆఖ్యుఁడన్ = నామము గలవాఁడ నగు నేను, తెనుఁగుపేళ్లు= ఆంధ్రభాషాశబ్దములను, అరసి = నిఖిలాంధ్రగ్రంథములయందు విమర్శించి, కూర్చి = ఆయా పర్యాయములతోఁ జేర్చి, ఆంధ్రనామసంగ్రహము-ఆంధ్రనామ = తెనుఁగు మాటలయొక్క, సంగ్రహము = సంక్షేపించి చెప్పుట, అనంగన్ = అని వ్యవహరించుటచేత, గరిమతోన్ = గౌరవముతో, అమరు = తగియుండెడి, కృతిన్ = గ్రంథమును, నతభక్తలోకరక్షారతికిన్ - నత = నమస్కరించు

వారును, భ క్త = భ క్తులును అగు, లోక =జనులయొక్క, రక్షా=కాపాడుట యందు, రతిః = ఆస క్తిగలవాఁడును, చంచత్కృపాతరంగితమతిః - చం చత్ = కదలుచునుండెడు, కృపాతరంగిత =దయారసతరంగములతోఁ గూడిన, మతిః = మానసంబుగలవాఁడును, శతమఖముఖసురనతిసంగతిః-శతమఖ ముఖ = దేవేంద్రుఁడు మొదలైన, సుర = దేవతలయొక్క, నుతి = స్తోత్ర ములయొక్క, సంగతిః = సందర్భము కలవాఁడును, మహిమోన్నతికిని = ప్రభావాధిక్యము గలవాఁడునై యున్నట్టి, కాశీపతిః - కాశీ = వారణాసీ పురికి, పతిః = ప్రభువగు విశ్వేశ్వరునికి, అంకితము = ఆవిశ్వేశ్వరుని పేరఁ గృతి నిచ్చుటను, ఒనర్తుః = చేయుదును.

అవతారిక. ఇపుడు గ్రంథకర్త తాను జేయంబూనిన గ్రంథమునందు సంకేతంబును దెలియఁ జేయుచున్నాఁడు.

తే. దేవ మానవ స్థావర తిర్యగాఖ్య
వర్గులొనరింతు నానార్థవర్గుఁ గూడ
వర్గములు గాఁగఁ గూర్తు నాహ్వయములందు
నిడుదు వివరించునెడల సంస్కృతపదంబు. 4

టీ. దేవమానవస్థావరతిర్యగాఖ్యవర్గులు = దేవవర్గు, మానవవర్గు, స్థావర వర్గు, తిర్యగ్వర్గు అను పేళ్లు గల నాలుగువర్గులను - నానార్థవర్గు గూడః = నానార్థవర్గు వను ఐదవవర్గు సైతము, ఒనరింతుః = చేసెదను. అందును = ఆవర్గులయందును, ఆహ్వాయములు = పేళ్లును, వర్గములుగాఁగఁ గూర్తుః = ఒకటికి నొకటికి సంబంధము గల వానినిగాఁ జేర్తును. వివరించునెడలః = అర్థమును దెలియఁబలుకునెడల, సంస్కృతపదంబుః = సంస్కృతపదమును, ఇడుదుః = ఉంతును.

అవతారిక. ఇపుడు గ్రంథకర్త కృతిపతియగు విశ్వేశ్వరుని సంబోధన చేసి యెచ్చరికను జెప్పుచున్నాఁడు.

క. శ్రీలలనాధిపవంద్య వి
శాలాక్షీప్రాణనాథ శతమఖముఖది

క్పాలాభీష్టద సమధిక
శీలా కాశీనివేశ శ్రీవిశ్వేశా. 5

టీ. శ్రీలలనాధిప = లక్ష్మీకాంతకు అధిపతి యయిన శ్రీవిష్ణువునకు, వంద్య = పూజ్యుఁడవును, విశాలాక్షీప్రాణనాథ = విశాలాక్షీదేవికిఁ పెని మిటియును, శతమఖముఖ దిక్పాలాభీష్టద = దేవేంద్రుఁడు మొదలగుదిక్పతులకు నభీష్టముల నిచ్చువాఁడవును, సమధిక శీలా = ఎక్కువశీలము గలవాఁడవును, కాశీనివేశ = కాశీపట్టణము స్థానముగాఁ గలవాఁడవునైన- శ్రీవిశ్వేశా = శ్రీమంతుఁడనగు విశ్వేశ్వరస్వామీ! అవధరింపుము.

దే వ వ ర్గ.

సీ. ముక్కంటి యరపదిమోముల వేలుపు
మినుసిగదయ్యంబు మిత్తిగొంగ
గట్టువిల్తుఁడు కఱకంఠుఁడు మిక్కలి
కంటిదేవర చేసికంటివేల్పు
వలిమలల్లుఁడు మిన్నువాఁకతాలుపు కొండ
వీటిజంగము గుజ్జువేల్పుతండ్రి
వలరాజుసూడు జక్కులఱేని చెలికాఁడు
బూచులమెకిమీఁడు పునుకతాల్పు
తే. విసపుమేఁతరి జన్నంపువేఁటకాఁడు
బుడుతనెలతాల్పు వెలియాలపోతురాతు
తోలుదాలుపు మమ్మొనవాలుదాల్పు
నాఁగ భవదాఖ్య లొప్పు నంధకవిపక్ష. 6

టీ. ముక్కంటి = మూఁడుకన్నులుగలవాఁడు, అరపదిమోములవేలుపు = అయిదుముఖములు గలదేవుఁడు, మినుసిగదయ్యంబు = ఆకాశము శిఖగాఁ గల దేవుఁడు, మిత్తిగొంగ = మృత్యువును సంహరించినవాఁడు, గట్టువిల్తుఁడు = మేరుపర్వతము విల్లుగాఁ గలవాఁడు, కఱకంఠుఁడు = నల్లనికంఠము గలవాఁడు,

మిక్కిలి కంటిదేవర=ఎక్కువ కన్నులు గల దేవుఁడు, వేసికంటివేల్పు=వేసి సంఖ్యదైనమూఁడు కన్నులు గల దేవుఁడు, వలిమలల్లుఁడు = హిమవంతునకు అల్లుఁడు, మిన్నువాఁకతాలుపు = ఆకాశపునదిని (గంగను) ధరించినవాఁడు, కొండవీటిజంగము = కైలాసపర్వతము పట్టణముగాఁ గలిగిన భిక్షుకస్వరూప ధారి, గుజ్జువేల్పుతండ్రి = విఘ్నేశ్వరునకుఁదండ్రి, వలరాజునూడు = మన్మథు నకుఁ బగవాఁడు, జక్కులఱేనిచెలికాఁడు=యక్షరాజగు కుబేరునకు స్నేహి తుఁడు, బూచులరొకిమోఁడు = పిశాచములకు రాజు, పునుకతాల్పు=బ్రహ్మ కపాలమును ధరించినవాఁడు, విసపుమేఁతరి = విషమును భక్షించినవాఁడు, జన్నంపువేఁటకాఁడు = దక్షయజ్ఞధ్వంసకుఁడు, బుడుతనెలతాల్పు = బాల చంద్రుని ధరించినవాఁడు, వెలియాలపోతుకాతు = ధవళవృషభ మెక్కు వాఁడు, తోలుదాలుపు=చర్మమునుధరించినవాఁడు, ముమ్మొనవాలుదాల్పు= మూఁడు మొనలు గల ఆయుధమును-అనగా త్రిశూలమును, ధరించినవాఁడు, నాఁగన్ = అనఁగా, ఈ ౨౨ను, అంధకవిపక్ష = అంధకాసురునకు శత్రు వైన ఓశివా, భవదాఖ్యాలొప్పున్ = నీ పేళ్లు తగును.

* ప్రకృతివికృతులు—శిఖ = సిగ, మృత్యువు = మిత్తి, యక్షులు= జక్కులు, విషము=విసము, యజ్ఞము = జన్నము.

సీ. సోఁకుమూఁకలగొంగ కే చుట్టుఁగైదువుజోదు
  పచ్చవిల్తునితండ్రి కే లచ్చిమగఁడు
పులుఁగుతత్తడికాతు కే వలమురితాలుపు
  వెన్నుఁడు కఱివేల్పు కే వెన్నదొంగ
నునుగాడ్పుదిండిపాన్పునఁ బండెడుమేటి
  బమ్మదేవరతండ్రి కే తమ్మికంటి

* సంస్కృతశబ్దములనుండి తెనుఁగు శబ్దములు పుట్టుట గలదు. అట్లు పుట్టుటకు మూల మైన సంస్కృతశబ్దమునకు 'ప్రకృతి' అనియు దానినుండి పుట్టిన తెనుఁగుశబ్దమునకు 'వికృతి' అనియును ఇందు గ్రహింపవలయును.

పదివేసములసామి ◊ పసిఁడిపుట్టముదాల్పు
    కఱ్ఱినెచ్చెలి తరిగట్టుదారి
తే. ఆలకాపరి ◊ వ్రేతలమేలువాఁడు
పాలకడలల్లుఁడును బక్కి ◊ డాలుఱేఁడు
రేయుఁబవలును జేయుఁక ◊ న్దోయివాఁడు
మామమా మన హరి యొప్పు ◊ శ్రీమహేశ. 7

టీ. సోఁకుమూఁకలగొంగ = రాక్షససమూహములను గొట్టువాఁడు, చుట్టుఁగైదువుజోదు = గుండ్రనిఆయుధమును (అనఁగా సుదర్శనచక్రమును) ధరించినయోధుఁడు, పచ్చవిల్తునితండ్రి = పచ్చనివిల్లుగలవానికి (మన్మథునకు) తండ్రి, లచ్చిమగఁడు = లక్ష్మీదేవికిఁ బెనిమిటి, పులుఁగుతత్తడిరౌతు = గరుడవాహనము నెక్కువాఁడు, వలమురితాలుపు = దక్షిణావర్తమగు పాంచజన్యశంఖమును ధరించినవాఁడు, వెన్నుఁడు = విష్ణుఁడు - సర్వప్రపంచమందు వ్యాపించియున్నవాఁడు, కఱివేల్పు = నల్లనిదేవుఁడు, వెన్నదొంగ = వెన్న దొంగిలించినవాఁడు, నునుగాడ్పు దిండి పానుపునఁ బండెడిమేటి - పాఠాంతరము॥ నునుగాలిమేఁతపానుపునఁ బండెడిదొర = మృదువాయువును భక్షించు శేషుఁడను పానుపునందు శయనించుదిట్ట, బమ్మదేవరతండ్రి = బ్రహ్మదేవునకుఁ దండ్రి, తమ్మికంటి = పద్మములవంటి నేత్రములుగలవాఁడు, పదివేసముల సామి = దశావతారస్వరూపములను ధరించిన దేవుఁడు, పసిఁడిపుట్టము తాల్పు = కనకాంబరధారి, కఱ్ఱినెచ్చెలి = అర్జునునకు స్నేహితుఁడు, తరిగట్టు దారి = కవ్వపుఁగొండను (మందరపర్వతమును) ధరించినవాఁడు, ఆలకాపరి = గోవులను గాచినవాఁడు - వ్రేతలమేలువాఁడు = గోపస్త్రీలకు ఇష్టుఁడు, పాలకడలల్లుఁడు = క్షీరసముద్రునకు అల్లుఁడు, పక్కిడాలుఱేఁడు = గరుడ ధ్వజము గలరాజు, రేయుఁబవలును జేయుకన్దోయివాఁడు = రాత్రినిబగటిని జేయునట్టి చంద్రసూర్యులు నేత్రద్వయముగాఁ గలవాఁడు, *మామమామ =

* మామమామ యెట్లనఁగా సముద్రుఁడు తనకూఁతురైన లక్ష్మీదేవిని

మామ యగుసముద్రమునకు మామ, అన నీ ౨౨పేళ్లచేశను, హరియొప్పుక్ = విష్ణు వొప్పును. ప్ర. వి.- లక్ష్మి=లచ్చి, రాహుత్త = రౌతు, విష్ణుఁడు = వెన్నుఁడు, బ్రహ్మ=బమ్మ, వేషము=వేసము.

సీ. పక్కడాల్వేలుపుపొక్కిలిపసిబిడ్డఁ
 డంచతేజీ నెక్కియాడురౌతు
మనెడుప్రొద్దుల నొసళ్లను వ్రాయుదేవర
 చదువులవేలుపు జన్నిగట్టు
తెలిదమ్మిగద్దియఁ గొలువుండురాయఁడు
 నిక్కపుజగ మేలునేర్పుకాఁడు
కడుపు బంగారుబొక్కసముఁ జేసినమేటి
 పోరోగిరముతిండిపోతుతండ్రి
ఆ. నలువ తమ్మిచూలి నలుమొగంబులవేల్పు
 వేల్పుపెద్ద పలుకువెలఁదిమగఁడు
 తాత బమ్మ యన విధాతనామము లొప్పు
 నఘవినాశ యీశ యభ్రకేశ. 8

టీ. పక్కడాల్వేలుపు పొక్కిలి పసిబిడ్డఁడు = విష్ణువుయొక్క నాభి వలననుండి పుట్టిన పసిబాలుఁడు, అంచతేజీనెక్కియాడురౌతు = హంసవాహనము నెక్కి తిరిగెడుయోధుఁడు, మనెడుప్రొద్దులనొసళ్లను వ్రాయుదేవర= జీవించెడికాలములను నొసళ్లయందు వ్రాయునట్టిదేవుఁడు, చదువులవేలుపు= విద్యలకు దేవుఁడు, జన్నిగట్టు = యజ్ఞోపవీతమును ధరించినవాఁడు, తెలిదమ్మి గద్దియఁగొలువుండురాయఁడు=శ్వేతపద్మ మనెడి సింహాసనమందుఁ గూర్చుండి

విష్ణువునకు భార్యగా నిచ్చెను గాన విషువునకు మామ యయ్యెను. విష్ణువు తనకూఁతురైన గంగను సముద్రునకు భార్యగా నిచ్చెను గాన సముద్రునకు విష్ణువు మామ యయ్యెను.

యేలురాజు, నిక్కపుజగ మేలు నేర్పుకాఁడు=సత్యలోకము నేలునట్టి నేర్పు గలవాఁడు, కడుపు బంగారుబొక్కసముఁ జేసిన మేటి=గర్భమును బంగారపుఁ గొట్టుఁగాఁ జేసికొన్నదిట్ట, పోరు ఓగిరము తిండిపోతుతండ్రి = కలహమే యన్నముగాఁ గల నారదునకుఁ దండ్రి, నలువ=నాలుగునోళ్లు గలవాఁడు, తమ్మిచూలి=పద్మమందుఁ బుట్టినవాఁడు, నలుమొగంబుల వేల్పు=నాలుగు ముఖములుఁగల దేవుఁడు, వేల్పుపెద్ద=దేవతలలోఁ బెద్ద, పలుకువెలఁదిమగఁడు=సరస్వతికిఁ బెనిమిటి, తాత, బమ్మ-ఈ ౧౬ ను బ్రహ్మపేళ్లు.

తే. గట్లరాయనిపట్టి ముక్కంటివెలఁది
యేనుఁగులగొంగత త్తడినెక్కుదంట
సామిసామేనిఁ జేకొన్నచాన జగము
తల్లి యన గౌరిపేళ్లొప్పు ధర నుమేశ. 9

టీ. గట్లరాయనిపట్టి = పర్వతరాజగు హిమవంతునకుఁ గూఁతురు, ముక్కంటివెలఁది = మూఁడుకన్నులుగల ఈశ్వరునికిభార్య, ఏనుఁగులగొంగ త త్తడి నెక్కుదంట=ఏనుఁగులకు శత్రువైన సింహవాహనము నధిష్ఠించు దిట్టరి, సామిసామేనిఁ జేకొన్నచాన = పెనిమిటియొక్క అర్ధాంగము నంగీకరించిన చిన్నది, జగముతల్లి=లోకమాత-ఈ ౫ పార్వతిపేళ్లు.

తే. లచ్చి కలుములజవరాలు పచ్చవిల్తు
తల్లి కటివేల్పునిల్లాలు తల్లితల్లి
కడలికూఁతురు సిరి లిబ్బిపడఁతి తమ్మి
యింటిగరిత తన శ్రీ యొప్పు మృగధరాంక. 10

టీ. లచ్చి=లక్ష్మి, కలుములజవరాలు=భాగ్యప్రదయైన దేవత, పచ్చవిల్తునితల్లి = మన్మథునితల్లి, కటివేల్పునిల్లాలు = విష్ణువునకు భార్య, * తల్లి

---

* తల్లితల్లి యనఁగా విష్ణువుకూఁతురైనగంగ సముద్రునకు భార్యయైనందున లక్ష్మిదేవికిం దల్లి యాయెను. సముద్రునికూఁతురైనలక్ష్మి విష్ణువునకు భార్యయైనందున గంగకుఁ దల్లి యాయెను.

తల్లి=తల్లియైనగంగకుఁదల్లి ॥పా॥ తాతతల్లి=బ్రహ్మకుఁదల్లి, కడలికూఁతురు=సముద్రునికూఁతురు, సిరి, లిబ్బిపడఁతి = ధననిక్షేపములయందుండు దేవత, తమ్మియింటిగరిత=పద్మాలయమునందుండు స్త్రీ-ఈ ౯ లక్ష్మీదేవిపేళ్లు.

క. తలవాకిటను మెలంగెడు
పొలఁతుక పలుకులవెలంది గ్రొత్తముముత్తో
నలువపడఁతి కలుములపై
దలికోడ లనంగఁ బరఁగుఁ దారా వాణి శివా. 11

టీ. తలవాకిటను మెలంగెడుపొలఁతుక=తలకు వాకిలి యైన నోటిలో సంచరించుచిన్నది, పలుకులవెలంది = విద్యలుగలచిన్నది, పొత్తముముత్తో=పుస్తకమందుండెడిముత్తయిదువ, నలువపడఁతి=బ్రహ్మకు భార్య, కలుముల పైదలికోడలు=లక్ష్మికిఁ గోడలు-ఈ ౫ సరస్వతికిఁ బేళ్లు.

సీ. ఇద్దఱుతల్లుల ముద్దుబిడ్డఁడు పని
చెఱుపులదొర చేట చెవులవేల్పు
సంకరతొండంబు వాఁడేనుఁగుమొగంబు
దేవర పాపజందెముల మేటి
బ్రొక్కు-వారలపనుల్ చక్కఁ జేసెడుసామి
గఱికపూజలమెచ్చు గబ్బివేల్పు
ముక్కంటిపండుల మొక్కడితిండీఁడు
ముక్కంటిగారాబుముద్దుపట్టి
ఆ. పెద్దకడుపువేల్పు పిళ్లారి కుడుములు
తిండికాఁడు కొఱుక తేజిరాతు
గుజ్జువేలు పొంటికొమ్ముదేవర వెన
కయ్య యన వినాయకాఖ్య లీశ. 12

టీ. ఇద్దఱుతల్లులముద్దుబిడ్డఁడు = గంగాపార్వతులకుఁ బ్రియసుతుఁడు, పనిచెఱుపులదొర=విఘ్నములకు నాయకుఁడు, చేటచెవులవేల్పు=చేటలవంటిచెవులు గల దేవుఁడు, వంకరతొండంబువాఁడు = వంకరతొండము కలవాఁడు, ఏనుఁగుమొగంబుదేవర = ఏనుఁగుముఖము గలదేవుఁడు, పాపజందెములమేటి=సర్పములను యజ్ఞోపవీతములనుగా ధరించినదిట్టరి, మ్రొక్కువారలపనుల్ చక్కఁజేసెడుసామి = మ్రొక్కునట్టివారిపనులు బాగుగాఁ జేయు దేవుఁడు, గఱికపూజల మెచ్చుగబ్బివేల్పు = గఱికపూజలను మెచ్చునట్టి గొప్పదేవుఁడు, ముక్కంటిపండ్ల మెక్కెడితిండీఁడు=టెంకాయలను దిను బలవంతుఁడు, ముక్కంటిగారాబుముద్దుపట్టి=ఈశ్వరున కత్యంతప్రియకుమారుఁడు, పెద్దకడుపువేల్పు=గొప్పబొజ్జ గలదేవుఁడు, పిళ్ళారి, కుడుములతిండికాఁడు=కుడుములను భక్షించువాఁడు, కొక్కుతేజిరౌతు = మూషకవాహనము నెక్కువాఁడు, గుజ్జువేలుపు = పొట్టిదేవుఁడు, ఒంటికొమ్ముదేవర = ఒంటిదంతము గలదేవుఁడు- ఈ ౧౬ వినాయకుని పేళ్లు.

ప్ర. వి. తుండము=తొండము, వినాయకుఁడు = వెనకయ్య.

సీ. పెనుఁబాఁపకవణంబుఁ గే దినువారువమురౌతు
గట్టులయెకిమీనికోపట్టిపట్టి
తెల్లుచూ లాగ్గురుకోతల్లులకొమరుండు
గాడుపుసంగడికోకానికొడుకు
పుంజుదాలుపు వేలుకోపులఱేనిదళవాయి
జంటముమ్మొములకోదంటవేల్పు
కొంచగుబ్బలిబ్రవక్కఁగలించినబలుదిట్ట
రెండాఱుచేతులకోదండిమగఁడు
తే. వేలుపులమూఁకపేరిటికోవెలఁదిమగఁడు
వేల్పుగమికాఁడు వెనకయ్యకోవెనుకవాఁడు

కొమరుసా మన సేనాని కొమరు మిగులు
విగతభవపాశ కాశీనివేశ యీశ. 13

టీ. పెనుఁబాఁపకవణంబుఁ దినువారువముకాతు = పెద్దపామును ముద్ద గా భక్షించు నెమలి నెక్కువాఁడు, గట్టులయెకిమీనిపట్టిపట్టి = హిమవంతుని పుత్రియగు పార్వతికి కొమారుఁడు, ఱెల్లుచూలు = ఱెల్లునందుఁ బుట్టినవాఁ డు, ఆర్గురుతల్లులకొమరుండు = షట్కృత్తికల కొమారుఁడు, గాడుపుసంగడి కాని కొడుకు=వాయుసఖుఁడగు అగ్ని కొమారుఁడు, పుంజుదాలుపు = కుక్కు టమును ధ్వజమందు ధరించినవాఁడు, వేలుపుల కేనిదళవాయి = ఇంద్రుని యొక్క సేనానాయకుఁడు, జంటమువ్మొమ్ములదంటవేల్పు = ఆఱుముఖములు గల దిట్టరైన దేవుఁడు, కొంచగుబ్బలి వ్రక్కలించినబలుదిట్ట = క్రౌంచాద్రిని భేదించిన యధికబలశాలి, రెండాఱు చేతులదండిమగఁడు = పన్రెండు చేతు లు గల దిట్టరైన పురుషుఁడు, వేలుపులమూఁకపేరిటి నెలఁదిమగఁడు = దేవ సేన యను పేరుగలచిన్నదాని పెనిమిటి, వేల్పుగమికాఁడు = దేవతలకు మొన గాఁడు, వెనకయ్యవెనుకవాఁడు = విఘ్నేశ్వరునకు వెనుకఁ బుట్టినవాఁడు, కొ మరుసామి-ఈ ౧౮ కుమారస్వామి పేళ్లు.

ప్ర. వి. క్రౌంచము=కొంచ, కుమారస్వామి=కొమరుసామి.

సీ. అలరువిల్తుండు కన్నులవిల్తుఁడును గమ్మ
విలుకాఁడు చెఱకువింటివాఁడు
చెఱకువిల్కాఁడు కెంజిగురులవిల్తుఁడు
వెడవిల్తుఁడును బచ్చవిల్తుఁ డించు
విల్లుదాలుపు తుంటవిలుకాఁడు తియ్యవి
ల్కాఁడును జమిలిముక్కాలినారి
విలుకాఁడు చొవంచముల్లుకులుగలదంట
రాచిల్కనెక్కెడుదొరాయరాతు

తే. మీనుమొసలిసిడంబులమేటి చంద
మామయల్లుఁడు వలరాజు మరుఁడు లచ్చి
కొమరుఁ డనుపేళ్ల నొప్పును గుసుమధన్వ
విగతభవపాశ కాశీనివేశ యీశ. 14

టీ. అలరువిల్తుఁడు = పుష్పధనుస్సుగలవాఁడు, కన్నులవిల్తుఁడు = పర్వములు గలధనుస్సుగలవాఁడు, కమ్మవిలుకాఁడు = మధురమైన ధనువు గలవాఁడు, చక్కెరవింటివాఁడు = శర్కరధనుస్సుగలవాఁడు, చెఱకువిల్కాఁడు = ఇక్షువు ధనువుగాఁగలవాఁడు, కెంజిగురులవిల్తుఁడు = ఎఱ్ఱనిచిగుళ్లు ధనుస్సుగాఁ గలవాఁడు, నెడవిల్తుఁడు = చులుకనివిల్లుగలవాఁడు, పచ్చవిల్తుఁడు = పచ్చనివిల్లుగలవాఁడు, ఇంచువిల్లుదాలుపు = ఇక్షుధనుస్సును ధరించినవాఁడు, తుంటవిలుకాఁడు=చెఱకుతుంట విల్లుగాఁగలవాఁడు, తియ్యవిల్కాఁడు = తియ్యనివిల్లు గలవాఁడు, జమిలిముక్కాలినారివిలుకాఁడు = (జమిలి, ముక్కాళ్లు=రెండు మూళ్లు అనఁగా ఆఱుకాళ్లుగల), తుమ్మెదలె నారిగాఁగల ధనువుగలవాఁడు, చూవంచములుకులుగలదంట = (చూ-వంచ=౪+౧) పంచబాణములుగల దిట్టరి, రాచిల్క నెక్కెడు రాయఁరౌతు = రాచిలుక నెక్కెడు రాజైనరౌతు, మీనుమొసలిసిడంబులమేటి = మత్స్యమును మకరమును ధ్వజముగాఁగల దిట్టరి, చందమామయల్లుఁడు = చంద్రునకల్లుఁడు, వలరాజు=కాములకురాజు, మరుఁడు, లచ్చికొమరుఁడు = లక్ష్మికిఁ గొమారుఁడు - ఈ ౧౯ మన్మథునిపేళ్లు.

సీ. చలువలఱేఁడు వెన్నెలఱేఁడు రేఱేఁడు
జాబిల్లి రేవెలుఁగు చందమామ
తమ్ములపగవాఁడు కమ్మవిల్తునిమామ
కలువలఱేఁడు పాల్కడలిపట్టి
జక్కవకవవిప్పు ముక్కంటితలపువ్వు
చుక్కలదొర ప్రొద్దుజోడుకోడె

తపసికన్నాప బిత్తరిజింకతాలుపు
కఱివేల్పుడాకన్ను ✿ కడలివెన్న
తే. పంటపయిరులయెకిమీఁడు ✿ జంటదంట
చౌకములపాళ్ల తెలిముద్ద ✿ చలివెలుంగు
వేలుపులబువ్వ చీఁకటివేరువిత్తు
నెల యనఁగఁ జంద్రుపేళ్లొప్పు ✿ నీలకంఠ. 15

టీ. చలువల ఱేఁడు = శీతలములకు రాజు, వెన్నెల ఱేఁడు = వెన్నెలకు రాజు, రేఱేఁడు = రాత్రికధిపతి, జాబిల్లి = (జానుబిల్ల) ఒప్పుచున్న బింబముగలవాఁడు, రేవెల్గు = రాత్రియందు ప్రకాశించువాఁడు, చందమామ, (చంద్రమశ్శబ్దమునకు వికృతి) తమ్మిలపగవాఁడు = పద్మములకు విరోధి, కమ్మవిల్తునిమామ = మన్మథునకు మామ, కలువల ఱేఁడు = కలువలకు రాజు, పాల్కడలిపట్టి = క్షీరసముద్రునికొమారుఁడు, జక్కవకవవిప్పు = చక్రవాకపక్షులయొక్క జతను విప్పువాఁడు, ముక్కంటితలపువ్వు = ఈశ్వరునిశిరమునందుండెడుపువ్వము, చుక్కలదొర = నక్షత్రములకురాజు, ప్రొద్దుజోడుకోడె = సూర్యునకు సమానుఁడయినవాఁడు, తపసికన్నాప = అత్రిముని నేత్రమునందుఁ బుట్టినచిన్నవాఁడు, బిత్తరిజింకతాలుపు = సొగసైనలేడిని ధరించినవాఁడు, కఱివేల్పుడాకన్ను = విష్ణువునకు వామనేత్రము, కడలివెన్న = సముద్రమందుఁ బుట్టినవెన్న (సముద్రమును చిలికినపుడు చంద్రుఁడందుఁ బుట్టెను), పంటపయిరులఱెకిమీఁడు = ఫలపాకాంతమైన సస్యములకు రాజు, జంటదంటచౌకములపాళ్ల తెలిముద్ద = (జంట=౨, దంట=౨, చౌకము = ౪, ౨×౨×౪=౧౬) పదియాఱుకళలు గల తెల్లనిబింబము, చలివెలుంగు = చల్లనిప్రకాశము గలవాఁడు, వేలుపులబువ్వ = దేవతల కన్నము, చీఁకటివేరువిత్తు = చీఁకటిని హరించువాఁడు, నెల - ఈ ౨౪ చంద్రుని పేళ్లు.

సీ. వెన్నునివలకన్ను ✿ వేఁడివేలుపు ప్రొద్దు
తోవలరాయిడికాఁడు ✿ పవలుసేయు

వేలుపు, పచ్చగుఱ్ఱాలవజీరుండు
వేఁడివెలుంగు ఱేవెల్లుజోడు
జంటాఱుమేనులసామి చీఁకటిగొంగ
యెఱ్ఱనివేలుపు నినముసూడు
చదలుమానికము ప్రాఁజదువులపెట్టియ
యేడుగుఱ్ఱముల తేరెక్కుజోదు
ముువ్వేలుపులయిక్క మొ్రొక్కులదేవర
గాములతేఁడు జక్కవలతేఁడు
వేయిచేతులతేఁడు వెలుఁగులయెకిమీఁడు
చెయువులసాకిరి చాయమగఁడు

తే. మింటితెరువరి తమ్మివాలంటిమగఁడు
పోరనీల్గెడుమొనగాండ్రుపోవుదారి
జగముచుట్టంబు జమునయ్య జగముకన్ను
నాఁగ సూర్యునిపేళ్లొప్పు నాగభూష. 16

టీ. వెన్నునివలకన్ను = విష్ణువునకు దక్షిణనేత్రము, వేఁడివేలుపు = వెచ్చనిదేవుఁడు, ప్రొద్దు=(ప్ర) బ్రధ్న, తొవలరాయిడికాఁడు=కలువలకువిరోధి, పవలు నేయువేలుపు = దినమును జేయు దేవుఁడు, పచ్చగుఱ్ఱాలవజీరుండు = పచ్చనిగుఱ్ఱముల నెక్కెడువాఁడు, వేఁడివెలుంగు=వెచ్చనివెలుఁగుగలవాఁడు, ఱేవెల్లుజోడు = చంద్రునికి జత, జంటాఱుమేనులసామి = పండ్రెండుశరీరములుగలదేవుఁడు, చీఁకటిగొంగ = తమస్సును హరించువాఁడు, ఎఱ్ఱనివేలుపు= రక్తవర్ణముగలదేవుఁడు, ఇనముసూడు = హిమమును హరించువాఁడు, చదలుమానికము = ఆకాశమునకు రత్నము, ప్రాఁజదువులపెట్టియ = వేదములకుఁ బెట్టె, ఏడుగుఱ్ఱములతేరెక్కుజోదు = ఏడుగుఱ్ఱములుగట్టినరథము నెక్కెడుయోధుఁడు, ముువ్వేలుపులయిక్క = త్రిమూర్తులకు స్థానము, మ్రొక్కుల

దేవర=నమస్కారములకుఁ బ్రియుఁడైనదేవుఁడు, గాములఱేఁడు = గ్రహములకురాజు, జక్కవలఱేఁడు = చక్రవాకపక్షులకు రాజు, వేయిచేతులఱేఁడు=సహస్రకరములుగలరాజు, వెలుఁగులయెకిమీఁడు = తేజస్సుల కధిపతి, చెయువులసాకిరి = కర్మములకుసాక్షి, చాయమగఁడు = ఛాయాదేవికి మగఁడు, మింటితెరువరి=నభోమార్గముగలవాఁడు, తమ్మివాల్గంటిమగఁడు= పద్మినియనెడు చిన్నదానికిఁ బెనిమిటి, పోరనీల్గెడు మొనగాండ్రుపోవుదారి= యుద్ధమందుఁ జచ్చువీరులు పోయెడిమార్గము (అట్టివీరులు సూర్యమండలమును భేదించుకొనిపోవుదురు.), జగముచుట్టంబు=లోకబాంధవుఁడు, జమునయ్య= యమునకుఁ దండ్రి, జగముఁకన్ను=జగత్తునకు నేత్రము- ఈ ౧౫ సూర్యుని పేళ్లు. [ప్ర. వి. యముఁడు = జముఁడు].

సీ. చట్టుపల్ దెగగట్లఁగొట్టెడుజెట్టి నూ
అంచులవాలుచేమించుజోదు
దుగబొట్లపిఱిఁదిదైమోదుకనుంగవలవేల్పు
పాఱుతపసియింటిపంచకోడి
యొడలిచూపొడయఁ డెక్కుడు మొగుల్ గలప్రోడ
నిక్కువీనులజక్కినెక్కురాతు
తెల్ల యేనుఁగునెక్కితిరిగెడుదొర తూర్పు
మాగానియేలెడుమనియకాఁడు
తే. జమిలిచావంచపదులుజన్నములుసేసి
నట్టివేలుపు సోమాసిపెట్టుఁజెట్టు
పొట్టితమ్ముఁడు గల్గినయట్టివేల్పు
నాఁగ నింద్రుని పేళ్లొప్పు నాగభూష. 17

టీ. చట్టుపల్ దెగ గట్లఁగొట్టెడుజెట్టి = పర్వతములయొక్క ఱెక్కలను దెగఁగొట్టినదిట్ట, నూఱంచులవాలుచే మించుజోదు = నూఱు మొనలు

గలవజ్రాయుధముచేత మించినయోధుఁడు, దుగబొట్లపిట్టదిరియైదుకనుంగవల వేల్పు=(రెండుసున్నలు వెనుకఁగలఐదు-అనఁగా ౫౦౦, దానికి ౫౦౦×౨=౧౦౦౦) వేయి నేత్రములు గలదేవుఁడు, పాఱుతపసియింటి పంచకోడి = బ్రహ్మర్షి యైన గౌతమునియింటిపంచ నున్నకోడి, ఒడలిచూపుఱేఁడు=శరీరముచేతఁ జూచెడిరాజు, ఎక్కుడుమొగుల్ గలప్రోడ=మేఘములను వాహనములనుగా నెక్కుదిట్ట, నిక్కువీనులజక్కి నెక్కురౌతు=నిక్కుచెవుల వాహనము (ఉచ్చైశ్శ్రవ మనుగుఱ్ఱము) నెక్కెడిరాజు, తెల్లయేనుఁగు నెక్కితిరిగెడుదొర=ఐరావత మను తెల్లయేనుఁగు నెక్కి తిరుగునట్టిరాజు, తూర్పుమాగాని యేలెడుమనియకాఁడు = తూర్పురాజ్యము నేలెడియుద్యోగము గలవాఁడు, జమిలిచావంచపదులు జన్నములు చేసినట్టివేలుపు-జమిలి=౨, చావంచ=౪+౧=౫-౨×౫×౧౦=౧౦౦) నూఱుయజ్ఞములు చేసినదేవుఁడు, సోమాసిసెట్టుఁజెట్టు=సోమయాజికిఁ గల్పవృక్షమువంటివాఁడు, [సోమయాజి (వి) సోమాసి] పొట్టితమ్ముఁడు గల్గినయట్టివేల్పు=వామనుఁడు తమ్ముఁడుగాఁ గలదేవుఁడు-ఈ ౧౨ దేవేంద్రుని పేళ్లు.

ఆ. నీరుపాప గాలినెచ్చెలి యన్నింటి
తిండికాఁడు కప్పుఁదెరువుజాడ
యంటరానివేల్పు జంటమోములసామి
యగ్గి యనఁగ నొప్పు ననలుఁ డీశ. 18

టీ. నీరుపాప=ఉదకమునందుఁ బుట్టినవాఁడు, గాలినెచ్చెలి = వాయువునకు మిత్రుఁడు, అన్నింటితిండికాఁడు=సర్వమును భక్షించువాఁడు, కప్పుఁదెరువుజాడ = నల్లనిమార్గము గలవాఁడు-కృష్ణవర్త్మ, అంటరానివేల్పు = ముట్ట శక్యముగానిదేవుఁడు, జంటమోములసామి=రెండుముఖములు గలదేవుఁడు, అగ్ని-ఈ ౭ అగ్ని పేళ్లు.

తే. జమునసైదోడు పెతరులసామి జముఁడు
ప్రొద్దుకొమరుఁడు గుదెతాల్పు పోతుజక్కి

నెక్కి యాడెడుబలురౌతు ♦ దక్కినంపు
సామి యన నంతకుం జొప్పు ♦ శ్రీమహేశ. 19

టీ. జమునసైదోడు = యమునానదీసహోదరుఁడు, పెతరులసామి = పితృదేవతలకు రాజు, ప్రొద్దుకొమరుఁడు=సూర్యునికుమారుఁడు, గుదెతాల్పు= గదను ధరించినవాఁడు, పోతుజక్కి నెక్కి ఆడెడుబలురౌతు = మహిషవాహనము నెక్కి సంచరించు బలముగలరౌతు, దక్కినంపుసామి = దక్షిణపు దిక్కునకు రాజు - ఈ ౭ యముని పేళ్ళు.

ప్ర. వి. గద=గుదె-గుదియ, పితృ = పెతరులు, యమున = జమున, స్వామి = సామి, కుమారుఁడు = కొమరుఁడు, దక్షిణము=దక్కినము.

ఆ. మూలతేఁడు సోఁకుమూఁకలతేఁడు రే
ద్రిమ్మరీఁడు పొలసుఁదిండిపోతు
రక్కసుండు నల్ల ♦ త్రావువాఁ డనఁగను
నిరృతిపేళ్లు సెల్లు ♦ నీలకంఠ. 20

టీ. మూల తేఁడు=కోణమందుండెడురాజు, సోఁకుమూఁకల తేఁడు= రాక్షసులకధిపతి, రేద్రిమ్మరీఁడు = రాత్రియందు సంచరించువాఁడు, పొలసు తిండిపోతు = మాంసముభక్షించువాఁడు-పలాశి, రక్కసుఁడు (ప్ర. రాక్షసుఁడు), నల్లత్రావువాఁడు=రక్తమును పానముసేయువాఁడు-ఈ ౬ నిరృతి పేళ్ళు.

ఆ. మేటినీరుచూలిమెయితాలుపులసామి
వల్లెత్రాడుదాల్పు ♦ నీళ్లరాయఁ
డేటిబోటిమగలు ♦ యెకిమీఁడు పడమటి
దొర యనంగ నొప్పు ♦ వరుణుఁ డీశ. 21

టీ. మేటినీరు చూలి మెయి తాలుపులసామి = మిక్కిలిబలము గల సముద్రమునందు పుట్టిన దేహములు ధరించినవానికి (జలజంతువులకు) రాజు

వల్లెత్రాడుదాల్పు=పాశమును ధరించినవాఁడు, నీళ్లరాయఁడు=ఉదకముల కధిపతి, ఏటి బోటి మగల ఎకిమీఁడు = నదీకాంతలకు భర్తలయిన సముద్రములకు రాజు, పడమటిదొర=పశ్చిమదిక్కునకు రాజు-ఈ 14 వరుణునిపేళ్ళు.

సీ. వడి గలజింకతేత్తడి నెక్కునెఱరాతు
మేటిపాములమేఁత ౕ నీటితాత
యొడలితాల్పులపిండు ౕ కుసు అగుబలియుండు
సోఁకుదయ్యము మింటిచూలి గాలి
కరువలి తెమ్మెర ౕ గాడ్పు పయ్యర యొంటి
మాఁకులపెనుముప్పు ౕ మబ్బువిప్పు
సురఁటిపీపులఁబుట్టు ౕ సుడిగొట్టు చలినట్టు
బక్కవారలపెనుబాద యీఁద
తే. యబ్బురపుఁదియ్యవిలుకానినిబ్బరంపు
దెబ్బపోరులనలయికప్రబ్బబోట్ల
గబ్బిగుబ్బలచెమటలఁయు బ్బడంచు
గబ్బి నాఁ జను మారుతాఖ్యలు వృషాంక. 22

క. మరుదాఖ్య లొప్పుచుండును
ధర వినుచూలి యన సోఁకుదయ్య మనం బ
య్యర యన గొట్టన నీఁ దనఁ
గరువలి యనఁ దెమ్మె రనఁగ ౕ గాలి యనంగన్. 23

టీ. వడిగలజింకతత్తడి నెక్కునెఱరాతు = వేగముగల లేడిని వాహనముగా నెక్కు అధికుఁడయినరాతు, మేటిపాములమేఁత = గొప్పసర్పములకాహారము, నీటితాత= ఉదకములకు పితామహుఁడు, ఒడలితాల్పులపిండుకు ఉసురు అగుబలియుండు = దేహధారుల సమూహమునకుఁ బ్రాణమైన బలవంతుఁడు, సోఁకుదయ్యము = కనఁబడక స్పృశించునట్టి (లేక, స్పర్శ

గుణము గల) దైవము, మింటిచూలి=ఆకాశమందుఁ బుట్టువాఁడు, గాలి, కరువలి, తెమ్మెర, గాడ్పు, పయ్యర, ఒంటిమ్రాఁకుల పెనుముప్పు = ఒంటిగా నున్న వృక్షములకు మిక్కిలిహాని చేయువాఁడు, మబ్బువిప్పు=మేఘములను చెల్లచెదరుచేయువాఁడు, నురఁటివీవులఁబుట్టు = చామరములు వీచుటవలనఁ బుట్టువాఁడు, సుడిగొట్టు=సుడిసి (గుండ్రముగా) కొట్టువాఁడు, చలినట్టు= చలికి స్థానమైనవాఁడు, బక్కవారలపెనుబాద=చిక్కినవారిని మిక్కిలి బాధ సేయువాఁడు, ఈఁద, అబ్బురపు...గబ్బి - అబ్బురపు = ఆశ్చర్యకరమైన, తియ్యవిలుకాని = మన్మథునియొక్క, నిబ్బరంపుదెబ్బపోరుల=మిక్కుటమైన దెబ్బలు గల యుద్ధములయందు (అనఁగా రతిక్రీడలందు), అలయిక ప్రబ్బు= మిక్కిలియలసటఁ జెందునట్టి, బోట్ల = స్త్రీలయొక్క, గబ్బి = గొప్పలైన, గుబ్బల = స్తనములయందలి, చెమటల = చెమటలయొక్క, ఊబ్బు=అతిశయమును, అడంచు = అడఁచునట్టి, గబ్బి=గొప్పవాఁడు, వినుచూలి=ఆకాశమునందుఁ బుట్టినవాఁడు, (*సోఁకుదయ్యము, పయ్యర, గొట్టు, ఈఁద, కరువలి, తెమ్మెర, గాలి) - ఈ ౨౨ వాయువు పేళ్ళు.

క. ముక్కంటియనుఁగుఁజెలి వడ
చక్కేలిక చాగకాఁడు కే జక్కులదొర బల్
రొక్కమెకిమీఁడు తత్తడి
నెక్కెడువాఁ డనఁగఁ జను ధనేశుం డభవా. 24

టీ. ముక్కంటి అనుఁగు చెలి = ఈశ్వరునకు అత్యంత స్నేహితుఁడు, వడచక్కి ఏలిక = ఉత్తరపుదిక్కును ఏలెడివాఁడు, చాగకాఁడు॥ పా॥ తేగకాఁడు = త్యాగముగలవాఁడు, జక్కులదొర=యక్షులకు రాజు, బల్ రొక్కము ఎకిమీఁడు=అధిక ధనమునకు అధిపతి, తత్తడిని ఎక్కెడువాఁడు=అశ్వము

* వాయువునకు కందపద్యమందలి నామములు 'గొట్టు' అనునది తప్ప తక్కినవెల్ల సీసపద్యమందలివే కాన వీనిని మొత్తమునఁ గూర్చుకొనలేదని తెలియునది.

ఎక్కునట్టివాఁడు (॥పా॥ మానిసి నెక్కెడువాఁడు = మనుష్యు నెక్కునట్టి వాఁడు - నరవాహనుఁడు) - ఈ ౮ కుబేరుని పేళ్ళు.

క. విడిముడిగల వేలుపుచెలి
జడముడిజంగంబు గడదెసం గాపరి యా
యొడయండు పాఁపతొడవుల
నిడియెడివే ల్పనఁగ నొప్పు నీశానుఁ డిలన్.

టీ. విడిముడి గల వేలుపు చెలి = ధనము గల దేవతకు (కుబేరునకు) స్నేహితుఁడు, జడముడిజంగంబు=జడముళ్ళు గల జంగము, కడదెసక్ కాపరి యా ఒడయండు=కడపటిదిక్కునకు పాలకుఁడు అగు రాజు, పాఁపతొడవులక్ ఇడియెడివేల్పు = పాములను భూషణములనుగా ధరించిన దేవుఁడు - సర్పభూషణుఁడు - ఈ ౪ ఈశానుని పేళ్ళు.

క. దేవాలయాహ్వయంబులు
కోవెల యన దేవళంబు గుడి నా వెలయున్;
దేవళ్లన జేజే లనఁ
గా వేలుపు లనఁగ వెలయుఁ గ్రతుభుగభిఖ్యల్. 26

టీ. కోవెల, దేవళంబు, (ప్ర. దేవాలయము), గుడి- ఈ 3 దేవాలయము పేళ్ళు. దేవళ్ళు (ఏకవచనము-దేవర), జేజేలు, వేలుపులు-ఈ 3 దేవతల పేళ్ళు.

ఆ. క్షితిని శేళ్ళు దనరు సీ్రదంపుఁబెద్ద బల్
పాఁపఱేఁడు వెన్నుపాను పనఁగఁ
బుడమితాలు పనఁగఁ దడవులనిడుపఁడు
చిలువఱేఁ డనంగ శేషునకును. 27

టీ. సీ్రదంపు పెద్ద=కుబుసము గలపెద్ద, బల్పాఁపఱేఁడు=గొప్పసర్ప రాజు, వెన్నుపానుపు=విష్ణువునకు పఱుపు, పుడమితాలుపు=భూమిని ధరిం

చినవాఁడు, తడవులనిడుపఁడు = చిరకాల ముండువాఁడు, చిలువలఱేఁడు = పాములకు రాజు - ఈ ౬ శేషుని పేళ్ళు.

క. మరునయ్యతేజి పులుఁగుల
దొర పాములవేఁటకాఁడు తూరుపునాఁ డేల్
దొరబువ్వఁ గొన్నలావరి
గరుటామంతుఁ డన నొప్పు గరుడుం డభవా. 28

టీ. మరునయ్యతేజి=మన్మథునితండ్రి యగు విష్ణువునకు వాహనము, పులుఁగులదొర = పక్షులకు రాజు, పాములవేఁటకాఁడు=సర్పములను సంహరించువాఁడు, తూరుపునాడు ఏలు దొర బువ్వఁ గొన్నలావరి = పూర్వదిక్కును పాలించు అధిపతి యగు ఇంద్రునకు అన్నమైన అమృతమును పుచ్చుకొన్న బలవంతుఁడు, గరుటామంతుఁడు (ప్ర. గరుత్మంతుఁడు) = అధిక బలము గల ఱెక్కలు గలవాఁడు - ఈ ౫ గరుత్మంతుని పేళ్ళు.

ఆ. నల్లవలువదాల్పు తెల్లనిమైదంట
వెన్నదొంగ యన్న వెట్టినీళ్ల
మేలువాఁడు దుక్కివాలుదాలుపు తాటి
పడగవాఁ డనంగ బలుఁడు రుద్ర. 29

టీ. నల్లవలువదాల్పు = నల్లనివస్త్రమును ధరించినవాఁడు, తెల్లనిమైదంట=తెల్లనిశరీరము గలదిట్ట, వెన్నదొంగయన్న =కృష్ణునకు అన్న, వెట్టినీళ్ళమేలువాఁడు = సురకుఁ బ్రియుఁడైనవాఁడు, దుక్కివాలుదాలుపు = నాఁగేలు ఆయుధముగా ధరించినవాఁడు, తాటిపడగవాఁడు = తాళధ్వజము గలవాఁడు ఈ ౬ బలరాముని పేళ్ళు.

క. వడముడి యనఁగా గాడుపు
కొడు కన నివి రెండుఁ జెల్లుఁ గుఱ్ఱ భీమునకుం;
బుడమిం గట్టి యనం గ

వ్వాడి యన వివ్వచ్చుఁ డనఁగ కే వాసవి యాశా. 30

టీ. నడమిడి, గాడుపుకొడుకు = వాయువుకుమారుఁడు-ఈ 2 భీమునకుఁ బేళ్ళు. కత్తి, కవ్వడి (కవవడి=రెండుచేతులచేతను బాణప్రయోగము చేయువాఁడు) వివ్వచ్చుఁడు (బీభత్సశబ్దవికృతి) - ఈ 3 అర్జునుని పేళ్ళు.

తే. వేలుపులత్రోవ యుప్పరపువీది యాక
సంబు విను విన్ను మిను మిన్ను కే చదలు నింగి
దివి మొయిలుదారి చుక్కలతెరువు బయలు
గాడ్పుతండ్రన నభ మొప్పు కే గరళకంఠ. 31

టీ. వేలుపులత్రోవ = దేవతలకుమార్గము, ఉప్పరవీది=పైనుండెడివీథి, ఆకసంబు (ప్ర. ఆకాశము) విను, విన్ను, మిను, మిన్ను, చదలు, నింగి, దివి (ద్యుశబ్దవికృతి. ఇది తత్సమ మని బాలవ్యాకరణము) మొయిలుదారి= మేఘములకు మార్గము, చుక్కలతెరువు = నక్షత్రములకు మార్గము, బయలు, గాడ్పుతండ్రి=వాయువునకుఁ దండ్రి- ఈ ౧౪ ఆకాశమునకుఁ బేళ్ళు.

తే. వెలయు ధరణిఁ జతుర్దిశల్ కే నలుగడ లన
నలరు దచ్చికడ లన దిశాష్టకంబు
దనరు నీరైదుకడలు నా కే దశదిశలును
మహాళిధృతగంగ యంగజమదవిభంగ. 32

టీ. నలుగడలు = నాలుగుదిక్కులు, దచ్చికడలు=ఎనిమిది దిక్కులు, ఈరు ఐదు (రెండు ఐదుల) కడలు=పది దిక్కులు.

ఆ. తాటిసిడమువానితల్లి కూఁతురిబిడ్డ
వెన్నునడుగుపాప కే మిన్నువాఁక
వేల్పుటేఱు కడలివెలఁదుక ముత్త్రోవ
ద్రిమ్మరనఁగ నొప్పు కే దివిజగంగ. 33

టీ. తాటిసిడమువానితల్లి = తాలధ్వజుఁడగుభీష్మునకుఁ దల్లి, కూఁతురిబిడ్డ = తనకూఁతురైన లక్ష్మికిఁ గూఁతురు, వెన్నునడుగుపాప = విష్ణుపాదమునందుఁబుట్టినచిన్నది, మిన్నువాఁక = ఆకాశమందుండునది, వేల్పుటేఱు=దేవతలయొక్క నది, కడలివెలఁదుక = సముద్రమునకుభార్య, ముత్రోవద్రిమ్మరి= మూఁడుమార్గములఁ దిరుగునది-త్రిపథగ. ఈ 8 ఆకాశగంగకుఁ బేళ్లు.

తే. వేలుపులగొరు చౌదంతి ♦ వెల్లయేనుఁ
గనఁగ నైరావతంబున ♦ కాఖ్య లమరు;
వేల్పుదొర తేజి యనఁగను ♦ వెల్లగుఱ్ఱ
మనఁగ నుచ్చైశ్శ్రవం బొప్పు ♦ నంబికేశ. 34

టీ. వేలుపులగొరు = దేవతలయొక్కగజము, చౌదంతి=నాలుగు దంతములు గలది, వెల్లయేనుఁగు = తెల్లయేనుఁగు, ఈ 3 ను దేవేంద్రునియేనుఁగగు ఐరావతమునకుఁ బేళ్లు. వేల్పుదొరతేజి = ఇంద్రునియొక్కగుఱ్ఱము, వెల్లగుఱ్ఱము=తెల్లగుఱ్ఱము- ఈ 2 దేవేంద్రునిగుఱ్ఱ మగు ఉచ్చైశ్శ్రవము పేళ్లు.

ఆ. పుడుకుఁదోడుకు వేలు♦పులగిడ్డి వెలిమొద
వనఁగఁ గామధేను ♦ వలరు చుండుఁ;
గల్పకంబు దనరు ♦ వేల్పుఁజెట్టీవుల
మ్రాను వెల్లమ్రాను ♦ నా నుమేశ. 35

టీ. పుడుకు తోడుకు = అభీష్టముల నిచ్చెడియావు, వేలుపులగిడ్డి=దేవతలయొక్క యావు, వెలిమొదవు = తెల్లనియావు- ఈ 3 కామధేనువుపేళ్లు. వేల్పు చెట్టు = దేవతలయొక్క వృక్షము, ఈవులమ్రాను = అభీష్టముల నిచ్చువృక్షము, వెల్లమ్రాను=తెల్లనివృక్షము- ఈ 3 కల్పవృక్షమునకుఁ బేళ్ళు.

ఆ. అవని గుడుసుకైదు ♦ వనఁగ వేయంచుల
కైదు వనఁగఁ జుట్టుఁ♦గైదు వనఁగ

బటువుఁగైదు వనఁగఁ బరఁగు సుదర్శన
చక్రమునకుఁ బేళ్ళు చంద్రమౌళి. 36

టీ. గుదుసుకైదువు = గుండ్రని ఆయుధము, వేయంచులకైదువు = వేయిమొనలుగల ఆయుధము, చుట్టుకైదువు = వలయాకృతిగల ఆయుధము, బటువు కైదువు=గుండ్రని ఆయుధము. ఈ ౪ విష్ణుచక్రమునకుఁ బేళ్ళు.

ఆ. వలమురి యనఁ జుట్టువాలుజోడనఁ గల్మి
కొమ్మమగనిబూరగొమ్మనంగఁ
దనరుఁ బాంచజన్యమునకు నభిఖ్యలు
ధృతకురంగ ధవళవృషతురంగ. 37

టీ. వలమురి=దక్షిణముగాఁదిరిగినది, చుట్టువాలుజోడు=సుదర్శనచక్రమునకు జత, కల్మికొమ్మ మగని బూరగొమ్ము=లక్ష్మీకాంతభర్త యగు విష్ణుని పూరించు వాద్యవిశేషము- ఈ 3 విష్ణుశంఖమునకుఁ బేళ్ళు.

తే. రిక్కలనఁ జుక్కలనఁగను ఋక్షములకు
నాఖ్యలై యొప్పుఁ దెఱగంటియన్ను లనఁగ
నచ్చర లనంగ వేలుపుమచ్చెకంటు
లనఁగ సురకాంతలకు నాఖ్యలగు గిరీశ. 38

టీ. రిక్కలు (ఋక్షశబ్దమునకు వికృతి), చుక్కలు ఈ ౨ నక్షత్రములకుఁబేళ్ళు. తెఱగంటియన్నులు=ఱెప్పపాట్లు లేని (అనిమిష) స్త్రీలు, అచ్చరలు (ప్ర. అప్సరసలు), వేలుపు మచ్చెకంటులు-ఈ 3 దేవకాంతలకుఁ బేళ్లు.

తే. పవలు పగ లనఁ బేళ్లొప్పు దివమునకును
రాత్రిపేళ్లొప్పు రే రేయి రాతి రనఁగ
వెలయు చుండును రేయెండ వెన్నె లనఁగఁ
జంద్రికకును సమాఖ్యలు చంద్రమౌళి. 39

టీ. పవలు, పగలు - ఈ ౨ పగటిపేళ్లు. రే, రేయి, రాతిరి - ఈ 3 రాత్రిపేళ్లు. రేయెండ, వెన్నెల - ఈ ౨ చంద్రికపేళ్లు.

క. మించు లన మెఱుపు లనఁగను
జంచలలకుఁ బేళ్లు దనరు ౹ *జన మంభోభృ
త్సంచయములఁ బలుకు మొయి
ళ్లంచు మొగు ళ్లంచు మబ్బు ౹ లంచుఁ భర్గా. 40

టీ. మించులు, మెఱుపులు - ఈ ౨ మెఱుపులకుఁ బేళ్ళు. మొయిళ్ళు, మొగుళ్ళు, మబ్బులు - ఈ 3 మేఘములకుఁ బేళ్ళు.

క. తొలుచదువులు ప్రాఁజదువులు
తొలుమినుకులు ప్రామినుకులు ౹ తొలుపలుకులు ప్రాఁ
బలుకులు పెనుమినుకులు నా
వెలయుఁ శ్రుతులకును బేళ్లు ౹ విశ్వాధిపతీ. 41

టీ. తొలుచదువులు, ప్రాఁజదువులు, తొలుమినుకులు, ప్రామినుకులు, తొలుపలుకులు, ప్రాఁబలుకులు (ఈ ౬ పదములకును మొదటివిద్య లని యర్థము), పెనుమినుకులు, ॥పా॥ పెనుఁబలుకులు = విస్తార మయిన వాక్యములు - ఈ ౭ వేదముల పేళ్ళు.

క. ఇది దేవవర్గు దీనిం
జదివిన వ్రాసినను వినిన ౹ జనులకు నిత్యా
భ్యుదయంబు లొసఁగు చుండును
వదలక కాశీనివాస౹వాసుఁడు పేర్మిన్. 42

దేవవర్గు సమాప్తము.

మానవవర్గు.

తే. పాఱుఁ డనఁగఁ బుడమివేల్పు ౹ బాఁపఁ డనఁగ
జన్నిగ ట్టన విప్రుండు ౹ జగతిఁ బరఁగు

* 'జలధరములు రా, జించుం బలుకంగ మొయి, ళ్లంచు' అని పాఠాంతరము.

నొడయఁ డేలిక యెకిమీఁడు పుడమిఱేఁడు
ఱేఁడు దొర సామి యన నొప్పు నృపతిపేళ్లు. 1

టీ. పాఱుఁడు, పుడమివేల్పు = భూదేవుఁడు, బాపఁడు, జన్ని గట్టు=యజ్ఞోపవీతమును ధరించినవాఁడు - ఈ ౪ బ్రాహ్మణునిపేళ్ళు. ఒడయఁడు, ఏలిక, ఎకిమీఁడు, పుడమిఱేఁడు=భూమి కధిపతి, ఱేఁడు, దొర, సామి (ప్ర-స్వామి) - ఈ ౭ రాజుపేళ్ళు.

సీ. కోమట్లు మూఁడవకొలమువాండ్రన బేరు
లన వైశ్యనామముల్ దనరుఁ గాఁపు
వాండ్రు నా నాలవవాండ్రు నా బలిజెవాం
డ్రనఁ జను శూద్రసమాహ్వయములు
వడుగు నా గోఁచిబాఁపఁడు నాఁగ బ్రహ్మచా
రికిఁ బేళ్లు నడచు ధరిత్రియందు
నాలుబిడ్డలు గలయతఁ డిలుఱేఁడు గే
స్తన నొప్పుఁ బేళ్లు గృహాధిపతికి
ఆ. నడవిమనికిపట్టు జడదారి యన వస
వాసి యొప్పు నిల్లువాసి తిరుగు
బోడ తపసి కావిపుట్టగోఁచులసామి
యన యతీంద్రుఁ డలరు సలికనేత్ర. 2

టీ. కోమట్లు, మూఁడవకొలమువాండ్రు, బేరులు - ఈ 3 వైశ్యనామములు. కాఁపువాండ్రు, నాలవవాండ్రు - బలిజెవాండ్రు - ఈ 3 శూద్రునిపేళ్ళు, వడుగు, గోఁచిబాఁపఁడు = కౌపీనముగల బ్రాహ్మణుఁడు-ఈ ౨ బ్రహ్మచారికిఁ బేళ్ళు. ఆలుబిడ్డలు గలయతఁడు = దారాపత్యములు గలవాఁడు, ఇలుఱేఁడు = గృహాధిపతి, గేస్తు (ప్ర. గృహస్థు)-ఈ 3 గృహస్థునిపేళ్ళు. అడవిమనికిపట్టు=అరణ్యము నివాసస్థానముగాఁ గలవాఁడు, జడ

దారి = జడలను ధరించినవాఁడు - ఈ ౨ వానప్రస్థుని పేళ్ళు. ఇల్లు వాసి తిరుగు = ఇల్లువిడిచి తిరుగువాఁడు, బోడ, తపసి, కావిపుట్టగోఁచులసామి = కాషాయకౌపీనములు గలవాఁడు - ఈ ౪ సన్న్యాసి పేళ్ళు.

సీ. అమ్మ నాఁ దల్లి నా నవ్వ నాఁ గన్నది
    యన మాత కాఖ్య లౌ నభ్రకేశ
యబ్బ నాయన యయ్య యనఁ దండ్రి యన నప్ప
    యన జనకాఖ్య లౌ నగనివేశ
తోడఁబుట్టనఁగ సైదోడు తోఁబుట్టన
    సోదరాహ్వయము లౌ నాదిదేవ
భర్తృసహోదరుభార్యకుఁ దోడికో
    డలన నేరా లన నలరు నభవ

తే. చెలియ లనఁ జెల్లె లనఁగను వెలయు చుండు
నాహ్వయములు కనిష్ఠకన్యకు గిరీశ
జ్యేష్ఠకన్యకు నాఖ్య లై క్షితిని వెలయు
నప్ప యన నక్క యనఁగఁ జంద్రార్ధమకుట. 3

టీ. అమ్మ (ప్ర. అంబ), తల్లి, అవ్వ, కన్నది - ఈ ౪ మాతృనామములు. అబ్బ, నాయన, అయ్య (ప్ర. ఆర్య), తండ్రి, అప్ప - ఈ ౫ పితృనామములు. తోడఁబుట్టు, ॥పా॥ తోడఁబుట్టుగు - తోడఁబుట్టువు, సైదోడు, తోఁబుట్టు ॥పా॥ తోఁబుట్టువు - ఈ 3 సోదరునామంబులు. తోడికోడలు = తనతో సమానురాలైనకోడలు, ఏరాలు - ఈ ౨ పెనిమిటితోఁ బుట్టినవాని భార్యకుఁ బేళ్లు. చెలియలు, చెల్లెలు - ఈ ౨ కనిష్ఠకన్యకుఁ బేళ్లు. అప్ప, అక్క - ఈ ౨ జ్యేష్ఠకన్యకుఁ బేళ్లు.

సీ. ముగ్ధకుఁ బేళ్లగు ముగుద యనఁగ ముద్ద
    రాలు నా గోల నా బేల యనఁగ
గట్టివాయి యనంగ గయ్యాళి యన తాఁగ

యన ధూర్తసతికి నాఖ్యాయము లమరు
నైదువ నాఁగ ముత్తైదువ నా నయి
దువరాలు నాఁ బుణ్యయువతి వెలయు
మృతచిరంటికి నాఖ్య లెసఁగుఁ బేరంటాలు
నాఁగను జక్కని నా ధరిత్రి

తే. గేస్తురా లనునాఖ్యచే గృహిణి వెలయు
నాలు పెండ్లాము రాణి యిల్లా లనంగ
భార్య దనరును దొత్తన బానిసె యన
వరవు డన దాసి కాఖ్య లొ గరళకంఠ. 4

టీ. ముగుద (ప్ర. ముగ్ధ), ముద్దరాలు, గోల, జేల - ఈ 4 ముగ్ధస్త్రీకిఁ బేళ్ళు, గట్టివాయి = గట్టినోరుగలది, గయ్యాళి, జాఁగ - ఈ 3 ధూర్తస్త్రీపేళ్ళు. ఐదువ, ముత్తైదువ, అయిదువరాలు-ఈ 3 పుణ్యస్త్రీకిఁ బేళ్ళు. పేరంటాలు, జక్కని - ఈ 2 గతించిన ముత్తైదువపేళ్ళు. గేస్తురాలు (ప్ర. గృహస్థురాలు), ఆలు, పెండ్లాము, రాణి, ఇల్లాలు - ఈ 4 భార్యకుఁ బేళ్ళు. తొత్తు, బానిసె, వరవుడు - ఈ 3 దాసికిఁ బేళ్ళు.

సీ. కన్నియ కన్నె నాఁ గన్యకుఁ బేళ్లొప్పు
జవరాలు కొమరాలు జవ్వని యనఁ
దనరు యువతి ప్రోఢ యన గట్టివయసుది
యనఁ బ్రౌఢ దాల్చు నీయాహ్వయములు
ముసలి మిండలకోర ముప్పదియాఁటేండ్లు
చనినది యనుపేళ్ల నెనయు లోల
ముసలిది ముదుసలి ముదియ పెద్దస నివి
యాఖ్య లై తనరు వృద్ధాంగనకును

ఆ. చెడిప అంకులాఁడి ✽ చెడ్డతొయ్యాలి వెలి
చవులు గనిన దనఁగ ✽ జార దనరు
నిలను విటులదూత ✽ యెడకాఁడు కుంటెన
కాఁ డనంగఁ దనరు ✽ గరళకంఠ. 5

టీ. కన్నియ, కన్నె - ఈ ౨ పెండ్లికానిపడుచు పేళ్ళు. జవరాలు, కొమరాలు, జవ్వని ॥ ఈ 3 యౌవనముగల స్త్రీ పేళ్ళు. ప్రోడ (ప్ర. ప్రౌఢ) గట్టివయసుది=దృఢమైనవయస్సుగలది-ఈ ౨ ప్రౌఢ స్త్రీ పేళ్ళు. ముసలి, మిండ లకోర, ॥పా॥మిండలకోరి, ముప్పదియేండ్లుచనినది = ముప్పదియేఁడుసంవత్సరములవయస్సు చెల్లినది-ఈ 3 లోల స్త్రీ పేళ్ళు. ముసలిది, ముదుసలి,ముదియ, పెద్ద-ఈ ౪ వృద్ధస్త్రీ పేళ్ళు, చెడిప=చెడినది, అంకులాఁడి = వ్యభిచరించినది, చెడ్డతొయ్యాలి = చెడిపోయినస్త్రీ, వెలిచవులు గనినది = పరపురుషులతోడి పొందు కాంచినది - ఈ ౪ జారస్త్రీ పేళ్ళు. ఎడకాఁడు, కుంటెనకాఁడు = విటీవిటులను సమకూర్చువాఁడు - ఈ ౨ విటులదూత పేళ్ళు.

తే. వేల్పుబానిసె వెలయాలు ✽ వేడ్కకత్తె
లంజె భోగముచాన వెల్లాటకత్తె
పడుపుఁజెలి యాటచేడియ ✽ గడనకత్తె
యనఁగ నివి వేశ్యకాఖ్యలౌ ✽ నగనివేశ. 6

టీ. వేల్పుబానిసె=దేవతలకు బానిసె, వెలయాలు=వెలకు వచ్చునట్టి స్త్రీ, వేడ్కకత్తె=వేడుకగలది,లంజె, భోగముచాన=భోగార్థమైన స్త్రీ, వెల్లాటకత్తె ॥పా॥ పెల్లాటకత్తె=మిక్కిలి నాట్యమును జేయునది, పడుపుఁజెలి = ధనము గడనసేయు స్త్రీ, ఆటచేడియ = నాట్యముచేసెడు స్త్రీ, గడనకత్తె= ధనమును గడించునది - ఈ ౯ వేశ్యలకుఁ బేళ్ళు.

ఆ. మెచ్చుకాఁడు బొజుఁగు ✽ వేడుకకాఁడు మిం
డండు ననుపుకాఁడు ✽ మిండగీఁడు
లంజెకాఁడు నా ధరంజనుఁ బల్లవ

నామధేయములు పినాకహస్త. 7

టీ. వెచ్చకాఁడు=ధనవ్యయము చేయువాఁడు, బొజుఁగు (ప్ర. భుజంగుఁడు), వేడుకకాఁడు = విలాసము గలవాఁడు, మిండఁడు, ననుపుకాఁడు= మృదువైనవాఁడు, మిండగీఁడు, లంజెకాఁడు = లంజెగలవాఁడు - ఈ ౭ విటుని పేళ్ళు.

ఆ. కోడెకాఁ డనంగ ౯ గోవాళ్లు నాఁగను
యువజనాఖ్య లొప్పు ౯ చుండు రెండు
నాగవాస మనఁగ ౯ నామ మా వేశ్యాజ
నంబుమేళమునకు ౯ నంబికేశ. 8

టీ. కోడెకాఁడు=యావనముగలవాఁడు, గోవాళ్ళు (గోవ+వారలు- ఇది నిత్యబహువచనాంతము.)- ఈ ౨ యావనవంతుని పేళ్ళు. నాగవాసము = వేశ్యాజనముల మేళము.

సీ. నెలఁతుక ల్రాల్గంటి ౯ పొలఁతుక ముద్దియ
వాలుఁగంటి మగువ ౯ పడఁతి మడఁతి
చెలి మచ్చెకంటి యుగ్మలి యింతి తొయ్యలి
నవలా కలువకంటి ౯ నాతి గోతి
పూఁబోఁడి చిగురాకుఁబోఁడి పైదలి మించుఁ
బోఁడి ముద్దులగుమ్మ ౯ పొలఁతి కొమ్మ
ప్రోయాలు లువిద తీఁగెఁబోఁడి చేడియ యించుఁ
బోఁడి యన్ను వెలంది ౯ బోటి జోటి

తే. చాన తెఱవ వెలందుక ౯ చామ లేమ
చెలువ మెలనాఁగ చిలుకలకొలికి కలికి
తలిరుఁబోఁడి యలరుఁబోడి ౯ నెలఁత పొల్తి
గరిత యతివ నా స్త్రీసమాఖ్యలు మహేశ. 9

టీ. నెలఁతుక, క్రాల్గంటి=చంచలములగు నేత్రములుగలది, పొలఁతుక, ముద్దియ, వాలుఁగంటి=విశాలనేత్రములుగలది, మగువ, పడఁతి, ॥పా॥ పణఁతి, మడఁతి, చెలి, మచ్చెకంటి=మత్స్యములవంటి నేత్రములు గలది, ఉగ్మలి, ఇంతి, నవలా, కలువకంటి = కలువలవంటి నేత్రములు గలది, నాతి, గోతి, పూఁబోఁడి = పుష్పమువలె మృదువైనశరీరము గలది, చిగురాకుఁబోఁడి = చిగురుటాకువలె మృదువైనదేహము గలది. పైదలి, మించుఁబోఁడి = మెఱపువలెఁ బ్రకాశించుదేహము గలది, ముద్దులగుమ్మ = మురిపెముల నిచ్చునది, పొలఁతి, కొమ్మ, ప్రోయాలు, ఉవిద, తీఁగెఁబోఁడి=తీవవలె మనోజ్ఞమైనమేను గలది, చేడియ, ఇంచుఁబోఁడి = చెఱకువలె ప్రియమైనమేను గలది, అన్ను, వెలఁది, బోటి, జోటి, చాన, తెఱవ, వెలఁదుక, చామ, లేమ, చెలువ, ఎలనాఁగ, చిలుకలకొలికి = చిలుకముక్కువంటి కన్నులకొలుకులు గలది, కలికి, తలిరుఁబోఁడి = చిగురువలె మృదువైనమేను గలది, అలరుఁబోఁడి = పుష్పమువలె మృదువైనమేను గలది, నెలఁత, పొల్తి, గరిత, అతివ-ఈ ౭౦ స్త్రీకిఁ బేళ్ళు.

తే. చెలిమి నేస్తంబు పొందు నా స్నేహ మలరు
నెచ్చెలి యనుంగు సంగాతి నేస్తకాఁడు
సంగడీఁ డనఁ జెలికాఁ డనంగఁ దనరు
స్నేహితునకు సమాఖ్యలు శ్రీమహేశ. 10

టీ. చెలిమి, నేస్తంబు, పొందు - ఈ 3 స్నేహమునకుఁ బేళ్ళు. నెచ్చెలి, అనుంగు, సంగాతి, నేస్తకాఁడు, సంగడీఁడు, చెలికాఁడు = ఈ ౬ స్నేహితునకుఁ బేళ్ళు.

సీ. దొంగ తెక్కలికాఁడు దొరకోలుసన్నాసి
ము చ్చెత్తుబరికాఁడు ముడియవిడుపు
తెరువాటుకాఁడు కత్తెరదొంగ చేవాఁడి
కాఁడు వల్లడికాఁడు కన్నగాఁడు
మునిముచ్చు గడిదొంగ యనఁ దస్కరాఖ్య లొఁ

చెండిపోతు గరాసు మొండికట్టె
టకటొంకు టాటోటు టక్కులాఁడు పిసాళి
టక్కరి ముడికాఁడు తవళికాఁడు
తే. కల్లరియు గొంటు కైలాటకాఁడు చెడుగు
బేరజము కుచ్చితుఁడు దోసకారి చెనఁటి
పాలసుఁడు నాలిబూతంబు పలువ తులువ
కూళ గడు సన వర్తిల్లుఁ గుజనుపేళ్ళు. 11

టీ. దొంగ, తెక్కలికాఁడు = బందిపోటు వేయువాఁడు, దొరకోలు సన్నాసి = వేషము వేసి నమ్మించి వెనుక సొమ్ము నెత్తుకొని పోవువాఁడు, ముచ్చు, ఎత్తుబరికాఁడు, ముడియవిడుపు = సొమ్ముముడివిప్పువాఁడు, తెరువాటుకాఁడు = దారి కట్టి కొట్టి దోఁచుకొనువాఁడు, కత్తెరదొంగ = నగలు కత్తిరించుకొనువాఁడు, చేవాఁడికాఁడు = చేతిబలము గలవాఁడు, వల్లడికాఁడు=కొల్లపెట్టువాఁడు, కన్నగాఁడు = కన్నమువేయువాఁడు, మునిముచ్చు= మునివలెఁ గపటవేషము వేసి యేమఱించువాఁడు, గడిదొంగ = ఒళ వెఱిఁగిన దొంగ - ఈ ౧౩ దొంగపుఁ బేళ్ళు. చెండిపోతు = మందబుద్ధిగలవాఁడు, గరాసు, మొండికట్టె=మొండితనముఁజేయువాఁడు, టకటొంకు, టాటోటు, టక్కులాఁడు = అబద్ధములాడువాఁడు, పిసాలి, టక్కరి, ముడికాఁడు, తవళి కాఁడు=కపటముగలవాఁడు, కల్లరి = అబద్ధములాడువాఁడు, గొంటు, కైలాట కాఁడు = మాయోపాయము గలవాఁడు, చెడుగు, బేరజము, కుచ్చితుఁడు (ప్ర. కుత్సితుఁడు), దోసకారి, చెనఁటి, పాలసుఁడు, నాలిబూతము, పలువ, తులువ, కూళ, గడుసు - ఈ ౨౮ కుత్సితుని పేళ్ళు.

ఆ. పాప బుడుత చిఱుత పట్టి సిసువు కందు
కూన నిసువు బిడ్డ కుఱ్ఱ బొట్టె
యనఁగ శిశుసమాఖ్య లగుఁ గొమరుండు నాఁ
గొడుకు నాఁ గుమారకుండు వెలయు. 12

టీ. పాప, బుడుత, చిఱుత, పట్టి, సిసువు, (ప్ర. శిశువు), కందు, కూన, నిసువు, బిడ్డ, కుఱ్ఱ, బొట్టె - ఈ ౧౧ శిశువుపేళ్లు. కొమరుఁడు, (ప్ర. కుమారుడు), కొడుకు - ఈ ౨ కుమారునిపేళ్లు.

ఆ. వటుసమాఖ్య లగును ♦ వసుధలోఁ గొండిక
వాఁ డనంగఁ బడుచు♦వాఁ డనంగఁ
బిన్నవాఁ డనంగఁ ♦ జిన్నవాఁ డనఁగను
వినుతగుణసనాథ ♦ విశ్వనాథ. 13

టీ. కొండికవాఁడు. ॥రూ॥ కొండొకవాఁడు, పడుచువాఁడు, పిన్నవాఁడు, చిన్నవాఁడు - ఈ ౪ బాలునకుఁ బేళ్లు.

సీ. గిటక పొట్టి కుఱుచ ♦ గిట్ట గు జ్జనఁగ వా
మనుఁ డొప్పుఁ జను నప♦స్మారిపేళ్లు
వెడఁగు వేఁదుఱు వెఱ్ఱి ♦ వీటిఁడి వేటిఁడి
వెంగలి వెంబరవి♦ త్తనంగఁ
జతురునకును బేళ్లు ♦ జాణ దంట వలంతి
వెరవరి ప్రోడ నేర్పరి యనంగఁ
బ్రన్ననివాఁడు రూ♦పరి చూడఁగలవాఁడు
చక్కనివాఁడు నా ♦ జగతిఁ బరఁగు

తే. సుందరాకారవంతుఁడు ♦ సొగసుకాఁడు
వన్నెకాఁ డన శృంగారి ♦ వసుధ వెలయు
నందకునిపేళ్లు చీకు గ్రు♦ డ్డనఁగ మూఁగ
మూవ యన మూకనామముల్ ♦ దేవదేవ. 14

టీ. గిటక, పొట్టి, కుఱుచ, గిట్ట, గుజ్జు - ఈ ౫ వామనునిపేళ్లు. వెడఁగు, వేఁదుఱు, వెఱ్ఱి, వేటిఁడి, వీటిఁడి, వెంగలి, వెంబరవిత్తు - ఈ ౭ అపస్మారిపేళ్లు. జాణ, దంట, వలఁతి, వెరవరి, ప్రోడ, నేర్పరి - ఈ ౬

చతురునకుఁ బేళ్లు. ప్రస్ననివాఁడు = సుందరుఁడు, రూపరి=రూపవంతుఁడు, చూడఁగలవాఁడు, చక్కనివాఁడు=చక్కనైనవాఁడు - ఈ ౪ సౌందర్యము గలవానిపేళ్లు. సొగసుకాఁడు = సొగసైనవాఁడు, వన్నెకాఁడు = కాంతిగలవాఁడు - ఈ ౨ శృంగారవంతునిపేళ్లు. చీకు, గ్రుడ్డి - ఈ ౨ అంధకుని పేళ్లు. మూఁగ, మూవ - ఈ ౨ మూకనామములు.

క. కాయముపేళ్లయి వెలయును
మే యన నొడ లనఁగ మేను మెయి యన భోగ్య
ప్రాయముపేళ్లగుఁ బరువము
పాయము జవ్వన మనంగ భాజదమనా. 15

టీ. మే, ఒడలు, మేను, మెయి - ఈ ౪ శరీరముపేళ్లు. పరువము, పాయము, జవ్వనము (ప్ర. యౌవనము) - ఈ 3 యౌవనముపేళ్లు.

తే. నెఱులు కురులు వెండ్రుకలు నా నెఱక లనఁగఁ
గొప్పు తుఱు మన వేనలి క్రొవ్వెద యనఁ
గేశధమ్మిల్లములు మించుఁ గీలుగంటు
క్రొమ్ముడి యనంగఁ గేశబంధమ్మగు భవ. 16

టీ. నెఱులు, కురులు, వెండ్రుకలు, నెఱకలు - ఈ ౪ కేశములకు పేళ్లు. కొప్పు, తుఱుము, వేనలి, క్రొవ్వెద (క్రొత్త + వెద) - ఈ ౪ ధమ్మిల్లమునకు పేళ్లు. కీలుగంటు, క్రొమ్ముడి (క్రొత్త + ముడి) - ఈ ౨ కేశబంధము (అనఁగా వెండ్రుకలముడి) పేళ్లు.

తే. నొసలు నెన్నొసల్ నుదురు నెన్నుదు రనంగఁ
దనరు ఫాలంబు చూడ్కి చూ పనఁగ నొప్పు
నాహ్వయము లీక్షణమునకు నక్షి కాఖ్య
లలరుఁ గన్ కను కన్ను నా నభ్రకేశ. 17

టీ. నొసలు, నెన్నొసలు (నెఱి + నొసలు), నుదురు, నెన్నుదురు

(నెటి + నుదురు) - ఈ ౪ ఫాలముపేళ్లు. చూడ్కి, చూపు - ఈ ౨ ఈక్షణమునకుఁ బేళ్లు. కణ్, కను, కన్ను-ఈ 3 నేత్రమునకుఁ బేళ్లు.

క. వీను లనఁ జెవు లనంగా
జానుగు లన నాహ్వాయములు శ్రవణంబులకుం
గౌ నన నడు మనఁగా నభి
ధానము లగు మధ్యమునకుఁ దరుణేందుధరా. 18

టీ. వీనులు, చెవులు, జానుగులు - ఈ 3 శ్రవణముల పేళ్లు. కౌను, నడుము - ఈ ౨ మధ్యమునకుఁ బేళ్లు.

తే. అక్కు ఱొమ్మెద బోర నా నలరు వక్ష
మాస్యమున కొప్పుచుండు నాఖ్యలు మొగంబు
మోర మోమనఁ బేళ్లొప్పు నూరువునకుఁ
బెందొడ యనంగఁ గుఱువు నా నందివాహ. 19

టీ. అక్కు, ఱొమ్ము, ఎద (ప్ర. హృదయము.) బోర - ఈ ౪ వక్షస్థలమునకుఁ బేళ్లు. మొగంబు (ప్ర. ముఖము,) మోర, మోము-ఈ 3 ముఖము పేళ్లు. పెందొడ, కుఱువు-ఈ ౨ ఊరువునకుఁ బేళ్లు.

తే. వదనగుహ యొప్పు నోరు నా వాయి యనఁగఁ
బల్లు పలు నాఁగ దంతంబుపేళ్లు వెలయుఁ
బెదవి వాతెఱ మోవి యనెన్నొళ్లఁ దనరు
చుండు నోష్ఠంబు శీతాంశుఖండమౌళి. 20

టీ. నోరు, వాయి-ఈ ౨ వదనగుహకుఁ బేళ్లు. పల్లు, పలు - ఈ ౨ దంతమునకుఁ బేళ్లు. పెదవి, వాతెఱ, మోవి-ఈ 3 ఓష్ఠమునకుఁ బేళ్లు.

క. కయి యనఁ గై నాఁ గే లనఁ
జెయి యనఁ జై నాఁగఁ జెయ్యి చే నా హస్తా
హ్వాయము లగు నన్నపూర్ణా

ప్రియవల్లభ కాశికాపురీవరనిలయా. 21

టీ. కయి, కై, కేలు (నిత్యైకవచనాంతము), చెయి, చై, చెయ్యి, చే- ఈ ౭ హస్తమునకుఁ బేళ్లు.

క. ఎద యన డెందం బనఁగా
మది యనఁగా నెడఁదనంగ ని మఱి యుల్లము నా
హృదయమునకు నివి యెసఁగును
విదితంబుగ నాహ్వయములు ని విశ్వాధిపతీ. 22

టీ. ఎద, డెందము, మది (ప్ర. మతి,) ఎడఁద, ॥హా॥ (ప్ర. హృదయము,) ఉల్లము-ఈ ౬ హృదయము (మనస్సు) నకుఁ బేళ్లు.

క. లోఁజెయ్యన నఱచెయ్యనఁ
గాఁ జెల్లుం బేళ్లు రెండు ని కరతలమునకున్
మీఁజెయ్యనఁ బెడచెయ్యను
నాఁ జనుఁ గరచరమభాగనామములు శివా. 23

టీ. లోఁజెయ్యి (లోను + చెయ్యి) = లోపలగా నుండెడు చెయ్యి. అఱచెయ్యి = లోపలిచెయ్యి, ఈ ౨ కరతలమునకుఁ బేళ్లు. మీఁజెయ్యి (మీఁదు + చెయ్యి)=మీఁదుగా నుండెడు చెయ్యి. పెడచెయ్యి = పెడగా నుండెడుచెయ్యి - ఈ ౨ కరచరమభాగము పేళ్లు.

ఆ. పొట్ట డొక్క కడుపు ని బొజ్జ బొజ్జి యనంగ
నొప్పుచుండు నాఖ్య ని లుదరమునకు
నాభిబిలమునకును ని నామధేయము లగు
బొడ్డు నాఁగ మఱియుఁ ని బొక్కి లనఁగ. 24

టీ. పొట్ట, డొక్క, కడుపు, బొజ్జ, బొజ్జి - ఈ ౫ ఉదరము పేళ్లు. బొడ్డు, పొక్కిలి-ఈ ౨ నాభిబిలమునకుఁ బేళ్లు.

తే. వెన్నునంగను వీఁపు నా ని వెనుకమేను

నాఁగఁ జరమాంగమున కొప్పు నామములుగఁ
బుఱ్ఱ తలపాల నాఁ బున్క పుఱియ నాఁగ
ఫాలమున కాఖ్యలై యొప్పు ఫాలనేత్ర. 25

టీ. వెన్ను, వీఁపు, వెనుకమేను - ఈ 3 పృష్ఠభాగముపేళ్లు. పుఱ్ఱె, తలపాల, పున్క ॥రూ॥ పునుక, పుఱియ - ఈ ౪ కపాలమునకుఁ బేళ్లు.

క. అడు గంజ హజ్జ యనఁగాఁ
బుడమిఁ బదంబునకు నామములు విలసిల్లున్
మెడ కుత్తు కఱ్ఱు గొం తన
నడరు గళంబునకుఁ బేళ్లు నంగధ్వంసీ. 26

టీ. అడుగు, అంజ, హజ్జ - ఈ 3 పాదమునకుఁ బేళ్లు. మెడ, కుత్తుక, అఱ్ఱు, గొంతు - ఈ ౪ గళమునకుఁ బేళ్లు.

ఆ. బువ్వ వంటకంబు బోనంబు మెతుకు కూ
డోగిరము పసాద మోరె మనఁగ
నన్న మొప్పుఁ జేల మలరుఁ బుట్టంబు దు
వ్వలువ చీర కోక వలువ యనఁగ. 27

టీ. బువ్వ, వంటకము, బోనము, మెతుకు, కూడు, ఓగిరము, పసాదము (ప్ర. ప్రసాదము), ఓరెము - ఈ ౮ అన్నమునకుఁ బేళ్లు. పుట్టము, దువ్వలువ, చీర, ॥పా॥ చీరె, కోక, వలువ - ఈ ౫ వస్త్రమునకుఁ బేళ్లు.

తే. మెసవె నారోగిణ మొనర్చె మెక్కెఁ దినియెఁ
గుడిచె నారగించెను బసాపడియె నమలె
సాపడె ననంగ నొప్పు భోజనము సేసె
ననుట కివి యాఖ్యలై యాశ యభ్రకేశ. 28

టీ. మెసవెను, ॥పా॥ మెసఁగెను, ఆరోగిణమొనర్చెను ॥పా॥ ఆరోగణమొనర్చెను, మెక్కెను, తినియెను, కుడిచెను, ఆరగించెను, పసాపడియెను,

నమలెను, సాపడెను - ఈ ౧౧ భోజనము చేసె ననుటకుఁ బేళ్లు.

క. నాన యన సిగ్గు సిబ్బితి
నా నివి వ్రీడాపదంబు ౕనామంబు లగుం
బానముసేయుటపే ళ్లగు
నానుట త్రావు టనఁ ద్రాగు ౕటనఁ గ్రోలు టనన్. 29

టీ. నాన, సిగ్గు, సిబ్బితి - ఈ 3 లజ్జకుఁ బేళ్లు. ఆనుట, త్రావు
టం, త్రాగుట, క్రోలుట - ఈ ౪ పానముసేయుటకుఁ బేళ్లు.

ఆ. తళియ పళ్లెరంబు ౕ తెలె హరివాణంబు
తట్టి కంచ మనఁగఁ ౕ దనరుఁ బాత్ర
చెల్లుఁ జషకమునకుఁ ౕ బేళ్లు డబ్బర కోర
గిన్నె యనఁగ రజతౕగిరి నివాస. 30

టీ. తళియ, పళ్లెరము, తెలె, హరివాణము, తట్టి, కంచము- ఈ ౬
భోజనపాత్రపేళ్లు. డబ్బర ॥పా॥ డబుర, కోర, గిన్నె - ఈ 3 పానపాత్ర.

తే. నతికిఁ బేళ్లొప్పు జోత దంౕడము జోహారు
మ్రొక్కు జేజే యనంగఁ గేల్ౕమొగిచెఁ గొలిచె
నెఱఁగెఁ జేమోడ్చె నన నమౕస్కృతి యొనర్చె
ననుట కివి యాఖ్య లగు నీశ ౕ యభ్రకేశ. 31

టీ. జోత, దండము, జోహారు, మ్రొక్కు, జేజే-ఈ ౫ నమస్కా
రముపేళ్లు. కేల్మొగిచెను=చేతులు జోడించెను, కొలిచెను, ఎఱఁగెను ॥రూ॥
ఎరఁగెను, చేమోడ్చెను = చేతులు ముకుళించెను - ఈ ౪ నమస్కారము
చేసె ననుటకుఁ బేళ్లు.

తే. ఒప్పు శయనించుటకును బౕన్నుండెఁ బండెఁ
బవ్వడించెఁ బరుండెను ౕ బవ్వళించె
నత్తమిల్లె నన్ల మఱి ౕ మెత్తె సెజ్జ

పఱపు పా న్పనఁ దగు శయ్య కు ఫాలనేత్ర. 32

టీ. పన్నుండెను, ॥పా॥ పండుండెను, పండెను, పవ్వడించెను, పరుం డెను, పవ్వళించెను, అ_త్తమిల్లెను-ఈ 8 శయనించె ననుటకుఁ బేళ్లు. మె_త్త, సెజ్జ (ప్ర. శయ్య), పఱపు, పాన్పు - ఈ ర శయ్యపేళ్లు.

తే. ఒప్పు ధ్వనిపేళ్లు రొద యన కు నులివు నాఁగ
స ద్దనంగను గూఁత నాఁ కు జప్పు డనఁగ
నలుకు డన రోదనము సేసె కు ననుట కాఖ్య
లెసఁగు నఱచెను వాపోయె కు నేడ్చె ననఁగ. 33

టీ. రొద, ఉలివు, సద్దు, కూఁత, చప్పుడు, అలుకుడు - ఈ ౬ ధ్వని పేళ్లు. అఱచెను, వాపోయెను, ఏడ్చెను-ఈ 3 రోదనముచేసె ననుటకుఁ బేళ్లు.

క. అగుఁ బేళ్లు నీరువ ట్టన
దగ దప్పియు దూప యనఁగ కు దాహంబునకున్
నగవు నగు నవ్వు నవు నా
నగు నాఖ్యలు హాసమునకు కు నగజాధీశా. 34

టీ. నీరువట్టు, దగ, దప్పి, దూప - ఈ ర దాహమునకుఁ బేళ్లు. నగవు, నగు, నవ్వు, నవు - ఈ ర హాసము పేళ్లు.

క. చాగము నాఁ బుడు కనఁగా
నీగి యనఁగ నిడుట యనఁగ కు నీవి యనంగాఁ
దేగము నాఁ బెట్టుడు నాఁ
ద్యాగమునకు నాఖ్య లగుచు కు ధరఁ బరఁగు శివా. 35

టీ. చాగము, పుడుకు, ఈగి, ఇడుట, ఈవి, తేగము, పెట్టుడు- ఈ౭ త్యాగము పేళ్లు.

ఆ. ఎలసె బెరసె హత్తెఁ కు గలసె నదికెఁ జెందెఁ
బొందె దొరసెఁ గూడె కు నొందె నెనసె

ననఁగ సక్త మయ్యె ననుటకు నివి యాఖ్య
లగు గిరీశ యీశ యభ్రకేశ. 36

టీ. ఎలసెను, బెరసెను, హత్తెను, కలసెను, అదికెను, చెందెను, పొందెను, దొరసెను, కూడెను, ఒందెను, ఎనసెను, ఈ ౧౧ సక్తమయ్యెననుటకుఁ బేళ్లు.

ఆ. ఎడసెఁ బాసె వేఱుపడెఁ బురివిచ్చె నా
నలరు భేద మయ్యె ననుటపేళ్లు
స్వవశ మయ్యె ననుట కవుఁ బేళ్లు లోనయ్యె
నగ్గ మయ్యె ననఁగ నసమనేత్ర. 37

టీ. ఎడసెను, పాసెను, వేఱుపడెను, పురివిచ్చెను-ఈ ౪ భేదమయ్యె ననుటకుఁ బేళ్లు. లోనయ్యెను, అగ్గమయ్యెను - ఈ ౨ స్వాధీనమయ్యె ననుటకుఁ బేళ్లు.

ఆ. అగు గృహీత మయ్యె ననుటకుఁ బేళ్లగ
పడియెఁ జేపడియెను బట్టువడియెఁ
జిక్కువడియెఁ దగిలెఁ జిక్కెఁ దగుల్పడె
ననఁగ నగనివేశ యభ్రకేశ. 38

టీ. అగపడియెను, (అగ్గముపడియెను) అధీనమయ్యెను, చేపడియెను, పట్టువడియెను, చిక్కువడియెను, తగిలెను, ||పా|| తవిలెను, చిక్కెను, తగుల్పడెను.- ఈ ౭ గృహీత మయ్యె ననుటకుఁ బేళ్లు.

తే. అనియె నుడివె వక్కాణించె నాడెఁ జెప్పె
వినిచె వాక్రుచ్చెఁ బలికె నాఁ జను వచించె
ననుట కాలించె నాలకించెను వినె నన
నలరు నవధరించె ననుటకాఖ్య లీశ. 39

టీ. అనియెను, నొడివెను ||రూ|| నుడివెను, వక్కాణించెను, ఆడెను, చెప్పెను, వినిచెను, వాక్రుచ్చెను, పలికెను - ఈ ౯ వచించె ననుటకుఁ బేళ్లు. ఆలించెను, ఆలకించెను, వినెను - ఈ 3 అవధరించె ననుటకుఁ బేళ్లు.

క. కనియెం జూచెను గాంచెను
గనుఁగొనెఁ గన్గొనె ననంగఁ గలయవి పేళ్లై
చను వీక్షించె నటంటకు
ఘనతరగోరాజగమన కాయజదమనా. 40

టీ. కనియెను, చూచెను, కాంచెను, కనుఁగొనెను, కన్గొనెను - ఈ
౫ ను వీక్షించె ననుటకుఁ బేళ్లు.

క. చనుఁ గృతగమనుఁడ నయ్యెద
ననుటకు నామంబు లగుచు నవని నరిగెదం
జనియెదఁ బోయెద నేఁగెదఁ
బనివినియెద ననెడునట్టిపలుకులు రుద్రా. 41

టీ. అరిగెదను, చనియెదను, పోయెదను, ఏఁగెదను, పనివినియెదను -
ఈ ౫ కృతగమనుఁడ నయ్యెద ననుటకుఁ బేళ్లు.

ఆ. ద్విగుణమున కభిఖ్య లగు నిబ్బ డిమ్మడి
జంట దండ దుగయు జమిలి రెట్టి
యినుమడి యన మిథునమున కాఖ్య లగు జోడు
దోయి కవ యనంగ భూతకలుష. 42

టీ. ఇబ్బడి, ఇమ్మడి, జంట, దంట, దుగ, జమిలి, రెట్టి, ॥పా॥
రెంటు, ఇనుమడి-ఈ ౮ ద్విగుణమునకుఁ బేళ్లు. జోడు, దోయి, కవ -ఈ
౩ ను మిథునమునకుఁ బేళ్లు.

సీ. ఒం డొక్కఁ డొకటి యొక్కొం డన నగు నేక
మీరు రెం డిరు నాఁగ నెసఁగు ద్వయము
తిగ మూఁడు మూ ర్నాఁగ దగుఁ ద్రయి తీవంచ
నలు నాల్గు చౌ యన నగుఁ జతుష్క

మెసఁగుఁ జౌవంచ యై దే ననఁ బంచకం
బా టిరుమూఁ డిత్తి గనఁగ నెప్ప
షట్కంబు ఋషిసంఖ్య సత చక్కపగడ యే
డన నొప్ప సప్తసంఖ్యకును బేళ్లు
తే. దనరు నిరునాలు గెనిమిది దచ్చి యనఁగఁ
బరఁగు నీరాఱు పండ్రెండు బార యనఁగ
ద్వాదశమునకు నాఖ్యలు ధరణియందు
శైలజానాథ ప్రమథసంచయసనాథ. 43

టీ. ఒండు, ఒక్కఁడు, ఒకటి, ఒక్కొండు - ఈ ౪ ఏకము పేళ్లు. ఈరు, రెండు, ఇరు-ఈ 3 ద్వయము పేళ్లు. తిగ, మూఁడు, మూరు-ఈ 3 త్రయము పేళ్లు. తీవంచ=మూఁడునొకటియును, నలు, నాల్గు, చౌ-ఈ౪ చతుష్కము పేళ్లు, చౌవంచ=నాల్గునొకటియును, ఐదు, ఏను-ఈ 3 పంచకము పేళ్లు, ఆఱు, ఇరుమూఁడు=రెండుమూళ్లు, ఇత్తిగ (ఇరు+తిగ) = రెండుమూళ్లు- ఈ 3 షట్కము పేళ్లు. సత (ప్రా. సత్త), చక్కపగడ=ఆఱునొకటియును, ఏడు. - ఈ 3 సప్తసంఖ్య పేళ్లు. ఇరునాలుగు=రెండునాల్గులు, ఎనిమిది, దచ్చి- ఈ 3 అష్టసంఖ్యపేళ్లు. ఈరాఱు=రెండాఱులు, పండ్రెండు, బార - ఈ 3 ద్వాదశసంఖ్య పేళ్లు.

తే. జరిగె నూడెను జాఱెను నుటికె వెళ్లెఁ
బాఱెఁ బఱచెను దొలఁగె నన్నలుకు లెల్ల
నవనిలోనఁ బలాయితుం డయ్యె ననుట
కాఖ్య లై యొప్పుఁ జంద్రరేఖావతంస. 44

టీ. జరిగెను, ఊడెను, జాఱెను, ఉటికెను, వెళ్లెను, పాఱెను, పఱచెను, తొలఁగెను - ఈ ౮ పలాయితుఁ డయ్యె ననుటకుఁ బేళ్లు.

క. వేంచేసెను వచ్చెం జను

దెంచెను విచ్చేసె నరుగుదెంచె నన౯గ నే
తెంచె నన నయ్యె నాగతుఁ
డంచుం బలుకుటకు నాఖ్య లంబరకేశా. 45

టీ. వేంచేసెను, వచ్చెను, చనుదెంచెను, విచ్చేసెను, అరుగుదెంచెను (రూ. అరుదెంచెను), ఏతెంచెను (రూ. ఏఁగుదెంచెను)- ఈ ౬ ఆగతుం డయ్యె ననుటకుఁ బేళ్లు.

తే. నాఁటిసుత నాఁటనుండియు నాఁటఁగోలె
నాఁటఁబట్టి నాఁడుమొదలు నాఁగ నాహ్వ
యమ్ము లయ్యెఁ దదారభ్య యనుట కవని
వినుతకరుణాసనాథ శ్రీవిశ్వనాథ. 46

టీ. నాఁటిసుత, నాఁటనుండి, నాఁటఁగోలె, నాఁటఁబట్టి, నాఁడుమొదలు - ఈ ౫ తదారభ్య యనుటకుఁ బేళ్లు.

తే. వైరమునకును ధర సమాహ్వాయము లమరుఁ
గంటు పగ మచ్చరంబు నూ డొంటమి యన
వలపు కూరిమి మేలు నా వలపుఁ బేళ్లు
మోహమునకును శారదాంబుదనిభాంగ. 47

టీ. కంటు, పగ, మచ్చరము (ప్ర. మత్సరము), నూడు, ఒంటమి-ఈ ౫ వైరముపేళ్లు. వలపు, కూరిమి, మేలు - ఈ 3 మోహముపేళ్లు.

క. పెనఁకువ జగడము కయ్యం
బని బవరము కలను చివ్వ యాలము పోట్లా
టన దురము పోరు నాఁగాఁ
జను యుద్ధంబునకుఁ బేళ్లు చంద్రార్ధధరా. 48

టీ. పెనఁకువ, జగడము, కయ్యము (ప్ర. కలహము), అని, బవరము, కలను, చివ్వ, ఆలము, పోట్లాట, దురము, పోరు-ఈ౧౧ యుద్ధమునకుఁ బేళ్లు.

ఆ. సదమదంబు సేసెఁ జక్కాడె నుగ్గాడెఁ
జదిపెఁ బీఁచమడఁచెఁ జంపెఁ గెడపె
నుఱుముచేసెఁ ద్రుంచెఁ బరిమార్చెఁ దెగటార్చె
మన్నిగొనియెఁ దునిమె మడిపె ననఁగ. 49

తే. హతము గావించె ననుటకు నాఖ్య లయ్యె
మనిపె నేలెను బ్రతికించె మంచెఁ బ్రోచె
సాఁకె నన నొప్పు నాఖ్యలు సరవిఁ దోడ
నరయఁ బోషించె ననుటకు నంబికేశ. 50

టీ. సదమదంబు సేసెను, చక్కాడెను, నుగ్గాడెను, చదిపెను, పీఁచ మడఁచెను, చంపెను, కడపెను, నుఱుముచేసెను, త్రుంచెను, పరిమార్చెను, తెగటార్చెను, మన్నిగొనియెను, తునిమెను, మడిపెను-ఈ ౧౪ వధియించె ననుటకుఁ బేళ్లు. మనిపెను, ఏలెను, బ్రతికించెను, మంచెను, ప్రోచెను, సాఁకెను - ఈ ౬ పోషించె ననుటకుఁ బేళ్లు.

క. ధరలో శూరాహ్వయములు
పరఁగుఁ మొనకాఁడనంగ బంటనఁగాఁ బో
టరి యన వడిగలవాఁడన
బిరుదన వాఁడిమగఁడనఁగ భీమకపర్దీ. 51

టీ. మొనకాఁడు, బంటు (ప్ర. భటుఁడు), పోటరి, వడిగలవాఁడు, బిరుదు, వాఁడిమగఁడు - ౬ శూరుని పేళ్లు.

తే. బాసట యనంగఁ దోడ్పాటు నా సమాహ్వ
యంబు లగుచుండు రెండు సాహాయ్యమునకు
నాఖ్యలు శుభంబునకును లగ్గనఁగ బాగ
నంగ మేలన లెస్స యనంగ నీశ. 52

టీ. బాసట, తోడ్పాటు - ఈ ౨ సాహాయ్యముపేళ్లు. లగ్గు, బాగు, మేలు, లెస్స - ఈ ౪ శుభమునకుఁ బేళ్లు.

ఆ. కూలె నీల్గెఁ జచ్చెఁ । గాలంబుసేసెను
గెడసె సమసె నాఱె । మడిసెఁ జెల్లెఁ
బెద్దనిదురవోయె । బిద్దె దోరెను గంతు
గొనియె ననుట పే।ళ్లగును మృతునకు. 53

టీ. కూలెను, నీల్గెను, చచ్చెను, కాలంబుసేసెను, కెడపెను, సమసెను, ఆఱెను, మడిసెను, చెల్లెను, పెద్దనిదురవోయెను, బిద్దెను, దోరెను, గంతుగొనియెను- ఈ ౧౩ మృతుఁడయ్యె ననుటకుఁ బేళ్లు.

సీ. తిమ్మనైనది యనఁ । దిన్ననైనది యన
జానైన దనగ బా।గైన దనఁగ
నాణెమైన దన వి।న్నాణమైనది యన
మానైన దనఁగ లె।స్సైన దనఁగఁ
బిన్ననైనది యనఁ । జెన్నైన దన నలు
వైనది యనఁగఁ జె।ల్వైన దనఁగ
బొనరినయది యన । నొనరిన దనఁగఁ జొ
క్కటమైన దనఁగఁ జ।క్కని దనంగ
సొబగైన దనఁగను । సొంపైన దనఁ గొమ
రైనది యన గొన।బైన దనఁగఁ
దోరమైన దన సిం।గారమైనది యన
మేలైన దనఁగ మె।చ్చైన దనఁగ

తే. మురువుగలయది యొప్పైన । దొఱపుగలది
యందమైనది తనరిన । దలరినట్టి
దనఁగఁ బరఁగిన దనఁ బేళ్లు । దనరుచుండు
మంజులంబైన దనుటకు । మదనదమన. 54

టీ. తిమ్మనైనది, తిన్ననైనది, జానైనది, బాగైనది, నాణెమైనది, విన్నాణమైనది, మానైనది, లెస్సైనది, పిన్ననైనది, చెన్నైనది, నలువైనది, చెలువైనది, సొంపరినయది- ఒనరినది, చొక్కటమైనది, చక్కనిది, సొబగైనది, సొంపయినది, కొమరైనది, గొనబైనది, తీరమైనది, సింగారమైనది, మేలైనది, మెచ్చైనది, మురువుగలయది, ఒప్పైనది, ఒఱపుగలది, అందమైనది, ఠవరినది, అలరినట్టిది, పరఁగినది-ఈ ౩౧ మనోజ్ఞమైనది యనుటకుఁ బేళ్లు.

తే. కపుర మనఁ గప్పూరం బనఁ ♦ గప్ప మనఁగఁ
బుడమిఁ గర్పూర మొప్పుఁ దాంబూల మొప్పు
వీడియము వక్కలాకులు ♦ విడెము తమ్మ
లంబు వీడెంబు వీడ్య మనం బురారి. 55

టీ. కపురము, కప్పూరము, కప్రము, ఈ 3 కర్పూరముపేళ్లు. వీడియము, ॥రూ॥ విడియము, వక్కలాకులు, విడెము, తమ్మలము, వీడెము, వీడ్యము-ఈ ౭ తాంబూలమునకుఁ బేళ్లు.

తే. వెలయుచుండును సిరి లచ్చి ♦ కలిమి యనెడు
పేళ్ల సంపద యెద్దడి ♦ పేదఱికము
లేమి నిప్పచ్చరము నెవ్వ ♦ లేమి డనఁగ
నలరు దారిద్ర్యమునకు నాఖ్యలు గిరీశ. 56

టీ. సిరి (ప్ర. శ్రీ.), లచ్చి, కలిమి-ఈ 3 సంపదకుఁ బేళ్లు. ఎద్దడి, పేదఱికము, లేమి, నిప్పచ్చరము, నెవ్వ, లేమిడి-ఈ ౬ దారిద్ర్యము పేళ్లు.

తే. మగతనం బన గం డన ♦ మగఁటిమి యనఁ
బౌరుషంబున కాఖ్య లై ♦ పరఁగుచుండు
నుక్కు చేగ దిటము చేవ ♦ యుదుటు గట్టి
దిట్ట ముఱిది బిగువు నాఁగ ♦ ధృతికిఁ బేళ్లు. 57

టీ. మగతనంబు, గండు, మగఁటిమి-ఈ 3 పౌరుషము. ఉక్కు, చేగ, దిటము, చేవ, ఉదుటు, గట్టి, దిట్టము, ఉఱిది, బిగువు-ఈ ౯ దృఢము.

తే. బద్దు నా బొంకు నాఁగ దబ్బుఱ యనంగఁ
కల్ల నాఁగ హుళిక్కి నాఁ జెల్లుఁ బేళ్లు
ధర నసత్యమునకును సత్యంబు పరఁగు
నిజ మనఁగ నిక్కువం బన నిక్క మనఁగ. 58

టీ. బద్దు, బొంకు, దబ్బుఱ, కల్ల, హుళిక్కి, ॥పా॥ హుళక్కి - ౪ అసత్యము. నిజము, నిక్కువము, నిక్కము - ఈ 3 సత్యము.

క. బెడఁద దెస చేటు చేడ్పా
టొగడ వాత్రం బంగలార్పు గోరంబు దొసం
గిడుమ వెత కస్తి యంగద
కడగండ్లనఁ జను విపత్తు గౌరీరమణా. 59

టీ. బెడఁద, దెస, చేటు, చేడ్పాటు, గొడవ, ఆత్రము, అంగలార్పు, గోరము, (ప్ర. ఘోరము,) దొసఁగు, ఇడుమ, వెత, కస్తి, అంగద, కడగండ్లు (నిత్యబహువచనాంతము) - ౧౪ = విపత్తు.

క. వెల జట్టి విలువ రో యనఁ
గల నుడువులు దనరుచుండుఁ గ్రయనామము లై
వెలయంగ వంగసము నాఁ
గొల మన వంగడము నాఁగఁ గుల మొప్పు శివా. 60

టీ. వెల, జట్టి, విలువ, రో (ప్ర. రై) - ౪=క్రయము. వంగసము (ప్ర. వంశము), కొలము (ప్ర. కులము), వంగడము - 3=కులము.

క. క్రమ్మఱ నెప్పటి వెండియుఁ
గ్రమ్మఱి తిరుగఁ మఱిఁ మఱల మగుడను నా
నిమ్మహిఁ బునఃపదంబున
కిమ్ముల నివి యాఖ్య లగు మహీధరచాపా. 61

టీ. క్రమ్మఱన్, నెప్పటి, వెండియున్, క్రమ్మఱి, తిరుగన్, మఱి, మఱలన్, మగుడన్ - ఈ ౮ పునః అనువర్థము గలవి.

క. ఒకమరి యొకపరి యొకమా
టొకసా రొక తేప యనఁగ నొకపా రనఁగా
నొకవిడుత యొక్కతూ కన
నొకతడవ యనంగ మఱియు నొకతూరి యనన్. 62

తే. ఏకవారం బనుట కొప్పు నిన్నిపేళ్లు
జగతిఁ బల్మాఱు వేమాఱు సారెఁ బెక్కు
మాఱు లెన్నేనిమార్లనఁ బరఁగు నాఖ్య
లగుచు నివి బహువారంబు లనుట కిశ. 63

టీ. ఒకమరి, ఒకపరి, ఒకమాటు, ఒకసారి, ఒక తేప, ఒకపారి, ఒక విడుత, ఒక్కతూఁకు, ఒకతడవ, ఒకతూరి ॥పా॥ ఒకమాఱు - ౧౦ = ఏక వారము. పల్మాఱు, వేమాఱు, సారె, పెక్కుమాఱులు, ఎన్నేనిమార్లు - ౫= బహువారములు (మాటిమాటికి).

తే. త్వరితమున కొప్పుఁ జేళ్లు చెచ్చెరను సరగ
వేగిరము వేగ వేళము వెసను వడిగ
గ్రక్కునను గ్రద్దన ననంగఁ గ్రన్న ననఁగ
గొబ్బునను దిగ్గున ననంగఁ గుఱ్ఱచాప. 64

టీ. చెచ్చెరను, సరగన్, వేగిరము, వేగ, వేళము ॥పా॥ వైళము, వెసను, వడిగను, గ్రక్కునను, గ్రద్దనను, క్రన్నను, గొబ్బునను, దిగ్గునను - ౧౨=త్వరితము.

క. కలవు వివరింపఁగా నా
ఖ్యలు వరుసన్ నిర్గమించె ననుటకు ధరలో
వెలువడియె వెళ్లె వెడలెను

వెలలె ననం జత్ప్రికాశ ॥ విశ్వాధిపతీ. 65

టీ. వెలువడియెను, వెళ్లెను, వెడలెను, వెలలెను - ౪=నిర్గమించెను.

క. వినుతి యొనరించె ననుటకుఁ
దనరుఁ నామంబు లగుచు ॥ ధరపై నగ్గిం
చెను గై వారము సేసెం
గొనియాడెను బొగడె ననఁగఁ ॥ గొండాడె ననన్. 66

టీ. అగ్గించెను, కై వారముసేసెను, కొనియాడెను, పొగడెను, కొండాడెను - ౫=స్తుతించెను.

సీ. చుట్టలు విందులు ॥ చుట్టాలు బందుగు
లనఁ జను బంధుసమావ్వాయములు
వఱలు నన్యుఁడు లాఁతివాఁ డనఁగా వింత
వాఁ డనఁగాఁ బెఱవాఁ డనంగ
వ్యాజంబునకు నామ ॥ మా నెపం బనఁగ న
న్వేషించె ననుట కౌ ॥ వెదకె నెమకె
నరసె రోసె ననంగ ॥ నారసెఁ దడవె నాఁ
గాంక్షకుఁ బేరు లౌఁ ॥ గ్రమముతోడఁ
తే. గ్రచ్చు కోరిక తమి కోర్కి ॥ యిచ్ఛ యనఁగ
నెపుడు నెడపక యుడుగక ॥ యెల్లపు డన
నిచ్చ యనయంబు నాఁగను ॥ నిచ్చ లనఁగఁ
దనరు నాఖ్యలు సంతతం ॥ బనుట కభవ. 67

టీ. చుట్టలు (రూ. చుట్టములు), విందులు, చుట్టాలు, బందుగులు (ప్ర. బంధువులు)- ౪ = బంధువులు. లాఁతివాఁడు, వింతవాఁడు, పెఱవాఁడు(ప్ర. పరుఁడు) - 3=అన్యుఁడు. నెపము(ప్ర. నిభము)- ౧=వ్యాజము.

వెదకెను, నెమకెను, అరసెను, రోసెను, ఆరసెను, తడవెను - ౬ = అన్వేషించెను. క్రచ్చు, కోరిక, తమి, కోర్కి, ఇచ్చ (ప్ర. ఇచ్ఛ) - ౫=ఇచ్ఛ. ఎపుడును, ఎడపక, ఉడుగక, ఎల్లపుడు, నిచ్చ, అనయమును, నిచ్చలు- ౭=సతతము.

సీ. తనరుఁ బ్రవేశించె ననుటకు నాఖ్యలు
తూకొనెఁ జొచ్చెను దూఱె ననఁగ
నంఘ్రితాడితుఁ జేసె ననుటకుఁ బేళ్లగుఁ
దాఁచెఁ గాళ్లంగ్రుమ్మెఁ దన్నె ననఁగ
నాలస్య మొనరించె ననుటకుఁ జెల్లు నా
మమ్ములు తడసెను మసలె ననఁగఁ
ద్యక్తంబు గావించె ననుటకు నాఖ్య లౌ
వీడెను వదలెను విడిచె ననఁగఁ
తే. దాఱుమాఱయ్యె వీడ్వడెఁ దడఁబడె నన
నాఖ్య లొప్పు విపర్యస్త మయ్యె ననుట
కలరుఁ బ్రహరించె ననుట కాహ్వాయము లడిచెఁ
గొట్టె మొత్తెను మోఁదె నాఁ గుధరనిలయ. 68

టీ. తూకొనెను, చొచ్చెను, తూఱెను - ౩=ప్రవేశించెను. తాఁచెను, కాళ్లంగ్రుమ్మెను, తన్నెను- ౩= కాలితోఁ దన్నెను. తడసెను, మసలెను- ౨ ఆలస్యము చేసెను. వీడెను, వదలెను, విడిచెను- ౩= త్యజించెను. తాఱుమాఱయ్యెను, వీడ్వడెను, తడఁబడెను- ౩= విపర్యస్తమయ్యెను. అడిచెను, కొట్టెను, మొత్తెను, మోఁదెను - ౪ = ప్రహరించెను.

సీ. ముందట నెదుటను మ్రోల ముంగల నాఁగ
నాఖ్య లౌ సమ్ముఖ మనుట కభవ
యలయిక బడలిక యలపు సేద యనంగ
శ్రమమున కాఖ్య లౌ శమనదమన

తాలిమి యోరుపు ఽ తాళిక నాఁగను
క్షమకు నాహ్వాయము లౌఁ ఽ జర్మవసన
రవళి బవంతంబు ఽ టక్కు దుత్తారంబు
వెడ్డు నా ఛద్మ మౌ ఽ విషమనేత్ర
తే. వెఱ పనఁగ నెద యనఁగను ఽ వెఱ యనంగ
నళుకనఁగ భీతి కాఖ్య లౌ ఽ నసితకంఠ
నిమ్మళం బన నెమ్మి నా ఽ నెమ్మది యనఁ
దనరుఁ బేళ్లు నిరాతంకఽమునకు నీశ. 69

టీ. ముందటను, ఎదుటను, మోఁరలను, ముంగలను - ౪ = సమ్ముఖమందు. అలయిక, బడలిక, అలపు, సేద - ౪ = శ్రమము. తాలిమి, ఓరుపు, తాళిక-3 =క్షమ. రవళి, బవంతము, టక్కు, దుత్తారము, వెడ్డు - ౫=కపటము. వెఱపు, ఎద, వెఱ, అళుకు -౪= భయము. నిమ్మళము, నెమ్మి, నెమ్మది-3= నిరాతంకము.

సీ. అసదు కొంచెము సైక ఽ మలఁతి యన్నువ చిన్న
నలికంబు సన్నంబు ఽ నాఁ దనర్చు
స్వల్ప మెక్కుడు నాఁగఁ ఽ జాల నెంతేనియు
మిగులఁ దద్దయుఁ దద్ద ఽ మిక్కిలి యనఁ
బెద్దయు ననునివి ఽ పేళ్లగు భృశముగా
ననుటకు నుత్కట ఽ మయ్యె ననుట
కగుఁ బేళ్లు వెగ్గలం ఽ బయ్యెఁ గ్రిక్కిఱిసె వె
క్కస మయ్యె ననునివి ఽ క్రమముఁ గోడ
ఆ. సగ్గెఁ గుండె డొంకెఁ ఽ దగ్గెను సడలెను
గ్రుంగె నుబ్బణంగె ఽ గ్రుక్కె ననఁగఁ

దనరుఁ బేళ్లు క్షీణదశ నొందె ననుటకు
నీశ్వరీసనాథ ! విశ్వనాథ. 70

టీ. అసదు, కొంచెము, సైకము, అలఁతి, అన్నువ, చిన్న, నలికము, సన్నము- ౮ = స్వల్పము. ఎక్కుడు, చాలఁ, ఎంతేనియును, మిగులను, తద్దయును, తద్ద, మిక్కిలి, పెద్దయును-ఈ ౮=అధికముగా. వెగ్గలం బయ్యెను, క్రిక్కిఱిసెను, వెక్కసమయ్యెను- 3 = ఉత్కటమయ్యెను. సగ్గెను, కుందెను, డొంకెను, తగ్గెను, సడలెను, క్రుంగెను, ఉబ్బణంగెను, స్రుక్కెను - ౮ = క్షీణదశఁ బొందెను.

ఆ. మించు వాసి మేలు ! మేటి పె చ్చె చ్చన
నధికమునకు నాఖ్య ! లగుచు వెలయుఁ
బనులు నాఁగఁ జెయువు ! లనఁ జేఁత లన నొప్పుఁ
గర్మమునకుఁ బేళ్లు ! చర్మవసన. 71

టీ. మించు, వాసి, మేలు, మేటి, పెచ్చు, ఎచ్చు - ౬ అధికము. పనులు, చెయువులు, చేఁతలు-3=కర్మము.

ఆ. అనిపె ననిచెఁ బనిపెఁ ! బనిచె నంపెను బంపెఁ
బుచ్చె గెలుపు మనియెఁ ! బొ మ్మటనియె
ననఁగ నివి సమాఖ్య ! లగును బ్రస్థాపించె
ననెడుక్రియకు నీశ ! యభ్రకేశ. 72

టీ. అనిపెను, అనిచెను, పనిపెను, పనిచెను, అంపెను, పంపెను, పుచ్చెను, గెలుపుమనియెను, పొమ్మటనియెను-౯=పయనము చేయించెను.

తే. కొదవ కొద కుంచు తగ్గు తక్కువ కొఱంత
వెలితి కొఱ లొచ్చు కడమ నా ! వెలయు న్యూన
సమభిధానము లర సాము ! సగము సవము
నాఁగ నర్థాహ్వయంబు లౌ ! నాగభూష. 73

టీ. కొదవ, కొద, కుందు, తగ్గు, తక్కువ, కొఱఁత, వెలితి, కొఱ, లొచ్చు, కడమ-౧౦=న్యూనము. అర, సాము, సగము, సవము-౪=అర్ధము.

తే. పేళ్లు పశ్చా త్తనుటకును ♦ వెల్లు వెనుకఁ
బిదపఁ దర్వాతఁ బదపడి ♦ పిమ్మట సన
మునుపు మును మున్ను తొలి తొల్లి ♦ ముందు తొలుత
యనఁగఁ బూర్వపదార్థాఖ్య ♦ లౌ గిరీశ. 74

టీ. వెనుకను, పిదపను, తర్వాతను, పదపడి, పిమ్మటను - ౫ = అనంతరము. మునుపు, మును, మున్ను, తొలి, తొల్లి, ముందు, తొలుతను- ౭ = పూర్వము.

ఆ. పాఱుఁబోతు పిఱికి ♦ పంద క్రోఁచ యనంగఁ
బేళ్లు దనరు సమరభీరునకును
దిట్ట యుక్కుతునియ ♦ గట్టిజెందంబువాఁ
డనఁగ ధైర్యవంతుఁ ♦ డలరు నీశ. 75

టీ. పాఱుఁబోతు, పిఱికి, పంద, క్రోఁచ - ౪ యుద్ధమున వెఱచెడివాఁడు. దిట్ట, ఉక్కుతునియ, గట్టిజెందమువాఁడు-౩ =ధైర్యవంతుఁడు.

తే. పౌఁజు చేరువ మొత్తంబు ♦ బారు తుటుము
దండు పరి గమి కూటువ ♦ పిండు దాఁటు
మూఁక దళమును పేళ్లు సమూహమునకు
భుజగవరహార యవిముక్తపురవిహార. 76

టీ. పౌఁజు, చేరువ, మొత్తంబు, బారు, తుటుము, దండు, పరి, గమి, కూటువ, పిండు, దాఁటు, మూఁక, దళము-౧౩ =సమూహము.

సీ. పూనె నూనెను దాల్చె ♦ నానెను మోచె నా
 వహించె ననుట కౌ ♦ నహివిభూష
నామము లుచ్చాటనము చేసె ననుటకు

వరుసతోఁ దఱిమెను బరపె వెలిచెఁ
దోలెను ఱొప్పె నా ద్రుహిణాదిసురనుత
త్రిప్పెను నాఁ గ్రమ్మఱించె ననఁగ
మగిడించె ననఁగను మరలించె నన సమా
హ్వాయము లై పరఁగు నివర్తితంబు
తే. చేసె ననుటకు సురమునిసిద్ధసేవ్య
యడ్డగించెను నా నిల్పె ననఁగ నాఁగె
నన నివారించె ననుటకు నాఖ్య లమరు
నగసుతానాథ గుహగజాననసనాథ. 77

టీ. పూనెను, ఊనెను, తాల్చెను, ఆనెను, మోచెను-౫=వహించెను. తఱిమెను, పఱపెను, వెలిచెను, తోలెను, ఱొప్పెను - ౫ = ఉచ్చాటనము చేసెను. త్రిప్పెను, క్రమ్మఱించెను, మగిడించెను, మరలించెను-౪ = నివర్తితంబుచేసెను. అడ్డగించెను, నిల్పెను, ఆఁగెను-3=నివారించెను.

తే. దండ చేరువ సంగడి దాపు చెంత
సరస చెంగట యొద్ద డగ్గఱ కుఱంగ
టండ పజ్జయు నా సమీపాఖ్య లమరు
రమ్యధవళాంగ కలశనీరధినిషంగ. 78

టీ. దండ, చేరువ, సంగడి, దాపు, చెంత, సరస, చెంగట, ఒద్ద, డగ్గఱ, కుఱంగట, అండ, పజ్జ (ప్ర. పశ్చాత్)-౧౨=సమీపము.

తే. అచట నచ్చట నచ్చోట నందు నాడ
నచోట నచ్చొట నక్కడ నయ్యెడ నట
ననఁగఁ దత్ప్రదేశంబునం దనుట కాఖ్య
లయ్యె భక్తవిధేయ యార్యాసహాయ. 79

టీ. అచట, అచ్చట, ఆచ్చోట, అందు, ఆడ, ఆచోట, ఆచ్చోటు, అక్కడ, అయ్యెడ, అట-౧౦ = ఆప్రదేశమునందు.

క. ఇరుగెలఁకుల నిరువంకల
నిరుదెస నిరుచక్కియందు నిరుపక్కియలం
దిరుగ్రేవల నిరుగడ ననఁ
బొరిఁ జెల్లగు నుభయపార్శ్వముల ననుట కజా. 80

టీ. ఇరుగెలఁకులన్, ఇరువంకలన్, ఇరుదెసన్, ఇరుచక్కియందు, ఇరుపక్కియలన్, ఇరుగ్రేవలన్, ఇరుగడన్ -౭ = ఉభయపార్శ్వములందు.

క. నవముగ ధరలో నీమా
నవవర్గును వేడ్కఁ జదివినను వ్రాసిన మా
నవులకు ననవరతంబును
శివుఁ డవిముక్తేశ్వరుండు చెలువం బొసఁగున్. 81

స్థా వ ర వ ర్గ.

సీ. వలిదిప్ప వడఁకుగుబ్బలి చలిమిరిమల
గట్టులఱేఁడు ముక్కంటిమామ
మంచుకొం డన హిమక్ష్మాధరాఖ్యలు చను
వేలుపుఁగొండ జేజేలగట్టు
పుత్తడిగుబ్బలి పునుకకంచమువాని
విల్లు నా మేరువుపేళ్లు వెలయు
వెలిదిప్ప ముక్కంటిమల వెండిగొండ నాఁ
గైలాసపర్వతాఖ్యలు సెలంగు
తే. వెలయుఁ దరిగొండ కవ్వంపుమల యనంగఁ
మందరాఖ్యలు కడపటిమల యనంగఁ

జుట్టుఁగొం డనఁ దనరు నీక్షోణియందుఁ
జక్రవాళాద్రి వృషవాహ । శైలగేహ. 1

టీ. వలిదిప్ప =చల్లఁదనముగలకొండ, వడఁకుగుబ్బలి॥ పా॥ వణఁకుగుబ్బలి=చలిచే వడఁకునట్లు చేయుకొండ, చలిమిరిమల, గట్టులఱేఁడు = పర్వతములకు రాజు, ముక్కంటిమామ = శివునకుమామ, మంచుకొండ=హిమము గల పర్వతము-౬ = హిమవత్పర్వతము. వేలుపుఁగొండ, జేజేలగట్టు (ఈరెండుశబ్దములకును దేవతలపర్వత మని యర్థము), పుత్తడిగుబ్బలి = సువర్ణ పర్వతము, పుసుకకంచమువానివిల్లు = ఈశ్వరునిధనుస్సు-ఈ ౪ మేరుపర్వతము పేళ్లు. వెలిదిప్ప = తెల్లనిపర్వతము, ముక్కంటిమల = శివునిపర్వతము, వెండికొండ = రజతపర్వతము-౩ = కైలాసపర్వతము. తరిగొండ, కవ్వంపుమల, (ఈరెండు శబ్దములకుఁ గవ్వమైనపర్వత మని యర్థము)-౨ = మందరపర్వతము. కడపటిమల = కడగా నుండెడుపర్వతము, చుట్టుఁగొండ = భూమిచుట్టు నుండెడు పర్వతము-౨=చక్రవాళపర్వతము.

ఆ. తూర్పుఁగొండ నాఁగఁ । దొలుగట్టు నాఁగను
బొడుపుగుబ్బ లనఁగఁ । బూర్వశిఖరి
పరఁగుఁ గ్రుంకుమెట్టు । పడమటికొండ నా
వెలయు నస్తశిఖరి । విశ్వనాథ. 2

టీ. తూర్పుఁగొండ, తొలుగట్టు = పూర్వదిక్కునందుండెడుపర్వతము. పొడుపుగుబ్బలి = సూర్యుఁ డుదయించెడు పర్వతము- ౩ =ఉదయపర్వతము, క్రుంకుమెట్టు=సూర్యుఁ డస్తమించుపర్వతము, పడమటికొండ-౨ = అస్తగిరి.

తే. ఒప్పు గిరిపేళ్లు మల గట్టు । తిప్ప మెట్టు
కొండ గుబ్బలి నా మేరుకుధరచాప
ఱాయి నాఁ గల్లనంగను । ఱా యనంగ
శిల కభిఖ్యలు దగు నిల । శేషభూష.

టీ. మల, గట్టు, తిప్ప, మెట్టు, కొండ, గుబ్బలి - ౬ = పర్వతము. ఱాయి ॥రూ॥ రాయి, కల్లు, ఱా - 3 = శిల.

తే. పల్లె కొట్టిక కొటిక కుప్పమ్ము నాఁగ
నూ రనఁగ గ్రామనామంబు లొప్పుచుండుఁ
బట్టణంబున కాఖ్యలు పరఁగుచుండుఁ
బ్రోలనఁగ వీడనంగను శూలపాణి. 4

టీ. పల్లె ॥రూ॥ పల్లియ, కొట్టిక, కొటిక, కుప్పము, ఊరు - ౫ = గ్రామము. ప్రోలు, వీడు - ౨ = పట్టణము.

ఆ. ఉనికిపట్టు తావు మనికిపట్టిర విల్లు
తెంకి యిక్కనట్టు టెంకి యిమ్ము
నెలవు గీము నాఁగ సలరు నివాసదే
శంబునకును బేళ్లు చంద్రమౌళి. 5

టీ. ఉనికిపట్టు, తావు, మనికిపట్టు, ఇరవు, ఇల్లు, తెంకి, ఇక్కనట్టు, టెంకి, ఇమ్ము, నెలవు, గీము - ౧౨ = నివాసస్థానము.

సీ. తెంకాయచెట్టన టెంకాయమ్రా నన
నారికేళం బొప్పు నగనివేశ
మావిమ్రా ననఁగను మామిడిచెట్టన
నామ్రభూజం బొప్పు నభ్రకేశ
యత్తిమ్రా నన మేడి యనఁగ నౌదుంబర
ధారుణీజం బొప్పు మేరుచాప
యఁరఁటి యనంటి నా నంశుమత్ఫలధారు
ణీరుహం బగు ధరణీశతాంగ

తే. యలరుఁ దుంబీశలాటుసమాఖ్య లాను
గంబు సొఱకాయ వదరు నా గరళకంఠ

తా డనంగను దాడి నాఁ దాళభూరు
హంబునకు నాఖ్య లై యొప్పు నంబికేశ. 6

టీ. తెంకాయచెట్టు, టెంకాయమ్రాను - ౨ = నారికేళవృక్షము. మావిమ్రాను, మామిడిచెట్టు - ౨ = ఆమ్రవృక్షము. అత్తిమ్రాను, మేడి, - ౨=ఉదుంబరవృక్షము. అరఁటి, అనఁటి - ౨ = కదళీవృక్షము. అనుగము, సొఱకాయ, ఏదరు - ౩ = సొఱచెట్టు. తాడు, తాడి - ౨ = తాళవృక్షము.

సీ. మొక్క మోక నిసువు మొలక మోసనఁగ నం
కురమునకును బేళ్లు కుధరచాప
యిగు రనఁ దలిరు నాఁ జిగురు నాఁ జివు రనఁ
బల్లవనామముల్ పరఁగు నీశ
మ్రా ననఁ జెట్టన మ్రాఁ కన భూరుహ
నామధేయము లగు వామదేవ
పువు పువ్వు పూ నాఁగఁ బుష్పము విరి యల
రనఁ గుసుమాఖ్య లై యలరు నీశ
తే. గుబురు దట్టంబు జొంపంబు గుంపు తెఱచు
నాఁగ నిబిడంబుపే ళ్లొప్పు నందివాహ
వల్లరిసమాఖ్య లగుచు వర్తిల్లుఁ దీఁగ
తీవ తీవియ తీవె నాఁ ద్రిపురవైరి. 7

టీ. మొక్క, మోక, నిసువు, మొలక, మోసు - ౫ = అంకురము. ఇగురు, తలిరు, చిగురు, చివురు - ౪ = పల్లవము. మ్రాను ॥పా॥ మాను, చెట్టు, మ్రాఁకు - ౩=వృక్షము. పువు, పువ్వు, పూ, పుష్పము (ప్ర. పువ్వము), విరి, అలరు - ౬ = కుసుమము. గుబురు, దట్టము, జొంపము, గుంపు, తెఱచు - ౫ = నిబిడము. తీఁగ, తీవ, తీవియ, తీవె ॥రూ॥ తీఁగె - ౫ = లత.

ఆ. అగ్రమున కభిఖ్య లగు చుండుఁ దుద సుద
కొన యనంగ వృక్షకోటరమున
కలరుఁ బేళ్లు తొఱ్ఱట తొఱ్ఱలి తొఱ్ఱి తొఱ్ఱ నాఁగ
నాగహార రజతనగవిహార. 8

టీ. తుద, సుద, కొన - ౩ = అగ్రము. తొఱ్ఱట, తొఱ్ఱలి, తొఱ్ఱి, తొఱ్ఱ - ౪ = వృక్షకోటరము.

ఆ. ఇక్షువున కభిఖ్య లీక్షితిఁ గన్నుల
మ్రాను చెఱకు తియ్యమ్రా ననంగఁ
దనరు దవ యనంగఁ దలవాడె నాఁగఁ ద
దగ్రమున కభిఖ్య లగు గిరీశ. 9

టీ. కన్నులమ్రాను = పర్వములు గలశాఖ, చెఱకు, తియ్యమ్రాను = మధురమైన వృక్షము- ౩ = ఇక్షువు. దవ, తలవాడె - ౨ = చెఱకుకొన.

క. అగుఁ బేళ్లుత్పలమునకుం
దొగ తొవ కల్వ కలు వనఁగఁ దోయజ మొప్పం
దగఁ దమ్మి తామ రనఁగా
మొగ డన మొగ్గ యనఁ దనరు ముకుళంబు శివా. 10

టీ. తొగ, తొవ, కల్వ, కలువ-౪ = ఉత్పలము. తమ్మి, తామర - ౨ = కమలము. మొగడ, మొగ్గ - ౨ = ముకుళము.

తే. ఎసఁగుఁ జెందొవ చెందొగ యెఱ్ఱగలువ
యనఁగ రక్తోత్పలంబు రక్తాబ్జ మొప్పు
నిలను గెందమ్మి కెందామ యెఱ్ఱదామ
రనఁగఁ జెందమ్మి చెందామ రన మహేశ. 11

టీ. చెందొవ, చెందొగ, ఎఱ్ఱగలువ - ౩ = రక్తోత్పలము. కెందమ్మి

(కెంపు+తమ్మి), కెందామర (కెంపు + తామర), ఎఱ్ఱదామర, చెందమ్మి, చెందామర - ౫ = రక్తాబ్జము.

క. గొడువు గొడు గెల్లి యనఁ జె
న్నడరును ఛత్రంబు కేతనాహ్వయము లగున్
సిడె మనఁగఁ డెక్కె మనఁగాఁ
బడగ యనన్ డా లనంగఁ బర్వతధన్వా. 12

టీ. గొడువు, గొడుగు, ఎల్లి-౩ =ఛత్రము. సిడెము, టెక్కెము, పడగ (ప్ర. పతాక), డాలు - ౪ = కేతనము.

క. మఱుఁ గనఁగ నోల మనఁగా
మఱు వనఁగాఁ జా టనంగ మా టన వరుసం
బరఁగు ని వెల్ల నగోచర
ధరణీనామంబు లగుచు దర్పకదమనా. 13

టీ. మఱుఁగు, ఓలము, మఱువు, చాటు, మాటు - ౫ = కన్నుల కగపడని ప్రదేశము.

క. పొసఁగుఁ దృణాఖ్యలు పులు నాఁ
గస వనఁగాఁ బూరి యనఁగ గడ్డి యనంగా
వసుమతిలో నెన్నంబడు
ససి సస్సెము పై రనంగ సస్యం బభవా. 14

టీ. పులు, కసవు (ప్ర. ఘాసము), పూరి, గడ్డి - ౪ = తృణము. ససి, సస్సెము (ప్ర. సస్యము), పైరు - ౩ = సస్యము.

ఆ. తెలుపు తెల్ల వెల్ల తెలి వెలి నాఁగ నా
హ్వాయము లమరు ధవళవర్ణమునకుఁ
గప్పు నలుపు నల్ల కఱ యన నాఖ్య లౌ
నీలవర్ణమునకు నీలకంఠ. 15

టీ. తెలుపు, తెల్ల, వెల్ల, తెలి, వెలి - ౫ = ధవళవర్ణము. కప్పు, నలుపు, నల్ల, కఱ ||పా|| కటి - ౪ = నీలవర్ణము.

ఆ. కెంపు తొగరు తొవరు కెంజాయ యెఱు పెఱ్ఱ
యనఁగ నరుణకాంతి కాఖ్య లయ్యె
నళది పసుపుచాయ యనఁగ హారిద్రవ
ర్ణమున కాఖ్య లగుఁ బినాకహస్త. 16

టీ. కెంపు, తొగరు, తొవరు, కెంజాయ, (కెంపు + చాయ) ఎఱుపు, ఎఱ్ఱ - ౬ = అరుణకాంతి. అళది (రూ. హాళిది), పసుపుచాయ - ౨ = హారిద్రవర్ణము.

ఆ. శ్యామవర్ణమునకు నామంబు లగు చుండుఁ
బసరుచాయ యనఁగఁ బచ్చ యనఁగ
వన్నె డాలు రంగు వన్నియ జిగి జోతి
చాయ యనఁగఁ బరఁగు జగతిఁ గాంతి. 17

టీ. పసరుచాయ, పచ్చ - ౨ = శ్యామవర్ణము. వన్నె, డాలు, రంగు, వన్నియ (ప్ర. వర్ణము), జిగి, జోతి (జ్యోతిస్సు), చాయ (ప్ర. ఛాయ)-౭ = కాంతి.

తే. మానికము లన రతనముల్ నా నెసంగు
నవని మాణిక్యములకు సమాహ్వయములు
మెఱుఁ గనంగను నిగ్గు నా మెఱయుచుండు
నాఖ్య లుత్కృష్టకాంతికి నభ్రకేశ. 18

టీ. మానికములు. (ప్ర. మాణిక్యములు), రతనములు(ప్ర. రత్నములు) ౨ = మాణిక్యములు. మెఱుఁగు, నిగ్గు-౨=ఎక్కువైనకాంతి.

తే. జడధిపేళ్లగు మున్నీరు కడలి సంద్ర
మనఁగ మడుఁ గన మడువు నా హ్రదము దనరుఁ

బరఁగు నాఁటివసంద్రంబు ♦ పాలవెల్లి
జిడ్డుకడలి పాల్కడలి నా ♦ క్షీరజలధి. 19

టీ. మున్నీరు, కడలి, సంద్రము (ప్ర.సముద్రము)-3 = సముద్రము. మడుఁగు, మడువు -౨ = హ్రదము. ఆఁటివసంద్రము, పాలవెల్లి, జిడ్డుకడలి, పాల్కడలి - ర = క్షీరసముద్రము.

క. నంజ యన మడి యనంగను
మంజులకేదారభూసమాఖ్యలు వెలయుం
బుంజ యనఁ జేను పొల యనఁ
గం జను మరుభూమిపేళ్లు ♦ కాయజదమనా. 20

టీ. నంజ, మడి-౨=కేదారభూమి. పుంజ, చేను, పొలము - 3 = మెట్టభూమి.

క. ధరణిఁ వివరాఖ్య లగుఁ
బొఱియ కలుఁగు లాఁగ బొక్క ♦ బొంద యనంగా
దరి యొడ్డు గట్టనంగాఁ
బరఁగుం దీరంబుపేళ్లు ♦ ప్రమథగణేశా. 21

టీ. బొఱియ, కలుఁగు, లాఁగ, బొక్క, బొంద - ౫ = బొంద. దరి, ఒడ్డు, గట్టు-3=తీరము.

తే. అస లనంగను ఱొంపి నా ♦ నడు సనంగ
బురద నా నొప్పుఁ గర్దమంబునకుఁ బేళ్లు
భూమికి సమాఖ్య లగు బువి ♦ పుడమి నేల
మన్ను పంటవలంతి నా ♦ మదనదమన. 22

టీ. అసలు, ఱొంపి, అడుసు, బురద-ర=అడుసు. బువి (ప్ర. భువి), పుడమి, నేల, మన్ను, పంటవలంతి=పంటలకు స్థానము-౫=భూమి.

తే. జగిలె యనఁగ నరుఁగు నాఁగ ౹ జగతి నాఁగఁ
దిన్నె యన వేదికాఖ్యలై ౹ యెన్నఁ దనరు
మిఱ్ఱనంగను మెరక నా ౹ మిట్ట యనఁగ
నున్నతక్షితి కాఖ్యలై ౹ యొప్పు నభవ. 23

టీ. జగిలె॥ రూ॥ జగ్గిలె, అరుఁగు, జగతి, తిన్నె-౫=వేదిక. మిఱ్ఱు, మెరక, మిట్ట-౩=ఉన్నతప్రదేశము.

తే. తనరు నిశ్రేణి తాప నిచ్చెన యనంగఁ
దెప్ప తే పనునాఖ్యల ౹ నొప్పుఁ బ్లవము
పరఁగు నోడనఁ గలమనఁ ౹ దరణి ధరణిఁ
దరణిశీతాంశుశిఖినేత్ర ౹ ధవళగాత్ర. 24

టీ. తాప, నిచ్చెన-౨=నిశ్రేణి. తెప్ప, తేప-౨=ప్లవము. ఓడ, కలము-౨ తరణి, అనఁగా నావ.

తే. కార్ముకం బొప్పు విల్లు సింగాణి యనఁగఁ
దూణ మొప్పు బత్తళిక నా ౹ దొన యనంగఁ
దరకసం బనఁ బొది యనఁ ౹ దనరు శరము
కోల ములి కమ్ము తూపు నా ౹ శూలపాణి. 25

టీ. విల్లు, సింగాణి-౨=ధనుస్సు. బత్తళిక, దొన, తరకసము, పొది-౪=అమ్ములపొది. కోల, ములికి, అమ్ము, తూపు-౪=శరము.

తే. తనరుఁ బేళ్లు తనుత్రాణమునకుఁ గత్త
ళంబు జోడు జిరా దుప్పటంబు బొంద
ళం బనఁగ నాఖ్య లగు శతాంగంబునకును
దేరు నా నరదము నాఁగ ౹ మేరుచాప. 26

టీ. కత్తళము, జోడు, జిరా, దుప్పటము, బొందళము-౫=కవచము. తేరు, అరదము (ప్ర. రథము)-౨=రథము.

క. కన్నా కన్నను దలక
ట్టన్నను మఱి మేలుబంతి యన్నను ధరలో
నిన్నియు శ్రేష్ఠము పే ళ్లై
యెన్నంబడు రాజసభల నిభదైత్యహరా. 27

టీ. కన్నాకు, తలకట్టు, మేలుబంతి-3 = శ్రేష్ఠము.

క. సొమ్మనఁ దొడవనఁగా రవ
ణమ్మన నగుఁ బేళ్లు భూషణమ్ములకును హా
రమ్ములకును నగు నభిధా
నమ్ములు పేరు లన సరులు నా శితికంఠా. 28

టీ. సొమ్ము, తొడవు, రవణము- 3 = భూషణములు. పేరులు, సరులు 2 = హారములు.

తే. సరము లెత్తులు దండలు సరు లనంగ
నామధేయంబు లగుఁ బుష్పదామములకు
వాసనకు నాఖ్య లై యొప్పు వలపు కంపు
తావి కమ్మన యనఁగఁ గాత్యాయనీశ. 29

టీ. సరములు, ఎత్తులు, దండలు, సరులు-4 = పుష్పదామములు. వలపు, కంపు, తావి, కమ్మన-4 = వాసన.

తే. ఒడమె యన సొమ్మనంగా
విడిముడి యన రొక్క మనఁగ విత్తంబునకుం
బుడమిని నామము లగు నివి
యుడురాజకళావతంస యురగాభరణా. 30

టీ. ఒడమె, సొమ్ము, విడిముడి, రొక్కము (ప్ర. రుక్మము)-4 = విత్తము- అనఁగా ధనము.

తే. మచ్చు లన మిద్దె లనఁగను । మాడుగు లన
దారునిర్మితగేహముల్ । దనరు చుండుఁ
బరఁగు సౌధంబు మేడ యు।ప్పరిగ యనఁగ
నాగకేయూర మానిమా।నసవిహార. 31

టీ. మచ్చులు, మిద్దెలు, మాడుగులు ॥పా॥ మాడువులు-3 = దారు నిర్మితగృహములు. ఉప్పరిగ (ప్ర. ఉపకారిక), మేడ-౨=సౌధము.

తే. పెట్టి యన మందసం బనఁ । బెట్టె యనఁగఁ
బెట్టియ యనంగఁ బేటికా।భిఖ్య లమరు
మ్రోడనంగను మోటు నా । మొద్దనంగ
వెలయు స్థాణుసమాఖ్యలు । విశ్వనాథ. 32

టీ. పెట్టి (ప్ర. పేటి), మందసము (ప్ర. మంజూష, పెట్టె- పెట్టియ - ౪ = పేటిక. మ్రోడు, మోటు, మొద్దు-3=స్థాణువు.

ఆ. విస్తృతాఖ్య లొప్పు । విప్పు తనర్పు నా
వెడఁద విరివి పఱపు । వెడలు పనఁగ
దీర్ఘమునకు నామ।ధేయంబు లై యొప్పు
నిడుద చాఁపు నిడివి । నిడు పనంగ. 33

టీ. విప్పు, తనర్పు, వెడఁద, విరివి, పఱపు, వెడలుపు- ౬ = విస్తృతము. నిడుద, చాఁపు, నిడివి, నిడుపు-౪=దీర్ఘము.

ఆ. ఈడు దినుసు సాటి । యెన దొర సరి జోడు
సవతు మాద్రి యుద్ది । జత తరంబు
పురుడు నాఁగ సదృశ।మున కివి యాఖ్య లౌ
వివిధగుణసనాథ । విశ్వనాథ. 34

టీ. ఈడు, దినుసు, సాటి, ఎన, దొర, సరి, జోడు, సవతు, మాద్రి, ఉద్ది, జత, తరము, పురుడు-౧3=సమానము.

తే. పసిఁడి బంగరు బంగారు పైఁడి పొన్ను
జాళువా పుత్తడి యనంగ స్వర్ణ మనరుఁ
దప్తకాంచన మమరుఁ గుందన మనం గ
డాని యపరంజి నా గజదానవారి. 35

టీ. పసిఁడి, బంగరు, బంగారు, పైఁడి, పొన్ను ॥రూ॥ హొన్ను, జాళువా, పుత్తడి-౭=స్వర్ణము. కుందనము, కడాని, అపరంజి-౩=పుటము దీరిన బంగారము.

ఆ. చిదుర తునుక తునియ చిదురుప వ్రక్క పా
లనఁగ ఖండమునకు నాఖ్య లమరుఁ
బ్రోగు కుప్ప వామి ప్రోవు తిట్ట యనంగ
రాశి కాఖ్య లగు ధరాశతాంగ. 36

టీ. చిదుర, తునుక, తునియ, చిదురుప, వ్రక్క, పాలు-౬ = ఖండము. ప్రోగు, కుప్ప, వామి, ప్రోవు, తిట్ట-౫=రాశి.

క. ఈస్థావరవర్గం బదు
నాస్థ విన్నఁ జదువ వ్రాయ నవనీస్థలిలో
నాస్థాణునికృప నఖిలశు
భస్థితులును జనుల కొదవు భాసురలీలన్. 37

తిర్యగ్వర్గు.

సీ. వెడఁదమోముమెకంబు జడలమెకం బేనుఁ
గులగొంగ మెకములకొలముసామి
తెల్లడాలుమెకంబు తెలనోటిమెకము సిం
గంబు నా బొబ్బమెకం బనంగఁ

బరఁగును మృగరాజు । పసిదిండి పులి మెకం
    బులతిండిపోతు చా।ఱలమెకంబు
మువ్వన్నెమెక మన । నివ్వసుంధరయందు
    వ్యాఘ్రంబునకు సమా।ఖ్యలు చెలంగుఁ
ఆ. బుట్టకూడుదిండి।పో తన వెనుకచూ
పులమెకంబు నాఁగ । నెలు వనంగ
నెలుఁగు నాఁగ మోర।తెలుపుమెకంబు నా
భల్లూకంబు దనరు । ఫాలనేత్ర. 1

టీ. వెడఁదమోముమెకము = విశాలముఖము గల మృగము, జడలమెకము=జడలు గలమృగము, ఏనుఁగులగొంగ = గజములకు శత్రువు, మెకములకొలముసామి=మృగకులాధిపతి, తెల్లడాలుమెకము=ధవళకాంతి గలది, తెఱనోటి మెకము = తెఱచియుండెడు నోరు కలది, సింగము, (ప - సింహము), బొబ్బమెకము = బొబ్బలువేసెడు మృగము - ౮ = సింహము. పసిదిండి=పశువులను భక్షించునది, పులి, మెకంబులతిండిపోతు = మృగములను భక్షించునది, చాఱలమెకము = చాఱలు గలమృగము, మువ్వన్నెమెకము = మూఁడువన్నెలుగల మృగము-౫=వ్యాఘ్రము. పుట్టకూడుదిండిపోతు = పుట్టకూడుతినునది, వెనుకచూపులమెకము = పశ్చాద్దృష్టిగలది, ఎలువు, ఎలుఁగు, మోరతెలుపుమెకము=ముఖమందు తెలుపుగలమృగము - ౫=భల్లూకము.

క. పలుగొమ్ములమెక మనఁగా
నిల నెక్కుడుమెక మనంగ । నేనుఁ గనంగా
బలువంజమెకము నాఁ జే
గలమెక మన గా రనంగఁ । గరి యొప్పు శివా. 2

టీ. పలుగొమ్ములమెకము = దంతములే కొమ్ములుగాఁగలమృగము, ఎక్కుడుమెకము=అధిష్ఠింప యోగ్యమైనమృగము, ఏనుఁగు, బలువంజమెకము,

(బలువు + అంజ + మెకము) ||పా|| బలువాజ్జమెకము = బలువైనపాదములు గల మృగము, చేగలమెకము = హస్తము (అనఁగా తొండము) గల మృగము-కరి, గారు-౬=గజము.

తే. వాజికి సమాఖ్య లగుఁ దేజి ? వారువంబు
మావు గుఱ్ఱంబు తట్టువ ? వాపురంబు
కత్తలాని బాబా జక్కి ? తత్తడి యన
విగతభవపాశ కాశీనికేవేశ యీశ. 3

టీ. తేజి, వారువము, మావు, గుఱ్ఱము, తట్టువ, వాపురము, కత్తలాని, బాబా, జక్కి, తత్తడి-౧౦ =అశ్వము.

క. తగ రేడిక పొట్టే లన
నగు మేషసమాఖ్య లెనిమిదడుగులమెక మే
నుఁగుగొంగసూ డనంగా
జగతిఁ శరభాఖ్య లొప్పుఁ ? జంద్రార్ధధరా. 4

టీ. తగరు, ఏడిక, పొట్టేలు,-3 =మేషము. ఎనిమిదడుగుల మెకము= అష్టపాదములు గల మృగము, ఏనుఁగుగొంగసూడు = సింహమునకు విరోధి-౨=శరభమృగము.

క. సంగతి నుష్ట్రాఖ్యలు నొ
ప్పెం గడు నొంటె లన లొట్టిపిట్ట లనఁ సా
రంగాఖ్య లలరు నిఱ్ఱు ల
నంగా జింక లన లేళ్లు ? నా సర్వజ్ఞా. 5

టీ. ఒంటెలు, లొట్టిపిట్టలు-౨=ఉష్ట్రము. ఇఱ్ఱులు, జింకలు, లేళ్లు-3 =సారంగములు.

క. నులిగొమ్ములమెక మిఱ్ఱన
నిల మృగమున కొప్పుఁ బేళ్లు ? మృగి లేడి యనఁ

నెలయును రెంటికిఁ దగు నా
ఖ్యలు జింక యనంగ నీశ యంబరకేశా. 6

టీ. నులిగొమ్ములమెకము=మెలిగా నుండెడుకొమ్ములు గలమృగము, ఇఱ్ఱి - ౨ = మగజింక. లేడి = ఆఁడుజింక. జింక - అనునది యారెంటికిని పేరు.

తే. పసులు తొడుకులు పసరముల్ పసి యనంగఁ
బశువులకును సమాఖ్యలై పరఁగు నాల
పోతు బసవఁడు గిబ్బ యాఁబోతనంగ
వృషభమున కాఖ్యలై యొప్పు వృషభవాహ. 7

టీ. పసులు, తొడుకులు, పసరములు ॥పా॥ పసలములు, పసి - ౪ = పశువులు. ఆలపోతు = పశువులకుఁ బతి, బసవఁడు, గిబ్బ, ఆఁబోతు - ౪ = వృషభము.

సీ. తొఱ్ఱుపట్టు లనంగ దొడ్లనఁగా నివి
గోష్ఠదేశమునకుఁ గొటిలు నీశ
కదుపులు మొదవులు పదువులు మందలు
నా ధేనుగణ మొప్పు నగనివేశ
యలరు నాఖ్యలు లేఁగ లన దూడ లనఁ గ్రేపు
లన వత్సములకును ధనదమిత్ర
యా వనఁగా గిడ్డి యనఁ దొడు కన మొద
వన ధేనునామముల్ దనరు నభవ
తే. యుక్షమునకు సమాఖ్యలై యొప్పుచుండు
గిత్త మెద్దనఁ గోడె నాఁ గృత్తివాస
యా లనఁగ ధేనువుల కాఖ్య యలరుచుండు
శైలజానాథ ప్రమథసంచయసనాథ. 8

టీ. తొట్టిపట్టులు, దొడ్లు - ౨ = గోవు లుండెడు స్థానము. కదుపులు, మొదవులు, పసువులు, మందలు-౪ = ధేనుసమూహము. లేఁగలు, దూడలు, కేఁపులు - 3 =వత్సములు. ఆవు, గిడ్డి, తొడుకు, మొదవు - ౪=గోవు. గిత్త, యెద్దు, కోడె - 3 = ఉక్షము. ఆలు=ధేనువులు.

తే. అలరుఁ గుందేలు చెవులపోఁ ౯ తనఁగ శశక
మొప్పఁ బొడలమెకంబు నా ౯ దుప్పి యనఁగఁ
గాఱుకొమ్ములమెక మనంగను ధరిత్రి
రామనామమృగంబు ధరాశతాంగ. 9

టీ. కుందేలు, చెవులపోతు - ౨=శశము. పొడలమెకము = మచ్చలు గలది, దుప్పి, కాఱుకొమ్ములమెకము=సాంద్రశృంగములు గలమృగము-3=రామనామమృగము.

తే. దుంత యెనుపోతు జమునెక్కిరింత దున్న
యనఁగ మహిషంబునకు సమాఖ్యాయము లమరుఁ
బరఁగు నెనుపెంట్లు గేదెలు ౯ బఱ్ఱె లెనుము
లనఁగ మహిషీసమాఖ్యలు ౯ ధనదమిత్ర. 10

టీ. దుంత, ఎనుపోతు, జమునెక్కిరింత = యమునివాహనము, దున్న-౪ = మహిషము. ఎనుపెంట్లు, (ఎనుము+పెంట్లు), గేదెలు, బఱ్ఱెలు - ఎనుములు-౪= మహిషి.

తే. పక్కి పులుఁగు పిట్ట యనంగఁ ౯ బక్షి యొప్పు
గఱులు ఱెక్కలు చట్టుప ౯ లెఱక లనఁగఁ
బక్షముల కివి పేళ్లగుఁ ౯ బర్ణములకు
నాఖ్య లగు లావు లన నీఁక ౯ లనఁగ నీశ. 11

టీ. పక్కి (ప్ర. పక్షి), పులుఁగు, పిట్ట-3=పక్షి. గఱులు, ఱెక్కలు, చట్టుపలు, ఎఱకలు-౪=పక్షములు. లావులు, ఈఁకలు-౨=పర్ణములు.

సీ. తొలకరి కలుగుపుల్గులు నల్వ తేజీలు
పాలు నీరును నేరుపఱుచుపులుఁగు
లంచలు తెలిపిట్ట లన నొప్పు హంసలు
క్రౌంచముల్ దనరారుఁ గొంచ లనఁగఁ
గొక్కరా లనఁగను గొక్కు లనంగను
గొక్కెర లనఁగను గొంగ లనఁగఁ
బరఁగు నభిఖ్యలు బకవిహంగములకు
నట్టువపులుఁగు నాఁ జుట్టుపులుఁగు
తే. నాఁగ నెమ్మన నెమిలి నా నమ్మి యనఁగఁ
గేకికి సమాఖ్య లగుఁ జంచరీకములకు
నాఖ్యలు జమిలిముక్కాలి యనఁగఁ దేఁటి
యనఁగఁ దుమ్మెద నా నీశ యభ్రకేశ. 12

టీ. తొలకరికలుగుపుల్గులు = వర్షాకాలమునకుఁ బరాఙ్ముఖములయ్యెడు పక్షులు, నల్వతేజీలు = బ్రహ్మకు వాహనములు, పాలు నీరును నేరుపఱుచు పులుఁగులు = క్షీరోదకములను వేఱుపఱుచునట్టిపక్షులు, అంచలు (ప్ర. హంసలు), తెలిపిట్టలు=తెల్లనిపక్షులు- ౫ = హంసలు. కొంచలు (ప్ర - క్రౌంచములు)-౧=క్రౌంచపక్షులు. కొక్కరాలు, కొక్కులు, కొక్కెరలు, కొంగలు - ౪ =బకములు. నట్టువపులుఁగు=నాట్యమును జేయుపక్షి, జుట్టుపులుఁగు=సిగగలపక్షి, నెమ్మి, నెమిలి, నమ్మి - ౫=కేకి. జమిలిముక్కాలి=ఆఱుపాదములు గలది (=షట్పదము), తేఁటి, తుమ్మెద - ౩=భ్రమరము.

తే. పరఁగు నెడ్డిలు కూకీలు పల్లటీలు
పావురాలును బకదార్లు పావురములు
నాఁగఁ గలరవపక్షిబృందములపేళ్లు
పంకజాతాక్షసన్నుత ఫాలనేత్ర. 13

టీ. ఒడ్డీలు, కూకీలు, పల్లటీలు, పావురాలు, [ప్ర. పారావతములు] బకదార్లు, పావురములు-౯=కలరవపక్షులు.

తే. పుడమిలోపలఁ జదువులపులుఁ గనంగఁ
చిగురువిల్కాని తేజి నాఁ దొగరుముక్కు
పులుఁ గనఁగఁ బచ్చఱెక్కలపులుఁ గనంగఁ
జిలుక యన నొప్పుఁ గీరంబు శ్రీమహేశ. 14

టీ. చదువులపులుఁగు=చదువులు గలపక్షి, చిగురువిలుకాని తేజి=మన్మథునివాహనము, తొగరుముక్కుపులుఁగు = ఎఱ్ఱనిముక్కు గలపక్షి, పచ్చఱెక్కలపులుఁగు=పచ్చని ఱెక్కలు గలపక్షి, చిలుక-౧=కీరము.

తే. బట్టికాఁ డన గోరవంకపిట్ట యనఁగ
బరఁగు శారిక యేట్రింత పసులపోలి
గాఁడు కూఁకటిమూఁగ నాఁగను జెలంగు
నిల భరద్వాజవిహగంబు నీలకంఠ. 15

టీ. బట్టికాఁడు ॥పా॥ బట్టుకాఁడు, గోరవంకపిట్ట - ౨ = శారిక. ఏట్రింత, పసులపోలిగాఁడు, కూఁకటిమూఁగ-౩=భరద్వాజపక్షి.

తే. జాలె డేగ గనఁ గురుజు నా సాళ్వ మనఁగఁ
గణుజు నాఁగను జలకట్టె యనఁగ వేస
డం బనఁగ గిద్ద నా నోరణం బనంగ
శ్యేనభేదంబు లగు మహాసేనజనక. 16

టీ. జాలె, డేగ, కురుజు, సాళ్వము, కణుజు, జలకట్టె, వేసడము, గిద్ద, ఓరణము-౯=శ్యేనవిశేషములు.

తే. కోటఁ డనఁగను గూబ నా ఘూక మమరుఁ
జిఱుతగూబ యనంగఁ బోసిండికంటి
యనఁగ సకినాలపులుఁ గన నలరు చుండు

బృథివిఁ గనకాక్షి యనుపక్షి ◌ శ్రీమహేశ. 17

టీ. కోటఁడు, గూబ-౨ = ఘూకము. చిఱుతగూబ = చిన్నగూబ, పసిఁడికంటి = బంగారమువంటి నేత్రములు గలది, సకినాలపులుఁగు = శకునములపక్షి-3 =కనకాక్షి యనుపక్షి.

తే. పాము సప్పంబు నిడుపఁడు ◌ పడగదారి
గాలిమేఁతరి విసదారి ◌ కానరాని
కాళ్లయది చిల్వ వీనులకంటి పుట్ట
పెట్టెప ట్టనఁ జను నహి ◌ పేళ్లు భర్గ. 18

టీ. పాము, సప్పంబు (ప్ర. సర్పము), నిడుపఁడు=చిరకాలముగా నుండునది, పడగదారి=పడగను ధరించినది, గాలిమేఁతరి=వాయుభక్షణము సేయునది, విసదారి=విషమును ధరించినది, కానరానికాళ్లయది=అదృశ్యపాదములు గలది, చిల్వ, వీనులకంటి=చెవులే కన్నులుగాఁ గలది, పుట్టపెట్టెపట్టు = వల్మీకమును బెట్టెయును నివాసముగాఁ గలది-౧౦ =సర్పము.

క. ఇల నెంచ రుధిరమున కా
ఖ్యలు నల్ల యనంగ నెత్తు ◌ రనఁగ ధరిత్రిం
బొల యీరు వెఱచి నంజుడు
పొల సన నివి పరఁగు మాంస ◌ మునకు మహేశా. 19

టీ. నల్ల, నెత్తురు-౨=రక్తము. పొల, ఈరువు, ఎఱచి, నంజుడు, పొలసు- ౫ = మాంసము.

క. భర్గుఁడు కాశీనిలయుఁడు
దుర్గాపతి యొసఁగు ముదము ◌ తో నీతిర్య
గ్వర్గు లిఖించినఁ జదివిన
దౌర్గత్యము లణఁచి సంప ◌ దలు నిత్యంబున్. 20

---

* నానార్థవర్గు.

క. కలు పనఁ బే రగు దధికిం
గలు పన సస్యంబులోనిగాదముపే రా
వెలు గండ్రు కంపకోటను
వెలుఁ గందురు ప్రభను జనులు విశ్వాధిపతీ. 1

టీ. కలుపు = దధి, పైరులోనికసవు. వెలుఁగు=కాంతి, వెలుగు= కంపకోట.

క. మావు లనం దగు హయములు
మావు లనం బరఁగు నామ్రమహిజంబు లిలం
దావు లనఁ స్థల మొప్పును
దావు లనఁ వాసనలకుఁ దగుఁ బేరు శివా. 2

టీ. మావులు = (మావు + లు) గుఱ్ఱములు, (మావి +లు) మామిడి చెట్లు. తావులు= (తావు + లు) స్థలములు, (తావి + లు) వాసనలు.

క. ఇమ్మహిలోపలఁ బే రగుఁ
గొమ్మ యనఁ వృక్షశాఖకును భామినికిం
దమ్ములు లనం బే రగుఁ బ
దమ్ముల కనుజన్ములకును దరుణేందుధరా. 3

టీ. కొమ్మ=వృక్షశాఖ, స్త్రీ. తమ్ములు=(తమ్మి + లు) పద్మములు, (తమ్ము +లు) అనుజులు.

క. ఇమ్ములఁ బే రగుఁ దాటం

---

* ఇందు వెలుగు మొదలగు కొన్ని పదములకు అరసున్న యుండఁగా ఒకయర్థమును, లేనపుడు మఱియొకయర్థమును, తావులు మొదలగువానికి ఏక వచనమున రూపభేద మున్నను బహువచనమున రూపసామ్యమునుబట్టి నానా ర్థములును కనఁబడుచున్నవి.

కమ్ములకును లేఖలకును గమ్మ లనఁగ నా
మమ్ము దగుం గంఠాభర
ణమ్మునకును లతకుఁ దీఁగె నా గారీశా. 4

టీ. కమ్మలు=తాటంకములు, జాబులు. తీఁగె=కంఠాభరణము (మెడనూలు.), లత.

క. చెల్లును బే ళ్లై ధరలోఁ
దా ళ్లన సూత్రంబులకును దాళంబులకుం
గో ళ్లనఁ గుక్కుటములకును
బే ళ్లగు ఖట్వాంగములకుఁ బే ళ్లగు నభవా. 5

టీ. తాళ్లు=(తాడు + లు) సూత్రములు, (తాడి+లు)=తాళవృక్షములు. కోళ్లు=(కోడి+లు) కుక్కుటములు, (కోడు+లు)=మంచముకోళ్లు.

క. చామ యన సస్యమునకును
భామినికిని నాఖ్య యగుచుఁ బరఁగు ధరిత్రిఁ
నామము లగుచును వెలయును
బాము లనఁగ జన్మములకు భంగమ్ములకున్. 6

టీ. చామ=సస్యవిశేషము, స్త్రీ. బాములు = జన్మములు. భంగపెట్టుటలు.

తే. దంట యనఁగ నభిఖ్య యై తనరు చుండు
జగతిలోపలఁ బ్రౌఢకు యుగళమునకుఁ
బఱ పనంగ నభిఖ్య యౌఁ బానుపునకు
విస్తృతమునకు శైలనికేశ యీశ. 7

టీ. దంట=ప్రౌఢస్త్రీ), జంట. పఱపు=పానుపు, విస్తృతము.

క. తొలి యనఁగా నగు నామం
బులు పూర్వంబునకు సుషిరమునకును ధరలో

వెలి యనఁగ బహిర్ధవళం
బులకును నామంబు శేషభుజగవిభూషా. 8

టీ. తొలి=పూర్వము, రంధ్రము. వెలి=బయలు, ధవళవర్ణము.

క. నెమ్మి యనఁగ వంజులవృ
క్షమ్మునకుఁ బర్హికిని సుఖస్థితికిని నా
మమ్మగుఁ దగు నతిధీర య
హమ్మతిజనదూర పన్నగాధిపహారా. 9

టీ. నెమ్మి=వంజులవృక్షము, నెమిలి, సుఖముగా నుండుట.

క. పాలం బే రగు చుండును
బా లనఁగా క్షీరమునకు భాగంబునకుం
గా లనఁ బే రగు నాలవ
పాలికిఁ బాదంబునకును బాలేందుధరా. 10

టీ. పాలు = క్షీరము, భాగము. కాలు=నాలవపాలు, పాదము.

క. మే లన శుభంబుపే రగు
మే లన నుపరికిని గూరిమికినిం బే రా
మే లన మెచ్చునఁ బల్కిన
యాలాపంబునకు నాఖ్య యగు జగదీశా. 11

టీ. మేలు=శుభము, మీఁదు, కూరిమి, మెప్పుచేతఁ బలికినమాట.

క. ధారుణిఁ బేరు వహించును
బూరుగు నా నూఁదువాద్యమును శాల్మలియుం
బే రన నభిధానం బగు
హారమునకు నామమునకు నంబరకేశా. 12

టీ. బూరుగు=ఊఁదునట్టివాద్యము, శాల్మలీవృక్షము. పేరు=హారము, నామధేయము.

క. కప్పన నీలిమపేరగుఁ
గప్పనఁగా నింటిమీఁదికసవుకుఁ బేరౌఁ
గొప్పనఁ దగుఁ జావాగ్రము
నొప్పగు ధమ్మిల్లమును గృహాపరియు శివా. 13

టీ. కప్పు=నలుపువర్ణము, ఇంటిమీఁద వేయుపూరికసవు. కొప్పు=వింటికొన, స్త్రీలకొప్పు, ఇంటినడికొప్పు.

క. ఒకభూరుహమునకును ధమ
నికిఁ బేరగుఁ గ్రోవి యనఁగ నెఱి నట్టుల వే
ఱొకభూజమునకు నధరము
నకుఁ బేరగు మోవి యనిన నగరాట్చాపా. 14

టీ. క్రోవి=కురవకవృక్షము, గొట్టము. మోవి = ఒకవృక్షవిశేషము, అధరము.

క. చవు లనఁగా నభిధానము
లవు షడ్రుచులకును ముత్తియపుటెత్తులకుఁ
భువిలోపల నామము లగు
గవు లన గుహలకును బూతిగంధంబునకున్. 15

టీ. చవులు=షడ్రుచులు, ముత్యములయెత్తులు. గవులు = (గవి+లు, పర్వతగుహలు, దుర్గంధము (ఈయర్థమునం దిది ఏకవచనము).

తే. ఆఖ్య యై యొప్పు ధరణిలో నపరదివస
మునకు ఛత్రంబునకు నెల్లి యనెడినుడువు
జక్కి యనుపేరు పరఁగును సైంధవంబు
నకు ఘరట్టంబునకును గంధర్పదమన. 16

టీ. ఎల్లి =అపరదివసము, ఛత్రము. జక్కి=గుఱ్ఱము, తిరుగలి.

తే. ఆడె ననుమాట నటియించె ననుటకును వ

చించె ననుటకు మఱియు నిందించె ననుట
కాఖ్య లగుచును శోభిల్లు నాలు నాఁగ
గోవులకు భార్యకును బే రగుఁ మహేశ. 17

టీ. ఆడెను=నటియించెను, వచించెను, నిందించెను. ఆలు=(ఆవు+లు-బహువచనము) గోవులు, భార్య (ఏకవచనము).

సీ. రజతపునఃపదార్థములకు నభిధాన
మగు వెండి యన బంతి యనఁగఁ గందు
కమునకు శ్రేణికి నమరు నాహ్వాయముగా
దండ యనం బుష్పదామమునకు
నంతికంబునకుఁ బే రగు దొర యన నాఖ్య
యగు సదృశమునకు నవనిపతికి
నస్త్రసంఖ్యకు నహ మ్మనుటకు నాహ్వాయం
బగు నే ననఁగ సరి యనఁగ సదృశ
తే. మునకు సమసంఖ్యకును నామముగ నెసంగు
గొం తనఁగ నాహ్వాయం బగుఁ గుక్కుటాస
నంబునకుఁ గంఠమునకును నల్ల యనిన
రక్తనీలాఖ్య లై యొప్పు రాజమకుట. 18

టీ. వెండి = రజతము, పునఃపదార్థము. బంతి = కందుకము, శ్రేణి. దండ=పుష్పమాల, సమీపము. దొర=సమానము, రాజు. ఏను=పంచసంఖ్య, నేను. సరి=సమానము, సమసంఖ్య. గొంతు = కుక్కుటాసనము, కంఠము. నల్ల =నెత్తురు, నీలవర్ణము.

సీ. తీరంబునకు ధరిత్రీధరంబునకు స
మాఖ్య లై యొప్పు గట్టనఁగ నీశ
కేతువునకుఁ గాంతికిని సమాహ్వాయ మగు

డా లనంగను మేరుశైలచాప
శౌర్యధుర్యునకు లాంఛనమునకును నామ
మగు బిరు దనఁగఁ బేర్కొన్నగవిభూష
గూబ నా నాఖ్య యా ఘూకంబునకుఁ గర్ణ
మూలంబునకు నవిముక్తనిలయ

తే. యంతికంబునకును సమూహంబునకును
నామ మై యొప్పుఁ జేరువ నాఁగ నభవ
సమభిధాన మై యొప్పుఁ బిశాచమునకుఁ
బవనమునకును గాలి యన్పలుకు రుద్ర. 19

టీ. గట్టు = నద్యాదితీరము, పర్వతము. డాలు=ధ్వజము, కాంతి. బిరుదు=శూరుఁడు, లాంఛనము, గూబ = ఘూకము, కర్ణమూలము. చేరువ= సమీపము, సమూహము. గాలి=పిశాచము, వాయువు.

క. ఇలలోపల నామం బగుఁ
బలుకులు నాశకలములకు భాషణములకున్
నెల యన నభిధానం బగు
జలజారికి మాసమునకు శైలనిశాంతా. 20

టీ. పలుకులు=తునియలు, వచనములు. నెల = చంద్రుఁడు, మాసము.

సీ. అంతర్హితుం డయ్యె ననుటకు నాగతుం
డయ్యె ననుటకు సమాఖ్య యగుచు
నలరును విచ్చేసె ననుట యంబరకేశ
నెఱి సమాహ్వాయ మగుఁ గఱచె ననఁగ
నభ్యాస మొనరించె ననుటకు దంతపీ
డ యొనర్చె ననుటకు నయుగనయన
తనరుఁ ద పక్షిరోమునకు నభిజ్ఞకు

నాఖ్య యై యానవా లనుట యీశ

తే. పఱచె ననఁగ సమాఖ్య యా బాధచేసెఁ
బ్రచలితుం డయ్యె ననుటకుఁ బాండురాంగ
పరఁగ మోహించె ననుటకుఁ బరిమళించె
ననుట కొప్పును వలచె నా నళికనేత్ర. 21

టీ. విచ్చేసెను ॥పా॥ వేంచేసెను=పోయెను, వచ్చెను. కఱచెను=అభ్యసించెను, కొఱికెను. ఆనవాలు = కాఁగినపాలు, చిహ్నము. పఱచెను = భంగపడెను, పలాయితుండయ్యెను. వలచెను=మోహించెను, పరిమళించెను.

సీ. ఆనె నంట సమాఖ్య యాను వహించెఁ బా
నము చేసె ననుటకు నగనివేశ
చషకంబునకును దంష్ట్రికు నాఖ్య యాఁ గోర
యనఁగ శశాంకకళావతంస
మొక్కలీఁ డనఁగఁ గొమ్ములు లేనికరికి ము
ష్కరునకుఁ బే రగు గరళకంఠ
మకరతచ్ఛవికి నంబరమున కగుఁ బేరు
పచ్చడం బనిన నంబాకళత్ర

తే. క్షితిని దురగీపతికి నృత్తశిలకు నామ
ధేయ మై యొప్పు గుండు నాఁ ద్రిపురహరణ
నామ మా నొక్క సస్యంబునకును లోప
మునకుఁ గొఱ్ఱ యనంగ నంబుదనిభాంగ. 22

టీ. ఆనెను=భరించెను, పానముచేసెను. కోర = గిన్నె, కోఱ=కోఱపల్లు. మొక్కలీఁడు=కొమ్ములు లేనియేనుఁగు, ముష్కరుఁడు. పచ్చడంబు=మరకతకాంతి, అంగవస్త్రము. గుండు = మగగుఱ్ఱము, గుండుఱాయి. కొఱ్ఱ=ఒకదినుసుధాన్యము, తక్కువ.

సీ. తాల్చు నాఖ్యను వధూ । ధమ్మిల్లభారంబుఁ
గోణంబు మూల నా । నగధరచాప
కొఱ యనునాఖ్యచేఁ । గొఱలు లోపంబు మ
నోజ్ఞవస్తువు దక్ష । యజ్ఞమథన
నెఱి హేయపడియె న । న్వేషించె ననురెంటి
కాఖ్య యా రోసె నా । నసితకంఠ
నరసె నాఁ బేరగు । నార్తి వారించె వి
మర్శించె ననుటకు । మదనదమన

తే. చరణమునకు నధఃప్ర । దేశంబునకు స
మాఖ్యయై యొప్పు నడుగు నా । నళిననేత్ర
మహిని బేరగు చుండుఁ బ్ర । మాణికంబు
నకును భాషకు బాస నా । నగనివేశ. 23

టీ. మూల=స్త్రీలకొప్పు, దిక్కు. కొఱ = తక్కువ, మనోజ్ఞవస్తువు. రోసెను = అసహ్యించుకొనెను, వెదకెను. అరసెను = బాధను బోఁగొట్టెను, విచారించెను. అడుగు=పాదము, క్రిందిప్రదేశము. బాస=ఒట్టు, భాష.

సీ. నాగవాస మన ఘం । టాప్రతీకమునకు
వేశ్యల కగుఁ బేరు । విశ్వనాథ
నామ మానందంబు । నకు నంధకునకును
గ్రుడ్డనంగను రౌప్య । కుధరనిలయ
చర్మవాద్యమున కు । ష్ణమునకుఁ బేరగు
నుడు కనియెడునాఖ్య । యుడుపమకుట
యభిధాన మగు మేడి । యన హాలాంగమున కు
దుంబరమునకును । ధూతకలుష

తే. కల్లనఁగ శిల సురయు నా గరళకంఠ
పరఁగు నాఖ్యయు లాంగలపద్ధతికిని
శ్రేణికిని జా లనంగ భసితసితాంగ
వారిధినిషంగ కాశీనివాసలింగ. 24

టీ. నాగవాసము = ఘంటావయవము, వేశ్యాసమూహము. గ్రుడ్డు= అండము, అంధకుఁడు. ఉడుకు=చర్మవాద్యము, ఉష్ణము. మేఁడి = నాఁగేటి యవయవము, (మేడి) = అత్తిచెట్టు కల్లు=ఱాయి, సుర. చాలు=నాఁగేటి చాలు, బంతి.

తే. జననికిని మాతృజననికి జనకజనని
కాఖ్య యగు నవ్వ యనఁగ నార్యాసహాయ
భగినికిని జనకునకు నాహ్వయము దనరు
నప్ప యనఁగను జంద్రరేఖావతంస. 25

టీ. అవ్వ=తల్లి, తల్లితల్లి, తండ్రితల్లి. అప్ప=అక్క, తండ్రి.

క. పోతనఁగఁ బరఁగు మహిషము
భూతలమునఁ బురుషమృగముఁ బురుషఖగంబుం
దా తన ధాతృపితామహ
మాతామహులకును నగు సమాఖ్య మహేశా. 26

టీ. పోతు=మహిషము, పురుషమృగము, పురుషపక్షి. తాత=బ్రహ్మ, తండ్రితండ్రి, తల్లితండ్రి.

క. పుడమిని బేరు వహించును
వడి గలవాఁ డనఁగ శౌర్యవంతుఁడు జవియు
నడు మన నవలగ్నముఁ జె
న్నడరఁగ మధ్యస్థలంబు నగు నగధన్వా. 27

టీ. వడి గలవాఁడు = శౌర్యము గలవాఁడు, వేగము గలవాఁడు. నడుము=కౌను, మధ్యప్రదేశము.

క. ఎద యనఁగఁ బరఁగు భీతికి
హృదయమునకు వక్షమునకు ♦ నిల జోడనఁగా
నది దనరు నామ మగుచును
సదృశమునకు వర్మమునకుఁ ♦ జంద్రార్ధధరా. 28

టీ. ఎద=భయము, మనస్సు, ఱొమ్ము. జోడు=సమానము, కవచము.

క. నానార్థవర్గ విధి స
న్మానముతో దీనిఁ జదివినను వ్రాసిన నా
మానవుల కబ్బు నెప్పుడు
నానార్థంబులును విశ్వ♦నాథునికరుణన్. 29

గద్య. ఇది శ్రీమదేకామ్రమంత్రిపుత్త్ర కౌండిన్యగోత్రపవిత్ర
సదారాధితమహేశ్వర పైఁడిపాటి లక్ష్మణకవిప్రణీతం బైన
యాంధ్రనామసంగ్రహం బనునిఘంటువునందు
సర్వంబు నేకాశ్వాసము సంపూర్ణము.

శ్రీ రస్తు

సటీకాంధ్రనామశేషము.

అవతారిక.

అడిదము–సూరయ్య యనుకవి యాంధ్రనామశేష మను నిఘంటువును రచింపఁ బూని యిది నిర్విఘ్నముగా సమాప్తి నొందుటకుఁగాను గ్రంథనాయకుఁ డగునీశ్వరునిసంబోధనరూప ముగాఁ బ్రార్థించి తదంకితముగా గ్రంథనామపూర్వకప్రతిజ్ఞను రెండుపద్యములచేతఁ జేయుచున్నాఁడు:—

క. శ్రీగౌరీప్రియవల్లభ
రాగద్వేషాదిరహిత ♦ రమ్యచరిత్రా
యోగిధ్యేయపదాంబుజ
భోగివలయ రామచంద్ర♦పురవరనిలయా.

టీ. శ్రీగౌరీప్రియవల్లభ = శోభాయుక్తురా లయినపార్వతీదేవికి ప్రియ భర్తయును, రాగద్వేషాదిరహిత = రాగద్వేషాదిదోషములు లేనివాఁడును, రమ్యచరిత్రా = మనోహరమైన చరిత్రములు గలవాఁడును, యోగిధ్యేయప దాంబుజ=యోగీశ్వరులచేత ధ్యానముసేయఁదగిన పాదారవిందములు గలవాఁ డును, భోగివలయ = సర్పములు హస్తకంకణములుగాఁ గలవాఁడును, రామ చంద్రపురవరనిలయా = శ్రేష్ఠమైన రామచంద్రపురము నివాసముగాఁ గల వాఁడును అగు ఓయీశ్వరా.

వ. అవధరింపుము.

ఆ. ఆంధ్రనామసంగ్రహమునందుఁ జెప్పని
కొన్ని తెనుఁగుమఱుఁగు లన్ని కూర్చి
యాంధ్రనామశేష మనుపేరఁ జెప్పెద
దీనిఁ జిత్తగింపు దేవదేవ.

టీ. అవధరింపుము = సావధానచిత్తుఁడవై యాలకింపుము. ఆంధ్రనామసంగ్రహమునందున్ = లక్ష్మణకవికృత మగునాంధ్రనిఘంటువునందు, చెప్పని=తెలియఁజేయనటువంటి, కొన్ని తెనుఁగుమఱుఁగులు = సర్వసాధారణముగాఁ దెలియ శక్యముగానికొన్నియాంధ్రశబ్దములను, అన్ని = అన్నిటిని, కూర్చి = పర్యాయపదములతో సమర్చి, ఆంధ్రనామశేషము = ఆంధ్రనామసంగ్రహమునందుఁ జెప్పఁగా మిగిలినవానిని జెప్పెడిగ్రంథము, అను= అనెడి, పేరన్ = పేరితో, చెప్పెదన్ = ఇఁక మీఁదఁ జెప్పుచున్నాను, చిత్తగింపు=మనఃపూర్వకముగా నంగీకరింపుమా.

క. తఱి యజ్జ యదన సమయం
బుఱుఁ డనఁగను సరకుసేయ కుండె ననఁగఁ బే
ల్లొఱ పగు గణింపఁ డనుటకుఁ
గరిచర్మాంబర త్రినేత్ర గౌరీమిత్రా. 1

టీ. తఱి, అజ్జ, అదను-3 =సమయము. ఉఱుఁడు, సరకుసేయకుండెను. ౨=గణింపఁడు.

తే. పెంపు సెందెను దామరతంప రయ్యెఁ
బ్రబలె నెగడెను గొనసాగె బలిసె పెఱిఁగె
ననఁగ రేకెత్తె ననఁగఁ బే ల్లయ్యె వృద్ధిఁ
బొందె ననుటకు శేషాహిభూషితాంగ. 2

టీ. పెంపుసెందెను, తామరతంపరయ్యెను, ప్రబలెను, నెగడెను, కొనసాగెను, బలిసెను, పెఱిఁగెను, రేకెత్తెను-౮=వృద్ధిఁబొందెను.

తే. పేర్మి యర్మిలి మక్కువ కూర్మి నెమ్మి
నెనరు గాదిలి గారాము నెయ్య మింపు
ప్రేముడి యనుంగు ముద్దనఁ బ్రియమునకును
నామధేయంబు లయ్యెఁ బినాకపాణి. 3

టీ. పేర్మి, అర్మిలి, మక్కువ, కూర్మి, నెమ్మి, నెనరు, గాదిలి, గారాము ॥రూ॥ గారము, నెయ్యము, ఇంపు, ప్రేముడి, అనుఁగు, ముద్దు-౧౭ = ప్రియము.

క. ఒనగూర్చె ననఁగ సమకూ
ర్చె ననఁ వీల్పఱిచె ననఁగఁ జేకూర్చెను నా
ననుకూలపఱిచె ననుటకుఁ
దనరును నామంబు లై సుధాకరమకుటా. 4

టీ. ఒనగూర్చెను, సమకూర్చెను, వీల్పఱిచెను (వీలుపఱిచెను), చేకూర్చెను-౪ =అనుకూలపఱిచెను.

క. చరియించె ననుట కాఖ్యలు
తిరిగెను జెరలాడె ననఁగఁ ద్రిమ్మరె ననఁ గ్రు
మ్మరె ననఁగ మసలె ననఁగాఁ
బురదానవహరణ శేషభుజగాభరణా. 5

టీ. తిరిగెను, చెరలాడెను, తిమ్మరెను, క్రుమ్మరెను, మసలెను-౫= చరియించెను.

తే. ఆఱుమూఁడయ్యె గచ్చుపి చ్చయ్యె ననఁగ
బెడిసె బుసిపోయె ననఁగను జెడియె ననఁగ
నాఖ్య లగుఁ గార్యవైకల్య మయ్యె ననుట
కంధకాసురహరణ శరణ్యాద్రిశరణ. 6

టీ. ఆఱుమూఁడయ్యెను, గచ్చువిచ్చయ్యెను, బెడిసెను, బుసిపో
యెను, చెడియెను-౫=కార్యము చెడెను.

క. అలజడి సెంజిలి పిమ్మట
సిలుగుత్తలపాటు వంతఁ సేగి నెగుల్ గొం
దల మలమటడరు గోడు
మ్మలిక వనట కుందు నాఁ దనరు దుఃఖాఖ్యల్. 7

టీ. అలజడి, సెంజిలి, పిమ్మట, సిలుగు, ఉత్తలపాటు, వంత, సేగి,
నెగులు, కొందలము, అలమటు, అడరు, గోడు, ఉమ్మలిక ॥రూ॥ ఉమ్మలికము,
వనట, కుందు-౧౬=దుఃఖము.

క. అరిది వెఱంగచ్చెరువ
బ్బుర మబ్రంబనఁగఁ జిత్రమునకుం బేళ్లౌ
సరణికిఁ బేళ్లగుఁ ద్రోవఁ
దెరువన దారి యన బాటఁ దెన్నన నభవా. 8

టీ. అరిది, వెఱఁగు, అచ్చెరువు, అబ్బురము, అబ్రము-౫ = చిత్ర
ము. త్రోవ, తెరువు, దారి, బాట, తెన్ను-౫=మార్గము.

తే. ఐదుపదిచేసె వెనుకముందయ్యె జుణిఁగె
వీఁగె వెన్నిచ్చె వెనుకంజవేసె ననఁగ
నోహటించె ననంగఁ బేళ్లొప్పుచుండు
నాహవపరాఙ్ముఖుండయ్యె ననుట కభవ. 9

టీ. అయిదుపదిచేసెను (ముందు పెట్టినకాలిని మరల వెనుకకాలితోఁ
జేర్చుట), వెనుకముందయ్యెను, జుణిఁగెను, వెన్నిచ్చెను, వెనుకంజవేసెను,
ఓహటించెను-౭=యుద్ధమందు పరాఙ్ముఖుఁడయ్యెను.

తే. మోహరించెను దండెత్తెఁ మొనసె దాడి
చేసెఁ బోటాగ్గెఁ గోత్తులఁ జేసె మాఱు

కొనియె దళమెత్తె ననఁగఁ జే ళ్లొనరుచుండు
నాహవోద్యోగ మొనరించె ననుట కభవ. 10

టీ. మోహరించెను, దండెత్తెను, మొనసెను, దాడిచేసెను, పోటొగ్గెను, కోల్తలచేసెను, మాఱుకొనియెను, దళమెత్తెను-౮ = యుద్ధపరియత్నము చేసెను.

తే. ఆహవోన్ముఖలకు నోలమాసగొనక
పిఱుతివియ కీడఁబో కనఁ బేళ్లు దనరు
నబ్బెస మొనర్చెఁ గఱచె నా నభ్యసించె
ననుట కభిధానములు చంద్రమోవతంస. 11

టీ. ఓలమాసగొనక, పిఱుతివియక, ఈడఁబోక-౩ = వెనుదీయక. అబ్బెస మొనర్చెను, కఱచెను-౨ = అభ్యసించెను.

క. వేఱొక టనఁ బై పెచ్చన
మాఱట యిమ్మడి యనఁగ సమాహ్వాయములు పెం
పారును వస్త్వంతరమున
కౌరగకేయూరసహిత హాతమారజితా. 12

టీ. వేఱొకటి, పైపెచ్చు, మాఱట, ఇమ్మడి-౪ = వస్త్వంతరము.

సీ. ఆఱడిఁబోయెను బీఱువోయెను రిత్త
వోయెను వీసరవోయె ననఁగ
నుడివోయెఁ బొలివోయె సుడివోయె ననఁగను
వ్యర్థమయ్యె నటంట కాఖ్య లయ్యెఁ
గడిమి బీరంబు మగంటిమి గండన
విక్రమాహ్వాయము లై వెలయుచుండు
నాస్ఫాలన మొనర్చె ననుటకుఁ జఱచె నా
నప్పళించె ననంగ నాఖ్య లయ్యెఁ

గీ. నొగి వరుస మోలి సొరిది నా ౕ నోజ నాఁగఁ
క్రమమునకు నాఖ్య లయ్యెను ౕ గాలకంత
కొఱ కొఱఁత తక్కువ వెలితి ౕ కొదవ కడమ
యనఁగ నూనంబునకు నాఖ్య ౕ లై తనర్చు. 13

టీ. ఆఱడిఁబోయెను, బీఱువోయెను, రిత్తవోయెను, వీసరవోయెను, ఉడివోయెను, పొలివోయెను, నుడివోయెను - ౭ =వ్యర్థమయ్యెను. కడిమి, బీరము, మగఁటిమి, గండు-౪ =విక్రమము. చఱచెను, అప్పళించెను-౨=ఆస్ఫాలన మొనర్చెను. ఒగి, వరుస, ఓలి (ప్ర. ఆలి), సొరిది, ఓజ-౫=క్రమము. కొఱ, కొఱఁత, తక్కువ, వెలితి, కొదవ, కడమ-౬=ఊనము.

తే. నెట్టుకొనెఁ బొలుపడె నొడికగట్టె ననఁగఁ
గడఁగెఁ దొడఁగెను జెలరేఁగెఁ ౕ గాలుద్రొక్కెఁ
గవిసెఁ గదిసె ననంగ నాఖ్య లయి యొప్పు
నభిముఖుం డయ్యె ననుటకు ౕ నగని వేశ. 14

టీ. నెట్టుకొనెను, పొలుపడెను, ఒడికట్టెను, కడఁగెను, తొడఁగెను, చెలరేఁగెను, కాలుద్రొక్కెను, కవిసెను, కదిసెను - ౯ = అభిముఖుఁడయ్యెను.

తే. అగపడకపోయె విచ్చుమొగ్గయ్యె ననఁగఁ
గంటఁ బడదయ్యెఁ బంచబంగాళ మయ్యె
ననఁగ దృగగోచరం బయ్యె ౕ ననుట పేళ్లు
శయఘటితశూల వైయాఘ్రచర్మచేల. 15

టీ. అగపడకపోయెను, విచ్చుమొగ్గయ్యెను, కంటఁబడదయ్యెను, పంచబంగాళమయ్యెను-౪ = దృగగోచరంబయ్యెను.

క. వెలిచవి చీఁకటితప్పనఁ
బొలుపారఁగ జారభావమునకుం బేళ్లౌఁ
బులు కసటు చిలు మనంగను

మలిన మనుట కాఖ్య లయ్యె । మనసిజదమనా. 16

టీ. వెలిచవి, చీఁకటితప్పు - ౨ = జారభావము. పులు, కసటు, చిలుము- ౩ =మలినము.

ఆ. వింగడం బనంగ । విపరీత మగు నుక్కి-
వం బనఁగను గుత్సితంబు పరఁగు
నాఖ్య యగుచుఁ దనరు । నా మని యనఁగను
మదమునకును జంద్ర । మగకలాప. 17

టీ. వింగడము=విపరీతము. ఉక్కివము=కుత్సితము - ఆము=మదము.

క. ఎల యండ్రు తరుణ మనుటకుఁ
గొల యన దురితంబుపేరు । కుడియెడమ లనన్
వలపల దాపల లనఁగను
బొలుపుగ నపసవ్యసవ్య । ములకుం బేళ్లౌ. 18

టీ. ఎల=తరుణము. కొల=దురితము. కుడియెడమలు, వలపలదాపలలు- ౨=అపసవ్య సవ్యములు-అనఁగా దక్షిణ వామభాగములు.

క. తగు నౌద్ధత్యముపే ళ్లై
పొగ రన నా మనఁగఁ ద్రుళ్లు । పోతర మనఁగా
నెగడును భయంబుపే ళ్లై
బెగడు దిగులు వెఱపు జంకు । బీ తళు కనఁగన్. 19

టీ. పొగరు, ఆము, త్రుళ్లు, పోతరము- ౪ = ఔద్ధత్యము. (గర్వము) బెగడు, దిగులు, వెఱపు, జంకు, బీతు, అళుకు-౬=భయము.

క. అరి యనఁ గప్పం బనఁగాఁ
గరమునకుం బేళ్లు కాఁగు । కడవ పనఁటి నాఁ
బరఁగు ఘటాఖ్యలు నమితా
మరమానినికాయ । భూతిమండితకాయా. 20

టీ. అరి కప్పము-౨=పన్ను. కాఁగు, కడవ, పనఁటి ॥రూ॥ పంటి-౪=ఘటము.

తే. అలరుచుండును గొండ్లి రంతనఁగఁ గేళి
హాని కాఖ్యలు చేటు కీడఱ యనంగ
హెచ్చరిక హాళి సంతసం బెలమి వేడ్క
యనఁగ నానందమున కాఖ్యలై తనర్చు. 21

టీ. గొండ్లి, రంతు-౨=కేళి. చేటు, కీడు, అఱ-3=హాని. హెచ్చరిక, హాళి, సంతసము. (ప్ర. సంతోషము), ఎలమి, వేడ్క (వేడుక)-౫=ఆనందము.

క. సాహిణ మనఁ బాగా యన
వాహాగారంబునకును వర్తిలుఁ బేళ్లై
వ్యూహమున కాఖ్య లయ్యెను
మోహర మన నొడ్డనంగ మొగ్గర మనఁగన్. 22

టీ. సాహిణము, పాగా - ౨ = అశ్వశాల. మోహరము, ఒడ్డు, మొగ్గరము-3=వ్యూహము.

క. ఒనరించె ననఁగఁ గావిం
చె ననంగను జలిపె ననఁగఁ జేసె ననంగాఁ
జను నాచరించె ననుటకుఁ
గనకాచలచాప చంద్రఖండకలాపా. 23

టీ. ఒనరించెను, కావించెను, చలిపెను - చేసెను-౪=ఆచరించెను.

తే. చీఁకువా లిరు లనఁగను జీకఁటి యనఁ
దిమిరమునకు నభిఖ్యలై తేజరిల్లు
నాఖ్యలై తనరారు నుపాయమునకు
నుళువ వనఁగ వెర వనఁగను నూటి యనఁగ. 24

టీ. చీఁకువాలు, ఇరులు, చీఁకటి - 3 = తిమిరము (అనఁగా అంధకారము). నుళువు, వెరవు, నూటి-3=ఉపాయము.

తే. చేరువయ్యెను డాసెను ♦ దారసిల్లె
ననఁగ సన్నిహితంబు పే ♦ రాఖ్య లయ్యె
స్థూల మనుటకుఁ బేళ్లగుఁ ♦ దోర మనఁగఁ
గడిఁది వలుఁద యనంగను ♦ గాలకంఠ. 25

టీ. చేరువయ్యెను, డాసెను ॥పా॥ దాసెను, తారసిల్లెను-౪=సన్నిహితమవుట (అనఁగా సమీపించె ననుట). తోరము, కడిఁది వలుఁద-౩=స్థూలము.

తే. వాడెఁ గనుగందె ననఁ బుయిలోడె ననఁగఁ
విన్నవోయె ననంగను ♦ జిన్నఁబోయె
ననఁగఁ బేళ్లగు నివి ఖిన్నుఁ ♦ డయ్యె ననుట
కంధకాసురహరణ కాశ్యపాద్రిశరణ. 26

టీ. వాడెను, కనుగందెను, పుయిలోడెను, విన్నవోయెను, చిన్నఁబోయెను-౫=ఖిన్నుఁ డయ్యెను.

క. గరువము మురిపం బనఁగను
బరఁగుఁ గర్వంబుపేళ్లు ♦ భటనామము లొం
టరి లెంక బం టనంగను
బురదానవహరణ శేష ♦ భుజగాభరణా. 27

టీ. గరువము, మురిపము-౨=గర్వము. ఒంటరి, లెంక, బంటు, (ప్ర. భటుఁడు)-౪=భటుఁడు.

క. అరదంబు తే రనంగను
బరఁగు రథంబునకుఁ బేళ్లు ♦ పరి యన్నను గా
లరు లనఁ బదాతిసంహతి
పురదానవహరణ శేష ♦ భుజగాభరణా. 28

టీ. అరదము, (ప్ర. రథము) తేరు - ౨=రథము. పరి, కాలరులు-౨=కాల్బలము.

క. సందియ మన ననుమాన మ
నం దనగును సంశయంబు కనకుఁ బేళ్లై గో
బృందాహ్వయంబు లలరును
మం దనఁ గోన యనఁ జంద్రకమగఖండధరా. 29

టీ. సందియము (ప్ర. సందేహము), అనుమానము-౨ = సంశయము. మంద, కోన-౨=గోసమూహము.

క. మొన వాఁగు దండు దళ మనఁ
దనరుఁ సైన్యంబుపేళ్లు క దళవాయి యనఁ
మొనకాఁ డసంగఁ బడవా
లనఁగ సేనాధిపతికి క నాఖ్యలు వొలుచున్. 30

టీ. మొన, వాఁగు, దండు, దళము-౪=సైన్యము. దళవాయి, మొనకాఁడు, పడవాలు-3=సేనాధిపతి.

తే. మైకొనియె నియ్యకొనె నొడంబడియె నొప్పె
ననఁగ నంగీకరించుట క కాఖ్య లయ్యె
సంఘటించుట కాఖ్య లై క జాను మీఱుఁ
జెరివెఁ దుఱిమెను గీల్కొల్పెఁ క జెక్కె ననఁగ. 31

టీ. మైకొనియెను, ఇయ్యకొనెను, ఒడంబడెను- ఒప్పెను -౪=అంగీకరించెను. చెరివెను, తుఱిమెను, కీల్కొల్పెను, చెక్కెను-౪=సంఘటించెను.

తే. దిట్టపడియె ముక్కాఁకలుదీఱె ననఁగ
నాఱితేఱె ననం గడిదేఱె ననఁగఁ
గసిమసంగె ననంగ నాఖ్యలు దనర్చు
నిపుణుఁ డయ్యె నటంటకుఁ క త్రిపురవైరి. 32

టీ. దిట్టపడియెను, ముక్కాఁకలుదీఱెను, ఆఱితేఱెను, గడిదేఱెను, కసిమసంగెను-౫=నిపుణుఁ డయ్యెను.

క. తడవు వడి కారు నంగా
నడరుం గాలంబు శిథిలనై మయ్యెననుట యూ
విడె వీడె నూడె విచ్చెను
సడలె నురిలె వదలెం బ్రిదిలె జా టె ననంగన్. 33

టీ. తడవు, పడి, కారు-3=జాలము. విడెను, వీడెను, ఊడెను, విచ్చెను, సడలెను, ఉరిలెను, వదలెను, ప్రిదిలెను, జాటెను-౯=శిథిలమయ్యెను.

క. మది డెంద ముల్ల మెద యన
హృదయంబున కాఖ్య లయ్యె నీరం బనఁగాఁ
బొదరి ల్లనఁగ నికుంజము
సదయాంతఃకరణ తరుణచంద్రాభరణా. 34

టీ. మది, డెందము, ఉల్లము, ఎద-౪=హృదయము. ఈరము, పొదరిల్లు-౨=నికుంజము.

క. తెగ దినుసు తోయ మనఁగను
నెగడుం బ్రకారంబునకును నెటి నామము లై
మెగ మనఁగ మెక మనంగను
మృగమునకు నభిఖ్య లయ్యె మేరుశరాసా. 35

టీ. తెగ, దినుసు, తోయము-3=ప్రకారము. మెగము, మెకము (ఈరెంటికి ప్ర. మృగము)-౨=మృగము.

క. ఎడ దవ్వు కెళ వనంగా
నడరుఁ దూరంబునకు సమాఖ్యలు నలి నాఁ
బొడి నుగ్గు తుమురు నుఱు మన
బెడఁగడరుం జూర్ణమునకుఁ బేళ్లై శర్వా. 36

టీ. ఎడ, దవ్వు, కెళవు-3 = దూరము. నలి, పొడి, నుగ్గు, తుమురు, నుఱుము-౫=చూర్ణము.

క. ప్రేరేచెను బురికొలిపెను
దాటిచె ననఁ జోదనకును దగు నాఖ్యలు పెం
పారును జంబూద్వీపము
నేరెడుదీవి తొలుదీవ నెడు నామములన్. 37

టీ. ప్రేరేచెను, పురికొలిపెను, తాటిచెను-౩=ప్రేరణచేసెను. నేరెడుదీవి, తొలుదీవి-౨=జంబూద్వీపము.

క. తొలఁగెం బాసె ననంగా
నలరుౝ విముఖతకుఁ బ్రాప్తమయ్యె ననుటపే
ళ్లలమె నొదవె దక్కొనియెను
నెలకొనియెం జెందె ననఁగ నెక్కొనియె ననన్. 38

టీ. తొలఁగెను, పాసెను-౨=విముఖమయ్యెను. అలమెను, ఒదవెను, దక్కొనియెను, నెలకొనియెను, చెందెను, నెక్కొనియెను-౬=ప్రాప్తమయ్యెను.

క. వెనుకఁ దరువాతఁ బిమ్మట
ననఁగా నంతట ననంగ నంత ననంగాఁ
దనరుం బశ్చాదర్థము
కనకాచలచాప చంద్రఖండకలాపా. 39

టీ. వెనుకౝ, తరువాతౝ, పిమ్మటౝ, అంతటౝ, అంతౝ-౫=పశ్చాదర్థము- అనఁగా అనంతరము.

క. పల్లఱపులు రజ్జు లనం
బ్రల్లదము లనంగ వ్యర్థభాషణములకుం
బేళ్లై వర్తిలు నోలిగ
నల్లోకజయాభిసరణ యురగాభరణా. 40

టీ. పల్లఱపులు, రజ్జులు, ప్రల్లదములు-౩=వ్యర్థభాషణములు.

క. కైసేఁ తలంకరించుట

బేసి యనర విషమమునకుఁ గై బేరై వెలయు
వేసలు దీవనల్ బాలన
భాసిలు మంత్రాక్షతలకుఁ బర్యాయము లై. 41

టీ. కై సేఁత=అలంకరించుట, బేసి=విషమము-అనఁగా సరిగానిసంఖ్య. వేసలు, దీవనల్రాలు-౨=మంత్రాక్షతలు.

క. కోరనఁ బాలన నంశం
బే లన వాఁక యన నదికి నెసఁగును బే ళ్లై
నీరాజనంబుపే ళ్లగు
నారతి నివ్వాళి యనఁగ నంగజదమనా. 42

టీ. కోరు, పాలు-౨ = అంశము. ఏఱు, వాఁక-౨=నది. ఆరతి, నివ్వాళి-౨=నీరాజనము.

ఆ. మొఱవోయె ననఁగ మొద్దువోయె ననంగఁ
గుంఠ మయ్యె ననుటకుం దనర్చు
శాతమునకు నాఖ్య లై తనరారును
జుఱుకు వాఁడి తెగువ కఱుకనంగ. 43

టీ. మొఱవోయెను, మొద్దువోయెను - ౨=కుంఠమయ్యెను. చుఱుకు, వాఁడి, తెగువ, కఱుకు -౪= తీక్ష్ణము.

సీ. యామికులకు నాఖ్య లై ప్రవర్తిలు చుండు
నారెకు లనఁగ దళాలారు లనఁగఁ
గళ్లెంబు వాగె నాఁగను ఖలీనంబుపే
ళ్లలరు దంతెంబుపే రౌ డనంగఁ
దఱపి నా ముదురు నాఁ దరుణేతరం బంట
యెం చనఁ జెఱకన నిక్షు వలరు
నట్టం బౌనర్చె సంకటకు నాహ్వయము లయ్యెఁ

బోకార్చె ననఁగఁ గోల్పుచ్చె ననఁగ
తే. గుదె యనఁగ దు డ్డనంగను । గదకుఁ బేళ్లు
యివ మనఁగ మం చనంగను । హిమముపేళ్లు
కాన యన నడవి యనంగఁ । గాననంబు
షడ్ఢకుఁడు తోడియల్లుఁడు । జగిలెఁ డనఁగ. 44

టీ. ఆరెకులు, తలారులు-౨ = తలవర్లు. కళ్లెము, వాగె - ౨ = ఖలీనము. ఖ్రాడు=దంతము. తఱపి, ముదురు-౨=లేఁతకానిది. ఇంచు, (ప్ర. ఇక్షువు), చెఱకు-౨=ఇక్షువు. పోకార్చెను, గోల్పుచ్చెను- ౨ = నష్టము చేసెను. గుదె, దుడ్డు-౨=గద. ఇవము, మంచు-౨=హిమము. కాన= (ప్ర. కాననము) అడవి-౨=అరణ్యము. తోడియల్లుఁడు, జగిలెఁడు-౨=షడ్ఢకుఁడు.

క. తేనియ యన జు న్నన నభి
ధానంబులు మధువునకును । దనరుం బేళ్లై
పానకము చెఱకుపా లనఁ
గా నిక్షురసంబునకును । గంతేకాలా. 45

టీ. తేనియ, జున్ను-౨=మధువు. పానకము, చెఱకుపాలు-౨-ఇక్షురసము.

క. ఉడిగెను జాలించెను నా
నడరు విరామం బొనర్చె । ననుటకుఁ బేళ్లై
తొడరుం బశ్చాద్భాగము
పెడ యనఁగా వెనుక యనఁగ । బిఱుఁదు ననంగన్. 46

టీ. ఉడిగెను, చాలించెను-౨=విరమించెను. పెడ, వెనుక, పిఱుఁదు-౩=పశ్చాద్భాగము.

క. విడుమర యన విడుదల యనఁ
గడముట్టుట యనఁగ శాంతి । గనుటకుఁ బేళ్లై

నెడ వంక చక్కి చోటన
నడరు స్థలంబునకు నాఖ్యలై శితికంఠా. 47

టీ. విడుమర, విడుదల, కడముట్టుట-3 = శాంతిగనుట. ఎడ, వంక, చక్కి, చోటు-4=స్థలము.

క. చనుఁ గ్రుద్ధుఁ డయ్యె ననుటకుఁ
గినిసెఁ గనలె నలిగెఁ గోపగించె ననంగాఁ
దనరున్ మర్మములకుఁ బే
ళ్లనువు లనఁగ నెఱుకు లనఁగ నాయము లనఁగన్. 48

టీ. కినిసెను, కనలెను, అలిగెను, కోపగించెను-4 = క్రుద్ధుఁడయ్యెను. అనువులు, నెఱుకులు, ఆయములు-3 =మర్మములు.

ఆ. పరఁగుఁ బేళ్లు కార్యకరునకుఁ బార్పత్తె
కాఁ డనంగ మనియకాఁ డనంగఁ
దేజరిల్లుచుండు దేవేరి దొరసాని
రాణి యనెడుపేళ్లు రాజపత్ని. 49

టీ. పార్పత్తెకాఁడు, మనియకాఁడు-2 = కార్యకరుఁడు. దేవేరి, దొరసాని, రాణి-3=రాజపత్ని.

క. మ్రింగె నన గ్రుక్కగొనియె న
నంగం దగుఁ గబళనం బొనర్చె ననుటకున్
బ్రుంగె మునింగె ననంగ న
నంగహరా మగ్న మయ్యె ననుటకుఁ బేళ్లౌ. 50

టీ. మ్రింగెను, గ్రుక్కగొనియెను-2 = కబళనముచేసెను. బ్రుంగెను, మునింగెను-2=మగ్నమయ్యెను.

సీ. ఆఖ్యలై తనరు ధనాగారమునకు ను
గ్రాణం బనంగ బొక్కస మనంగ

నాస్థానమంటపాహ్వాయము లై తనరు హ
జారం బనంగ మోసల యనంగ
దయకు నీరెం డభిధానంబు లయ్యెను
గనికర మనఁగ నక్కటిక మనఁగ
బాల్యస్థునకుఁ బేళ్లు పసిఁడవిల్లును బిన్న
వాఁ డనఁ గొండుకవాఁ డనంగ
తే. సంధ్య కాఖ్యలు మునిమాపు సంజ యనఁగ
జూద మన నెత్త మనఁగ దురోదరంబు
జడి యనఁగ వాన యనఁగ వర్షంబు పేళ్లు
నోలి యుంకువ యన శుల్క మొప్పు నభవ. 51

టీ. ఉగ్రాణము, బొక్కసము- ౨=ధన ముండెడి గృహము. హజారము, ॥పా॥ హజారము, మోసల-౩=అస్థానమంటపము. కనికరము, అక్కటికము- ౨=దయ. పిన్నవాఁడు, కొండుకవాఁడు-౨ = బాల్యస్థుఁడు. మునిమాపు, సంజ-౨=సంధ్యాకాలము. జూదము, నెత్తము-౨ = దూత్యము. జడి, వాన-౨=వర్షము. ఓలి, ఉంకువ-౨=శుల్కము.

సీ. పయ్యెద యనఁగను బైఁట యనంగ సం
వ్యానంబునకు నాఖ్య లై తనర్చు
నెక్కపెట్టు యనంగ నువ్వెత్తుగ ననంగ
యుగపత్పదంబున కొప్పుఁ బేళ్లు
కవలు లనం బాచికలనంగ నక్షముల్
బన్న మొచ్చె మనంగఁ బరిభవంబు
వ్యాపార మగుఁ జెయ్ద మనఁ జెయ్ది యనఁగను
గన్ననఁ గీ లనఁ గపటచేష్ట
తే. కందుకము బంతి చెం డనఁగను దనర్చు

నఱవఱలు చిద్రుప లన ఖండాహ్వయములు
కాఁచువడియంబు లనఁగను కైరవ ల్లి
నంగ ఖాదిరఘుటిక లనంగదమన. 52

టీ. పయ్యెద, పైఁటు-౨=ఉత్తరీయము. ఒక్క పెట్ట, ఉవ్వెత్తుగ-౨=ఒకసారిగ. కవఱలు, పాచికలు-౨-అక్షములు. బన్నము (ప్ర. భంగము), ఒచ్చెము-౨ = తిరస్కారము. చెద్దము, చెద్ది-౨ = వ్యాపారము. కన్ను, కీలు-౨=కపటచేష్ట. బంతి, చెండు-౨ = కందుకము. అఱవఱలు, చిద్రుపలు-౨=ఖండములు (తునుకలు). కాఁచువడియములు, కైరవల్లు-౨=ఖాదిరఘుటికలు.

సీ. మాగాని రాజ్యంబు మణియ ముద్యోగంబు
చిట్టలు చిత్రముల్ చిలుకు శరము
ఎత్తికోలు ప్రయత్న మీలువు మానంబు
బారి యనంగ నుపద్రవంబు
విన్నను వనఁగఁ బ్రావీణ్యం బెలర్చును
దార్కాణ మనఁగ నిదర్శనంబు
నిట్టపంట యనంగ నిష్కారణం బంట
బానసం బనఁగ మహానసంబు
తే. నామ మేకాంతమునకు మంతన మనంగ
నంతిపుర మన శుద్ధాంత మలరుచుండు
నుదిరి యనఁ దప్తకాంచన మొప్పుచుండుఁ
దివురుట యభిలషించుట దేవదేవ. 53

టీ. మాగాని=దేశము. మణియము=ఉద్యోగము, చిట్ట = ఆశ్చర్యము. చిలుకు = బాణము. ఎత్తికోలు = ప్రయత్నము. ఈలువు = పాతివ్రత్యము. బారి = ఉపద్రవము. విన్ననువు=ప్రావీణ్యము-నేర్పు. తార్కాణము=నిదర్శనము. నిట్టపంట=నిష్కారణము. బానసము=వంటయిల్లు. మంతనము=ఏకాం

తము. అంతిపురము = అంతఃపురము. ఉదిరి = అపరంజి. తివురుట = కోరుట.

సీ. బిట్టు గ ట్టనఁ బెల్లు పెద్దయుఁ దద్దయు
సురవడి పరువడి యుద్దవిడియుఁ
బనివడి పదపడి బలువిడి తలకొని
నెట్టన యెంతేని నెఱి కరంబు
లలి వార కేడ్తెఱ పెలుచ వావిరి యన
నతిముఱి యనఁ బొరిఁబొరి యనంగఁ
గడుఁ జాల మిగులంగ గాటం బనంగ న
త్యంతముగ ననుట కాఖ్య లయ్యె
తే. నుడుకు సెక వెట్ట వేఁడిమి యుబ్బ యావి
యుక్క యన నొప్పు నామంబు లుష్ణమునకు
దాల్మి యోరిమి సైరణ తాళుకొంట
సైఁచు టోర్చుట యనఁగను శాంతిపేళ్లు. 54

టీ. బిట్టు, గట్టి, పెల్లు, పెద్దయుఁ, తద్దయుఁ, ఉరవడి, పరువడి, ఉద్దవిడి ||పా|| ఉద్దవడి, పనివడి, పదపడి, బలువిడి, తలకొని, నెట్టన, ఎంతేని, నెఱి, కరము, లలి, వారక, ఏడ్తెఱ, పెలుచ, వావిరి, అతిముఱి, పొరిఁబొరి, కడుఁ, చాలఁ, మిగులఁ, గాటము-౨౭ = అత్యంతము. ఉడుకు, సెక, వెట్ట, వేఁడిమి, ఉబ్బ, ఆవి, ఉక్క - ౭ = ఉష్ణము. తాల్మి, ఓరిమి, సైరణ, తాళుకొంట, సైఁచుట, ఓర్చుట-౬=శాంతి.

తే. పెద్దనిద్దురఁ జెందించెఁ బిలుకుమార్చె
గీటణంచెను గుదెతాల్పు పీటి కనిచెఁ
గూలిచెను రూపుమాపెను నేలఁగలిపె
ననఁగ హతిచేసె ననుట కాఖ్యలు దనర్చు. 55

టీ. పెద్దనిద్దురఁజెందించెను, పిలుకుమార్చెను, గీటణంచెను, గుదెతాల్పు పీటికనిచెను=యమపురికిఁ బంపెను, కూలిచెను, రూపుమాపెను, నేలఁగలిపెను-

౩=హతిచేసెను-అనఁగా చంపెను.

క. పరిచూర్ణ మయ్యె ననుటకు
వరుసఁ నామంబు లగుచు వర్తిలుచుండుఁ
దుఱు మయ్యెం బరు నుయ్యెఁ
నుఱు మయ్యెఁ బిండి యయ్యె నుగ్గయ్యె ననన్. 56

టీ. తుఱుమయ్యెను, పరుమయ్యెను, నుఱుమయ్యెను, పిండియయ్యెను, నుగ్గయ్యెను-౫=చూర్ణమయ్యెను.

క. కునికె నిదురించెఁ గూర్కెను
గనుమోడ్చె ననంగ నిద్రగనుటకుఁ జెల్లుఁ
గనువిచ్చె ననఁగ మేల్కనె
ననఁగఁ బ్రబోధంబు నొందె ననుటకుఁ జెల్లు. 57

టీ. కునికెను, నిదురించెను, కూర్కెను, కనుమోడ్చెను - ౪ = నిద్రగనెను. కనువిచ్చెను, మేల్కనెను - ౨=ప్రబోధము నొందెను.

క. డులిచె వదలించె నూడ్చెను
దొలఁగించెను బాపె ననఁగఁ ద్రోచె ననంగా
వెలికొత్తె ననఁగఁ జెల్లె
యలరఁ విఘటన మొనర్చె ననుటకు శర్వా. 58

టీ. డులిచెను, వదలించెను, ఊడ్చెను, తొలఁగించెను, పాపెను, త్రోచెను, వెలికొత్తెను - ౭=విఘటన మొనర్చెను.

క. పొలయలుక యనఁగ నెయ్యపు
టలుక యనం బ్రణయకలహ మలరారుఁ గుచం
బుల కొప్పు నామములు గు
బ్బ లనంగాఁ జన్ను లనఁగఁ జాలిం డ్లనఁగన్. 59

టీ. పొలయలుక, నెయ్యపుటలుక - ౨ = ప్రణయకలహము. గుబ్బలు,

చన్నులు, పాలిండ్లు=(పాలు + ఇండ్లు)-3 =కుచములు.

తే. చౌటిమున్నీ రనఁగ నుప్పుసంద్ర మనఁగ
రాజిలుచు నుండు లవణవారాశి పేళ్లు
కాలు వన బ్బట్టె యనఁగను జా లనంగ
గుల్య కభిధాన మై పొల్చుఁ గుధరనిలయ. 60

టీ. చౌటిమున్నీరు, ఉప్పుసంద్రము-౨ = లవణసముద్రము. కాలువ, బట్టె, జాలు-3 =కుల్య.

తే. పెల్లగించెను పెకలించెఁ బెఱికె ననఁగ
నాఖ్య లుత్పాటన మొనర్చె ననుట కలరు
నాహ్వయంబులు ఛేదించె ననుట కయ్యెఁ
జించె నన వ్రచ్చె నన వ్రక్కలించె ననఁగ. 61

టీ. పెల్లగించెను, పెకలించెను, పెఱికెను-3 = ఉత్పాటనమొనర్చెను. చించెను, వ్రచ్చెను, వ్రక్కలించెను-3=ఛేదించెను.

తే. కనుమొఱఁగె నేమఱించె నాఁగను నిగూఢ
వర్తన మొనర్చె ననుట కాహ్వయము లమరు
మొయి లన మొగు ళ్లనంగను మొనయు మబ్బు
లన ఘనంబుల కాఖ్య లై యభ్రకేశ. 62

టీ. కనుమొఱఁగెను, ఏమఱించెను, - ౨ = నిగూఢవర్తనము చేసెను. మొయిలు, మొగుళ్లు, మబ్బులు-3= మేఘములు.

క. పగ అనఁగ మార్తు రనఁగను
బగవాండ్రనఁ బగతు రనఁగఁ బరిపంథికిఁ బే
ళ్లగు మెగ మనంగ మెక మన
మృగమునకు నభిఖ్య లయ్యె మేరుశరాసా. 63

టీ. పగఱు, మార్తురు, పగవాండ్రు, పగతురు- ౪ = విరోధి. మెగము, మెకము-౨=మృగము.

తే. ఇంకె నడుగంటె వట్టె నా నివిరె ననఁగ
నిర్జలం బయ్యె ననుటకు నెగడుఁ బేళ్లు
నిండెఁ గ్రిక్కిఱిసె ననఁ బూర్ణించె ననుట
కాఖ్య లై తనరారు సుధాంశుమకుట. 64

టీ. ఇంకెను, అడుగంటెను, వట్టెను, ఇవిరెను - ౪=నిర్జల మయ్యెను. నిండెను, క్రిక్కిఱిసెను-౨=పూర్ణించెను.

తే. పెచ్చుపెరిఁగె ననం బురివిచ్చె మీఱె
నన విజృంభించె ననుటకు నాఖ్య లయ్యెఁ
దిండికాఁ డనఁ దిండీఁడు తిండిపోత
నంగ భక్షకునకును దనర్చుఁ బేళ్లు. 65

టీ. పెచ్చుపెరిఁగెను, పురివిచ్చెను, మీఱెను. 3=విజృంభించెను. తిండికాఁడు, తిండీఁడు, తిండిపోతు- 3=భక్షకుఁడు.

క. పెనఁగొనె గిఱిగొనియెను వల
గొనియె మెలికొనియెఁ జుట్టుకొనె సుడిగొనె నాఁ
గను నులిగొనె నన నాఖ్య ల
గును వలయిత మయ్యె ననుటకును శితికంఠా. 66

టీ. పెనఁగొనెను, గిఱిగొనెను, వలగొనెను, మెలికొనెను, చుట్టుకొనెను, సుడిగొనెను, నులిగొనెను-౭=వలయిత మయ్యెను.

సీ. మొగరా లనఁగ స్తంభములు చిట్టకము దంభ
మెరగలి వనవహ్ని యెడ్డె మూర్ఖుఁ
డుడుగర యుపహార మూఱట విశ్రాంతి
మొద లని యనఁగను మూల మనుట
తఱు లన వళులు చింద మనంగ శంఖంబు

తెఱ టనంగఁ గళాభిధాన మయ్యెఁ
దమ టనఁ గీలపేరం బగు మెట్టన
గాయకులకుఁ బేరు గాణ లనఁగ
తే. మృత్యువునకును బే రయ్యె మిత్తి యనఁగ
మకుటమున కాఖ్య యగు బొమిడిక మనంగ
నోముట యనంగఁ బోషించు టూడిగంబు
సేవ కభిధాన మై యొప్పు శేషభూష. 67

టీ. మొగరాలు = స్తంభములు. చిట్టకము = దంభము (లేక) మిష. ఎరగలి, ॥పా॥ ఎరవలి - ఇ = వనవహ్ని. ఎడ్డె=మూర్ఖుఁడు. ఉడుగర=కానుక (లేక) బహుమానము. ఊఱట = విశ్రాంతి. మొదలు=మూలము. తెఱులు= వళులు (అనఁగా కడుపుమీఁది ముడుతలు). చిందము = శంఖము. తెఱటు= కళ (గుఱ్ఱమును శిక్షించు చబుకు). తమట = అగ్నిజ్వాల. మెట్ట=పాదము. గాణలు=గాయకులు. మిత్తి=మృత్యువు. బొమిడికము=కిరీటము. ఓముట = పోషించుట. ఊడిగము=సేవ.

సీ. ఎట్టకేల కనంగ నెనయును సకృదర్థ
మఖిలం బటంటకు నంతవట్టు
ఏకాకి యొక్క టనేకులు పలువురు
వేనవేల్ పెక్కండ్రు వేవు రనఁగ
నలరు నోచేదర్థ మై కానినాఁ డన
నేతాదృశులె యంట కిట్టివారె
మిన్నక యూరక యన్నఁ దూష్ణీమర్థ
మనుసరించి యటంట కగును దొట్టి
తే. యొండొకఁ డనంగ మఱియు వేఱొకఁడు లాఁతి
వాఁడు పెఱవాఁడు తక్కినవాఁ డనంగ
నన్యునకు నాఖ్య లగుచుఁ బెంపారు చుండు

శయఘటితశూల నైయాఘ్రచర్మచేల. 68

టీ. ఎట్టకేలకుక్ = ఒకానొకప్పుడు. అంతవట్టు=అఖిలము. ఎక్కటి= ఏకాకి. పలువురు, వేనవేలు, పెక్కండ్రు, వేవురు-౪=అనేకులు. కానివాఁడు= అటుకాకపోయిన, ఇట్టివారె=ఏతాదృశులె - ఈలాటివారే యనుట. మిన్నక, ఊరక - ౨ = తూష్ణీమర్థకములు. తొట్టి = అనుసరించి. ఒండొకఁడు, వేఱొకఁడు, లాఁతివాఁడు, పెఱవాఁడు, తక్కినవాఁడు-౫=అన్యుఁడు.

నా నా ర్థ ము లు.

క. వడి యనఁగాఁ గాలం బగు
వడి యన వేగంబునకును వర్తిలుఁ బేరై
మడి యనఁ గేదారం బగు
మడి యనఁగా శుద్ధికిని సమాహ్వాయ మయ్యెన్. 69

టీ. వడి=కాలము, వేగము. మడి=వరిచేను, శుద్ధి.

క. ఈ డనఁగ వయసుపే రగు
ని డన సామ్యంబునకును నెసఁగును బేరై
నా డన రాజ్యముపే రగు
నాఁ డనఁ దత్కాలమం దనఁగఁ బెంపారున్. 70

టీ. ఈడు=వయస్సు, సామ్యము. నాడు = రాజ్యము. నాఁడు = తత్కాలమందు.

క. మొన యన సైన్యముపే రగు
మొన యనఁగా నగ్రభాగమునకును బే రా
దొన యనఁ దూణీరం బగు
దొన యన నవసానమునకుఁ దొడరును బేరై. 71

టీ. మొన=సైన్యము, అగ్రభాగము. దొన=అమ్ములపొది, అంతము.

క. వె న్ననఁగ బీజమంజరి

వెన్నన జరమాంగమునకు వెలయును బేరై
కన్నులనం బర్వంబులు
కన్నులనగ లోచనములు కంఠేకాలా. 72

టీ. వెన్ను = సస్యములవెన్ను (అనఁగా కంకి), వీఁపు. కన్నులు = కణుపులు, నేత్రములు.

క. తమ్మి యనఁ దరువిశేషము
తమ్మి యనం బంకజాభిధానం బయ్యెన్
నెమ్మి యనఁ బ్రియముపేరగు
నెమ్మి యన మయూరమునకు నెగడుం బేరై. 73

టీ. తమ్మి = వృక్షవిశేషము, తామర. నెమ్మి = ప్రియము, నెమిలి.

క. దండ యనగ సాన్నిధ్యము
దండన సుమమాలికాభిధానం బయ్యెన్
మండనఁ బ్రకోష్ఠ మయ్యెన్
మండన మృత్పాత్రకును సమాహ్వాయ మయ్యెన్. 74

టీ. దండ = సాన్నిధ్యము, పుష్పమాలిక. మండ = ప్రకోష్ఠము, మృత్పాత్రము (అనఁగా మంటికుండ).

క. తెలుఁగుంగబ్బపుమర్మము
తెలుఁగుకవీంద్రులకుఁ దేటతెల్లము గాఁగం
దెలియఁగ నడిదము సూరయ
చెలువారఁగ నాంధ్రనామశేషముఁ జెప్పెన్. 75

స టీ కాం ధ్ర నా మ శే ష ము
సంపూర్ణము.

శ్రీ ర స్తు.

సాం బ ని ఘం టు వు.

స టీ క ము.

అవతారిక:—కస్తూరిరంగకవి యనునతఁ డీ నిఘంటువును శ్రీసాంబమూర్తి కంకితము సేయువాఁడై మొదట దీనిని రచించు పద్ధతిని దెలుపుచున్నాఁడు.

సీ. శ్రీ వెలయంగ దే । శీయముల్ దెనుఁగులుఁ
దద్భవంబులుఁ గూర్చి । దైవవర్గ
దనరు మానవవర్గ । స్థావరవర్గ తి
ర్యగ్వర్గనను నాలు । గలవరించి
జల్లు లుంపక వ్యర్థ । శబ్దముల్ రానీక
కుంటినడత గాక । కొదుకు లేక
యుర్వీజనంబుల । కుపకారసరణిగా
నాంధ్రనామనిఘంటు । వనెడుకృతిని
తే. గవులదయచేత నీకటా । క్షంబువలన
సీసశతకంబుఁ జెప్పెదఁ । జిత్తగింపు
దనుజసమవర్తి భక్తహృ । దబ్జవర్తి
సకలసురచక్రవర్తి శ్రీ । సాంబమూర్తి. 1

టీ. ఓ సాంబమూర్తీ! ఈ యాంధ్రభాషయందుఁ గలయన్యదేశ్యములును ద్రిలింగదేశ్యములును సంస్కృతప్రాకృతభవములును గూర్చి,

వానిని దేవవర్గ మానవవర్గ స్థావరవర్గ తిర్యగ్వర్గ అను నాలుగువర్గులనుగా విభజించి, సరికానిశబ్దములనుగాని వ్యర్థశబ్దములనుగాని పెట్టక వర్ణలోపములు గల పదములను రానీక సరళశైలితో 'ఆంధ్రనామనిఘంటువు' అను నీగ్రంథమును మహాకవులకృపచేతను నీయనుగ్రహముచేతను సీసశతకముగా రచించుచున్నాను. దీనిని జిత్తగింపుమా!

సీ. ముక్కంటితొలిపట్టి మొట్టికాయలమెప్పు
గొప్పబొజ్జగలాఁడు గుజ్జువేల్పు
గబ్బుచెక్కిళ్ల మొకముమోము గలసామి
కలుఁగులాయపుఁదేజిబలుసిపాయి
గుంజిళ్లు పెట్టించుకొనుమేటి పిళ్లారి
కుడుముదాలుపు పెద్దకడుపువేలు
పొంటిపల్లుదొర ముక్కంటిపండుల మెక్కు
దేనర చిలువజందెముల మేటి
తే. జమిడితల్లులబిడ్డ పెద్దమెయిప్రోడ
చేటవీనులదణి పనిచెఱుపువాఁడు
మొదటివేలుపు వెనకయ్య పుంజుదారి
పెద్ద యనఁ దగు గణపతిపేళ్లు సాంబ. 2

టీ. ముక్కంటితొలిపట్టి = శివుని మొదటిబిడ్డ, మొట్టికాయలమెప్పు = భక్తులు వేసికొను మొట్టికాయలను మెచ్చుకొనువాఁడు, గొప్పబొజ్జగలాఁడు = పెద్దబొజ్జగలవాఁడు, గుజ్జువేల్పు = పొట్టిదేవుఁడు, గబ్బు...సామి - (మదగంధములచెక్కిళ్లు గలిగియున్న మృగముయొక్క అనఁగా) ఏనుఁగుయొక్క ముఖము గలదేవుఁడు, కలుఁగు...సిపాయి = బొక్కలు లాయముగాఁ గల గుల్లములు (అనఁగా ఎలుకలు) వాహనముగాఁ గల గొప్పవీరుఁడు, గుంజిళ్లు పెట్టించుకొనుమేటి = భక్తులచే గుంజిళ్లు పెట్టించుకొనుదొర, పిళ్లారి, కుడుము

చాలుపు = కుడుములను చేత ధరించియున్నవాఁడు, పెద్ద...వేలుపు = గొప్ప కడుపుగలదేవుఁడు, ఒంటిపల్లుదొర = ఒకదంతము గలయేలిక - ఏకదంతుఁడు, ముక్కంటి...దేవర = టెంకాయలను భక్షించుదేవుఁడు, చిలువ...మేటి = సర్పములు యజ్ఞోపవీతములుగాఁ గలదొర, జమిడి ... బిడ్డ = ఇద్దఱుతల్లుల (అనఁగా గంగాపార్వతుల) బిడ్డ, పెద్దమెయిప్రోడ = గొప్పదేహము గలదిట్ట, చేటవీనులదణి = (గజముఖుఁడు గనుక) చేటలవంటి చెవులు గలదొర, పని... వాఁడు = విఘ్నములకు రాజు, మొదటివేలుపు = మొదటఁ బూజింపఁబడు దేవుఁడు, వెనకయ్య, పుంజుదారిపెద్ద = కుక్కుటమును ధ్వజమందు ధరించిన కుమారస్వామికి అన్నయైనవాఁడు - ౨౦=వినాయకుఁడు.

సీ. చౌవంచమోములసాహేబు జాళువా
గుబ్బలివిలుకాఁడు గిబ్బరాతు
జక్కులదొరనేస్తి జన్నంపుఁబగవాఁడు
పొడలగింటముదాల్పు పునుకదారి
వినువాఁకమోపరి వెండికొండదునీఁడు
మినుజుట్టుదేవర మిత్తిమిత్తి
మంచుమలల్లుఁడు మరుగొంగ ముక్కంటి
నెలదారి ముమ్మొనయేలుఁగుమేటి
తే. విసపుమేఁతరి తిగప్రోలివేఁటకాఁడు
కప్పుటైదువపెనిమిటి గాములదొర
వేల్పుదణిఁ గన్నతఁడు గుజ్జువేల్పుతండ్రి
బేసికన్నామి యన నీదుపేళ్లు సాంబ. 3

టీ. చౌవంచ...సాహేబు =(౪+౧) ఐదుముఖములు గలమేటి, జాళువా...విలుకాఁడు = బంగారుకొండ (అనఁగా మేరుపర్వతము) విల్లుగాఁ గలవాఁడు, గిబ్బరాతు=ఎద్దు వాహనముగాఁ గలవాఁడు, జక్కులు...నేస్తి=

యక్షులరాజగు కుబేరునిస్నేహితుఁడు, జన్నంపుఁబగవాఁడు = దక్షయజ్ఞము నకు విరోధియైనవాఁడు, పొడల...దాల్పు = మచ్చలు గలజంతుపోఁగువస్త్రము (అనఁగా పులితోలును) ధరించినవాఁడు, పునుకదారి = కపాలమును ధరించినవాఁడు, వినువాఁకమోపరి = ఆకాశపునది యగు గంగను దలయందు వహించినవాఁడు, వెండికొండదునీఁడు=కైలాసపర్వతము వాసస్థానముగాఁగల సరదారు, మినుజుట్టుదేవర = ఆకాశము సిగగాఁగలదేవుఁడు, మిత్తిమిత్తి = మృత్యువును సంహరించినవాఁడు, మంచుమలల్లుఁడు = హిమవత్పర్వతము నకునల్లుఁడు, మరుగొంగ =మన్మథునకుశత్రువు, ముక్కంటి=మూఁడుకన్నులు గలవాఁడు, నెలదారి = చంద్రుని శిరస్సునందు ధరించినవాఁడు, ముమ్మొన... మేటి = మూఁడుమొనలు గలత్రిశూలమనునాయుధము గలదొర, విసపుమేఁతరి=హాలాహలమను విషమును భక్షించినవాఁడు, తిగ...కాఁడు = త్రిపురములను వేఁటాడినవాఁడు, కప్పు...పెనిమిటి = నల్లనివర్ణముగలస్త్రీకి (పార్వతికి) భర్తయైనవాఁడు, గాములదొర = భూతములకు రాజు, వేల్పుదణిఁ గన్నతఁడు = దేవతలసేనాధిపతియగు కుమారస్వామిని గన్నట్టివాఁడు, గుజ్జు... తండ్రి = వినాయకునితండ్రి, బేసికన్సామి = (బేసిసంఖ్యయగు) మూఁడు కన్నులుగలదేవుఁడు-౨౩=శివుఁడు.

సీ. వెన్నుఁడు పెరుమాళ్లు కే వేగంటిసైదోడు
  కవ్వపుమలదాల్పు కే కట్టినేస్తి
చిలువపానుపుదంట కే తెలిదీవిమన్నీఁడు
  బటువుఁగైదువుజోదు కే బమ్మతండ్రి
కలివేల్పు మరునయ్య కే కడలియల్లుఁడు సంకు
  దారి గరుడిరాతు కే తమ్మికంటి
పదివేసములదిట్ట కే యెద మచ్చ గలసామి
  యదుగువాఁకగలాఁడు కే పుడమినంటు
తే. మొసలివామొంట్లతాల్పు రకెక్కసులగొంగ
లచ్చిమగఁ డుడ్డకేలుగలాఁడు పుట్టు

వడుగు తామరపొక్కిలివాఁడు పసిఁడి
వలువతాల్పన హరిపేరు లలరు సాంబ. 4

టీ. వెన్నుఁడు (ప్ర. విష్ణుఁడు), పెరుమాళ్లు (ఇది యజనపదము), వేగంటిపైదోడు=(వామనావతారమున) వేయికన్నులు గలయింద్రునికిఁ దోఁబుట్టువైనవాఁడు - ఉపేంద్రుఁడు, కవ్వపు...తాల్పు = మందరపర్వతమును (కూర్మావతారమున) ధరించినవాఁడు. కఱ్ఱినేస్తి=అర్జునునిచెలికాఁడు, చిలువ...దంట = సర్పము (అనఁగా ఆదిశేషుఁడు) శయ్యాగాఁ గలనేర్పరి, తెలి...మన్నీఁడు = శ్వేతద్వీపము వాసస్థానముగాఁ గలప్రభువు, బటువు...జోదు= గుండ్రని చక్రాయుధమును దాల్చినయోధుఁడు, బమ్మతండ్రి=బ్రహ్మకు తండ్రి, కటివేల్పు=నల్లనిదేవుఁడు, మరునయ్యా = మన్మథునితండ్రి, కడలియల్లుఁడు = పాలసముద్రునికి అల్లుఁడైనవాఁడు, సంకుదారి = శంఖమును ధరించినవాఁడు, గరుడిరాతు=గరుత్మంతు నెక్కి తిరుగువాఁడు, తమ్మికంటి = తామరలవంటి కన్నులు గలవాఁడు, పది...దిట్ట = దశావతారముల నెత్తిననేర్పరి, ఎద...సామి=అరొమ్మునందు శ్రీవత్సమనుపుట్టుమచ్చగలదేవుఁడు, అడుగు...గలాఁడు, =పాదమునందు గంగానది గలవాఁడు (గంగ యతనిపాదములందుఁ బుట్టినదని యర్థము), పుడమినంటు = భూదేవికి స్నేహితుఁడు (అనఁగా ప్రియుఁడు), మొసలి...తాల్పు=మొసలినోటివలె నుండు పోఁగులను (అనఁగా మకరకుండలములను) ధరించినవాఁడు, రక్కసులగొంగ = రాక్షసులకు శత్రువు, లచ్చిమగఁడు = లక్ష్మీదేవిపెనిమిటి, ఉడ్డ...గలాఁడు = నాలుగుచేతులు గలవాఁడు-చతుర్భుజుఁడు, పుట్టువడుగు = నిత్యబ్రహ్మచారి, తామర...వాఁడు= తామరపువ్వు నాభియందుఁ గలవాఁడు - పద్మనాభుఁడు, పసిఁడి...తాల్పు = బంగారువస్త్రమును ధరించువాఁడు - ఇ=విష్ణుదేవుఁడు.

సీ. తీవంచమోములదిట్ట తామరచూలి
తలఁపు కేళాకూళికపులుఁగురాతు
తగవులజడదారితండ్రి వేలుపుఁబెద్ద

మాటలజవరాలికిమగఁడు నలువ
యలరులవిలుకానికియన్న మేలిమిబొజ్జ
గలదుముదారి ప్రాఁకబలుకులదణి
నుదురాకులెక్కఁ జెకన్నుగ వ్రాయుకరణికుఁ
డచ్చంపుఁదమ్మిపై కె నమరుజాణ
తే. నిక్కపుజగంబుఁ బ్రోచుమకన్నీఁడు మొదటి
జాతిదొర బమ్మ దుగినఁడు కె తాత జగము
లన్ని పుట్టించుమేటి తకనంతఁ గల్గు
నతఁడు పజదొర యన నజాకఖ్యలగు సాంబ. 5

టీ. తీవంచ...దిట్ట=(౩+౧) నాలుగుముఖములు గల ప్రోడ, తామ రచూలి = తామరపువ్వునందుఁ బుట్టినవాఁడు, తలఁపు...రౌతు = మానససర స్సుపక్షులగుహంసలు వాహనముగాఁ గలవాఁడు, తగవుల...తండ్రి = కలహ ప్రియుఁడగు నారదముని తండ్రి, వేలుపుఁబెద్ద = దేవతలలో శ్రేష్ఠుఁడైన వాఁడు, మాటల...మగఁడు = సరస్వతికిఁ బెనిమిటి, నలువ = నాలుగునోళ్లు గలవాఁడు, అలరు...యన్న = మన్మథునికి అన్న యైనవాఁడు, మేలిమి... దారి = బంగారుమయమైన కడుపుగలసరదారు - హిరణ్యగర్భుఁడు, ప్రాఁ బలుకులదణి = వేదములకధిపతి, నుదురాకు...కరణికుఁడు = నొసల్లనెడు తా టాకులలో ఆయువుస్సులలెక్కలను జక్కఁగా వ్రాయునట్టికరణము - నొస ళ్లయం దాయుఃప్రమాణములను వ్రాయునట్టివాఁడని యర్థము. అచ్చంపు... జాణ = తెల్లనితామరపువ్వు (అనెడు సింహాసనము) మీఁదఁ గూర్చుండునట్టి నేర్పరి, నిక్కపు...మన్నీఁడు = సత్యలోకమును బాలించుప్రభువు, మొదటి ...దొర = బ్రాహ్మణజాతికి నధిపతియైనవాఁడు, బమ్మ = (ప్ర.) బ్రహ్మ, దుగినఁడు (ప్ర. ద్రుహిణుఁడు), తాత = పితామహుఁడు, జగము...మేటి= లోకములనెల్ల సృజించునట్టిఘనుఁడు, తనంత...నతఁడు = తనంతటఁదానె పుట్టినట్టివాఁడు-స్వయంభువు, పజదొర = ప్రజాపతి - ౨౦ = బ్రహ్మ.

సీ. గట్టురాకొమరిత - కప్పుముత్తైదువ
మగనియందపుమేనఁ - దగినమగువ
కఱకంఠురాణి సింగపుఁదేజిగలచాన
వెనకయ్యతల్లి నా - వెలయు గౌరి
కలుములచెలి జిడ్డు - కడలిబొట్టియ లచ్చి
తమ్మిగద్దియబోటి - తల్లితల్లి
పెనిమిటియెద నుండు - ననఁబోఁడి మరుతల్లి
నెలచెలియలు లిబ్బి - నెలఁతుక సిరి
తే. యనఁగ లక్ష్మిసమాఖ్య లొ - నంచ తేజి
పొలఁతి తలవాకిటమెలంగు - చెలువ నలువ
రాణి పలుకులజవరాలు - లచ్చికోడ
లనఁగ భారతినామంబు - లమరు సాంబ. 6

టీ. గట్టురాకొమరిత=పర్వతరాజగు హిమవంతునికూఁతురు, కప్పుముత్తైదువ=నల్లని శరీరచ్ఛాయ గలవృద్ధసువాసిని, మగని...మగువ = భర్తయగు శివునిసుందరశరీరమునందు సగభాగముగా నొప్పియుండెడు స్త్రీ, కఱకంఠురాణి = శివునిపత్ని, సింగపు...చాన = సింహవాహనము గలస్త్రీ, వెనకయ్యతల్లి = వినాయకునితల్లి-౬=పార్వతి. కలుములచెలి = సంపదల కధిదేవతయగు స్త్రీ, జిడ్డు...బొట్టియ=పాలసముద్రపుఁగూఁతురు, లచ్చి=(ప్ర.) లక్ష్మి, తమ్మి...బోటి = పద్మసింహాసనము గలస్త్రీ, తల్లితల్లి = తనతల్లియైనగంగకుఁ దాను దల్లియైనది, పెనిమిటి...బోఁడి - మగనివక్షమునందు వసించుస్త్రీ, మరుతల్లి =మన్మథునితల్లి, నెలచెలియలు = చంద్రునిచెల్లెలు (ఇరువురును సముద్రమునం బుట్టినవా రగుటచే నిట్లు చెప్పఁబడినది), లిబ్బినెలఁతుక = ధననిక్షేపములయందుండు స్త్రీ, సిరి=(ప్ర.) శ్రీ-౧౦=లక్ష్మి. అంచతేజిపొలఁతి = హంసవాహనము గలస్త్రీ, తల...చెలువ = నోటియందు సంచరించుస్త్రీ, నలువ

రాణి=బ్రహ్మభార్య, పలుకులజవరాలు = వాక్కులకు (అనఁగా విద్యలకు)అధిదేవత యగుస్త్రీ, లచ్చికోడలు=లక్ష్మీదేవికోడలు - ౫=సరస్వతి.

సీ. అడుగుకైదువపులుఁగుపడగదునేదారి
యరబారతల్లులయరిదిబిడ్డ
వెనకయ్యవెనుకయ్య వేల్పులదళవాయి
చిలువలబోనంపుఁగబులుఁగురాతు
సత్తిఁ బూనువలంతి యిత్తిగమోముల
బలియుఁడు బారచేతులు గలాఁడు
రిక్కరక్కసుమిత్తి తెల్లుకానుపు కొంచ
మల వ్రక్కలించినమన్నెకాఁడు
తే. గట్లవేలికనునుమఁడు కప్పతెలువ
మేటికొమరుఁడు వేలుపుఁజేటెసపతి
కొడుకు ముద్దయ్య కందుఁడు కొమరుసామి
యనఁగ గుహనామధేయంబు లమరు సాంబ. 7

టీ. అడుగు...దునేదారి=(పాదములే ఆయుధముగాఁగలపక్షి యగు) పుంజుకోడి ధ్వజమునందుఁ గల సరదారు, అర...బిడ్డ = ఆఱుతల్లుల (అనఁగా షట్కృత్తికల) అబ్బురపుబిడ్డ, వెనకయ్యవెనుకయ్య = వినాయకునికి వెనుకఁ బుట్టినవాఁడు, వేల్పుల దళవాయి = దేవతల సేనాధిపతి, చిలువల...రాతు =(సర్పములను భుజించుపక్షియగు) నెమిలి నెక్కి తిరుగువాఁడు, సత్తి...వలంతి = శక్తి యనునాయుధమును ధరించిననేర్పరి, ఇత్తిగ...బలియుంఁడు=(౨×3) ఆఱుముఖములుగల బలవంతుఁడు, బార...గలాఁడు = పండ్రెండుచేతులు గలవాఁడు, రిక్క...మిత్తి = చుక్క యను పేరుగలరాక్షసుని (అనఁగా తారకాసురుని) చంపినవాఁడు, తెల్లుకానుపు=తెల్లునందుఁ బుట్టినవాఁడు, కొంచ...మన్నెకాఁడు = క్రౌంచపర్వతమును భేదించినప్రభువు,

గట్ల...మనుమఁడు = పర్వతరాజగుహిమవంతునికిఁ బౌత్రుఁడు, కప్పు... కొమరుఁడు = పార్వతిగొప్పకొడుకు, వేల్పు...కొడుకు = దేవతానది యగు గంగకుసవతియగు పార్వతికుమారుఁడు, ముద్దయ్య, కందుఁడు = (ప్ర.) స్కంధుఁడు. కొమరుసామి = (ప.) కుమారస్వామి-౧౪=కుమారస్వామి.

సీ. తలఁపుచూలి మరుండు వలఱేఁడు చిలుకరౌ
        తామనిచెలి గాడ్పుటరదపుదొర
    జాబిల్లియల్లుఁడు చౌవంచతూపుల
        నెఱదంట కలుములగరితబిడ్డ
    కన్నులవిల్తుఁడు కమ్మవిల్తుఁడు పచ్చ
        విలుకాఁడు చక్కెరవింటిజోదు
    వెడవిలుతుఁడు తియ్యవిల్తుఁడు చిగురాకు
        విలుకాఁడు తుంటవిల్ గల దునీఁడు

తే. తలిరువిల్తుఁడు ననవిల్తుఁ డలరువిల్తుఁ
    డించువిల్కాఁడు రాచిల్క నెక్కురౌతు
    మీనుమొసలిసిడెంబులమేటి తేఁటి
    యల్లెవాఁ డన మదనాఖ్య లమరు సాంబ. ౪

టీ. తలఁపుచూలి = తలంపునందుఁ బుట్టువాఁడు - సంకల్పసంభవుఁడు, మరుఁడు (ప్ర. స్మరుఁడు), వలఱేఁడు = కామములకు రాజు, చిలుకరౌతు = చిలుక నెక్కి తిరుగువాఁడు, ఆమనిచెలి = వసంతర్తువునకు చెలికాఁడు, గాడ్పు...దొర = గాలియే తేరుగాఁగల ప్రభువు, జాబిల్లియల్లుఁడు = చంద్రుని కల్లుఁడు, చౌ...దంట = (౪+౧) ఐదుబాణములు గలమహానిపుణుఁడు, కలుముల...బిడ్డ = లక్ష్మికుమారుఁడు, కన్నులవిల్తుఁడు = కణుపులుగల విల్లు గలవాఁడు, కమ్మవిల్తుఁడు = తియ్యనివిల్లుగలవాఁడు, పచ్చవిలుకాఁడు = పచ్చనియెన్ను విల్లుగాఁ గల వాఁడు, చక్కెర...జోదు = చక్కెర

విల్లు గలయోధుఁడు, వెడవిలుతుఁడు, = చుక్కనివిల్లుగలవాఁడు, తియ్య విల్తుఁడు, చిగురాకువిలుకాఁడు = చిగుళ్లచే నైనవిల్లు గలవాఁడు, తుంట ... దునీఁడు = చెఱకుతుంట విల్లుగాఁ గలసరదారు, తలిరువిల్తుఁడు = చిగుళ్లచేనైన విల్లుగలవాఁడు, ననవిల్తుఁడు = పువ్వులతోఁ జేయఁబడిన విల్లుగలవాఁడు, అలరువిల్తుఁడు, ఇంచువిల్కాఁడు = చెఱకువిల్లు గలవాఁడు, రా... రాతు = శ్రేష్ఠమైనచిలుక నెక్కి తిరుగువాఁడు, మీను... మేటి = చేఁపయును మొసలియును ధ్వజమందుఁ గలదిట్ట, తేఁటి...వాఁడు = తుమ్మెదలు అల్లెత్రాడుగాఁ గలవాఁడు- అర=మన్మథుఁడు.

సీ. సతపేరుత త్తడిజత తేరుగలప్రోడ
　　యనిఁ బడ్డనెఱబంటు లరుగుత్రోవ
వెన్నునివలగన్ను వేయిచేతులదిట్ట
　　తిగవేలుపులటెంకి పగటిజోతి
జమునయ్య మినుమానికము చాయపెనిమిటి
　　పగలు సేయువలంతి జగముకన్ను
నెలజోడు తమ్మిచక్కిలిగింత వేవెల్గు
　　కలువలసూడు చీఁకటులగొంగ
తే. జక్కవలయంటు మ్రొక్కులఁ జొక్కుసామి
　　బారరూపుల వేల్పు ప్రాఁబల్కుసొమ్ము
　　పెట్టె చలిదాయ ప్రొద్దు నాఁ బేళ్లు దనరు
　　లోకబాంధవునకు శివాలోల సాంబ. 9

టీ. సత...ప్రోడ=సప్త యను పేరు గల గుఱ్ఱములు రెండు గట్టిన రథము గలనేర్పరి-సప్తాశ్వుఁడు, అని...త్రోవ = యుద్ధమందు హతులై పడునట్టి మహావీరులు స్వర్గమునకుఁ బోవుమార్గము - [ఆవీరులు సూర్యమండలము భేదించుకొని స్వర్గమునకుఁ బోవునట్లు పురాణప్రతీతి). వెన్ను ని...గన్ను = విష్ణునికుడినేత్రము, వేయి...దిట్ట = సహస్రహస్తములు గలప్రోడ, తిగ...టెంకి

=త్రిమూర్తులుండుస్థానము, పగటిజోతి = పగటియందు వెలుఁగుజ్యోతి యైన వాఁడు, జమునయ్య=యమునితండ్రి, మిసుమానికము = ఆకాశమనెడు మణి వంటివాఁడు, ద్యుమణి, చాయపెనిమిటి = ఛాయాదేవిమగఁడు, పగలు... వలంతి = అహస్సును జేయుసట్టినేర్పరి - అహస్కరుఁడు, జగముకన్ను=జగత్తునకు నేత్రమువంటివాఁడు - జగచ్చక్షువు, నెలజోడు = చంద్రునికి జతయైన వాఁడు, తమ్మిచక్కిలిగింత = తామరను చక్కిలిగింతలు పెట్టి [అనఁగా తాఁకి] వికసింపఁజేయువాఁడు, వేవెల్గు=వేయికిరణములు గలవాఁడు, కలువలసూఁడు= కలువలకువిరోధి, చీఁకటులగొంగ = అంధకారములను నశింపఁజేయువాఁడు, జక్కవలయంటు=చక్రవాకపక్షులకు హితుఁడు, మ్రొక్కుల...సామి=నమస్కారముల కానందించునట్టి దేవుఁడు, బార...వేల్పు = పండ్రెండురూపములుగలదేవుఁడు. ద్వాదశాత్ముఁడు, పాఁ...పెట్టె = వేదము లనెడియాభరణములకుఁ బెట్టెవంటివాఁడు, చలిదాయ = చలిని బోఁగొట్టువాఁడు, ప్రొద్దు= [ప్ర] బ్రధ్న=ఇతి సూర్యుఁడు.

సీ. కలికంతుతలమానికము వేలుపులబువ్వ
జాబిల్లి మరుమామ చందమామ
జింకతాలుపు తొగసెలికాఁడు జడదారి
కన్నాప రేఱేఁడు కడలివెన్న
చుక్కలగమికాఁడు జక్కవపగవాఁడు
చలివెల్గు రేవెల్గు చలువజోతి
వెన్నునెడమకన్ను వెన్నెలరాయఁడు
నెలతమ్మిదాయ ముక్కంటిపట్టి

తే. కందుగలదుండగీఁడు చీఁకటులమిత్తి
పంటపైరులదొర ప్రొద్దుజంట లచ్చి
యన్న రేజోతి చందన నమరుచుండుఁ
గుముదమిత్రునినామధేయములు సాంబ. 10

టీ. కలి...మానికము = శివునికి శిరస్సునందలి రత్నమైనవాఁడు, వేలుపులబువ్వ = దేవతల కాహారమైనవాఁడు (దేవతలు చంద్రకళలలో ఒక్కొక్కటిని ఒక్కొక్కఁడుగా తిందురని శ్రుతి), జాబిల్లి = (జాను+బిల్ల) ఒప్పుచున్నబింబముగలవాఁడు, మరుమామ = మన్మథునకు మేనమామ, చందమామ, జింకతాలుపు = జింకను ధరించినవాఁడు, తొగచెలికాఁడు = కలువలకు స్నేహితుఁడు, జడదారికన్నాప = అత్రిమునికి నేత్రమువలనఁ బుట్టినబిడ్డ, రేఱేఁడు = రాత్రి కధిపతి, కడలివెన్న = పాలసముద్రమును జిలుకఁగాఁ బుట్టిన వెన్న- అనఁగా పాలసముద్రమునందుఁ బుట్టినవాఁడు, చుక్కలగమికాఁడు = నక్షత్రములకు రాజు. జక్కవపగవాఁడు = చక్రవాకములవిరోధి (వానిని ఎడఁబాపువాఁడనుట), చలివెల్గు = చల్లనికిరణములవాఁడు, రేవెల్గు = రాత్రియందుఁ బ్రకాశించువాఁడు, చలువజోతి = చల్లనిజ్యోతి యైనవాఁడు, వెన్ను...కన్ను = విష్ణుదేవునివామనేత్రము, వెన్నెలరాయఁడు = చంద్రికకు అధిపతి, నెల, తమ్మిదాయ = తామరలకు విరోధి, మున్నీటిపట్టి = పాలసముద్రునిబిడ్డ, కందు ... దుండగీఁడు = నల్లనికళంకము గలధూర్తుఁడు, చీఁకటులమిత్తి = అంధకారములను హరించువాఁడు, పంటపైరులదొర = సస్యములకు అధిపతి, ప్రొద్దుజంట = సూర్యునికి జతయైనవాఁడు, లచ్చియన్న = లక్ష్మికి అన్నయైనవాఁడు, రేజోతి = రాత్రియందుఁ బ్రకాశించుజ్యోతి యైనవాఁడు, చందు (ప్ర. చంద్రుఁడు) - ౨౮ = చంద్రుఁడు.

సీ. పవిపదులంచుల। బాఁకు దాల్చుదునీఁడు
        కొండలఱెక్కలు। గొట్టినదఁటి
    జమిడియేఁబదులజ। న్నములు చేసినమేటి
        సోమాసులకుఁ దాపు। సూపుజాణ
    యొత్తరంపుఁజెవ్వుల। తత్తడివజీఁడు
        విప్పుఱెప్పలఱేఁడు। వెల్లగౌరు
    మానటీఁడు తలఁపు। మానికము గలాఁడు
        నిలువెల్లఁ జూపులై। వెలయువాఁడు

తే. మింటిప్రోల్సామి జడదారి | యింటికోడి
పెట్టుమ్రాఁకుల వెలిగిడ్డిఁ | బెనిచినదొర
మొదటిదిక్కుసుబాదారి | మొయిలుజక్కి
సామి యన నింద్రునామముల్ | జరగు సాంబ. 11

టీ. పవి...దునీఁడు =(౧౦×౧౦)నూఱంచులు గల వజ్రాయుధమును ధరించునట్టి సరదారు, కొండ...దణి = పర్వతముల ఱెక్కలను ఖండించిన దొర, జమిడి...మేటి=(౨×౫౦) నూఱుయజ్ఞములు చేసినదిట్ట - శతక్రతుఁడు, సోమా...జాణ=సోమయాజులకు స్వర్గమునందు వసతి చూపునట్టి నేర్పరి, ఎత్తి రంపు...వజీరుఁడు = పొడవైనచెవులు గలగుఱ్ఱము (అనఁగా ఉచ్చైశ్శ్రవము) నెక్కెడు శూరుఁడు, విప్పుఱెప్పలఱేఁడు == తెఱచుకొనియుండు ఱెప్పలు గలవారికి-అనఁగా ఱెప్పపాటు లేనివారు (అనిమిషులు) అగుదేవతలకు రాజు, వెల్ల...మావటీఁడు = తెల్లయేనుఁగు నెక్కెడివాఁడు, తలఁపు...గలాఁడు - చింతామణిగలవాఁడు, నిలువు...వాఁడు = శరీరమెల్లఁ గన్నులుగలిగి యొప్పువాఁడు-సహస్రాక్షుఁడు, మింటి...సామి=అమరావతి కధిపతి, జడ...కోడి= గౌతముఁడనుఋషిగృహమునఁ గుక్కుటమై యుండినవాఁడు, పెట్టుమ్రాఁకుల ...దొర=కల్పవృక్షములను గామధేనువును బెంచినప్రభువు, మొదటి...సుబాదారి = తూర్పుదిక్కు నేలెడి యధికారి, మొయిలుజక్కిసామి=మేఘవాహనము గలదేవుఁడు-౧౮=దేవేంద్రుఁడు.

సీ. తగరుబాబాసామి | దుగమోరపాదుసా
తెమ్మెరచెలి యన్ని | తిండికాఁడు
నీటిబిడ్డఁడు కిత్తు | నిప్పు ముట్టఁగరాని
బలియుఁడు సతనాలు | కలదునీఁడు
కప్పుఁగ్రోవరి తిగ | కాళ్లదేవర యగ్గి
చిచ్చింగలం బనఁ | జెలఁగు వహ్ని

పోతుతత్తడిరాతు కై ప్రొద్దుకూన జముండు
    మిత్తి దక్కినమేలుకోమేటి జమున
తే. తోడు గుదెతాల్పు పెతరులకేఱేఁ డనంగఁ
    గాలునిసమాహ్వయము లగు కై మూలఱేఁడు
    త్రిమ్మరీఁడు రక్కసి పొలకోదిండి సోఁకు
    మూఁకదణి నా నిరృతిపేళ్లు కై పొసఁగు సాంబ. 12

టీ. తగరు...సాని = పొట్టేలు వాహనముగాఁ గలరాతు, దుగ... పాదుసా = రెండుముఖములు గలదొర, తెమ్మెరచెలి = వాయుదేవునిస్నేహితుఁడు, అన్ని తిండికాఁడు = సర్వమును భక్షించువాఁడు, నీటిబిడ్డఁడు=జలమునందుఁ బుట్టినవాఁడు, కిత్తు, నిప్పు, ముట్టఁగరానిబలియుఁడు=అంటుటకు అలవికానిబలవంతుఁడు, సత...దునీఁడు = ఏడుజిహ్వలు గలసరదారు - సప్తజిహ్వుఁడు, కప్పుత్రోవరి = నల్లదారిగలవాఁడు - కృష్ణవర్త్మ, తిగ...దేవర= మూఁడుపాదములు గలదేవుఁడు, అగ్గి =(ప్ర.) అగ్ని, చిచ్చు, ఇంగలము=(ప్ర) అంగారము-౧౫=అగ్ని.పోతు...రాతు=మహిషవాహనము నెక్కి తిరిగెడివాఁడు, ప్రొద్దుకూన=సూర్యునిబిడ్డఁడు, జముఁడు = (ప్ర.) యముఁడు, మిత్తి=(ప్ర.) మృత్యువు. దక్కి...మేటి = దక్షిణదిక్కునుపాలించుదిట్ట, జమునతోడు= యమునానది సహోదరుఁడు, గుదెతాల్పు = గుదియను ధరించినవాఁడు, పెతరులఱేఁడు = పితృదేవతలకు రాజు-౮=యముఁడు. మూలఱేఁడు=నైర్ఋతి మూలకు రాజు, త్రిమ్మరీఁడు=రాత్రులయందుఁ దిరుగువాఁడు, రక్కసి =(ప్ర.) రాక్షసుఁడు, పొలదిండి=మాంసమును భక్షించువాఁడు, సోఁకుమూఁకదణి= రాక్షససమూహముల కధిపతి-౫=నిర్ఋతి.

సీ. పడమటిదొర నీటికొమొడయఁడు జడిసామి
    మొసలిగుఱ్ఱమురాతు కై మొయిలుఱేఁడు
    నల్లెత్రాడు గలట్టివాఁడు నా వరుణాఖ్య
    లమరును జింకగుఱ్ఱమువలంతి

బీదలపెనుబాద యీఁద త్రాఁచులమేఁత
గందపుమలగుటికాఁడు గాడ్పు
పయ్యర తావిమోపరి వలి మరుతేరు
సుడిగొట్టు తెమ్మెర సోఁకుబూచి
తే. మేనుతాల్పుల కుసుఱైనమేటి నింగి
చూలి మబ్బులపగదాయ గాలి సురఁటి
వీవనలపుట్టు దువ్వగావించుజాణ
కరువలి యనంగ మారుతాఖ్య లగు సాంబ. 13

టీ. పడమటిదొర=పశ్చిమదిక్కునకు రాజు, నీటియొడయఁడు=జలముల కధిపతి, జడిసామి = వర్షమున కధిదేవుఁడు, మొసలిరౌతు = మొసలివాహనము నెక్కి తిరుగువాఁడు, మొయిలుఱేఁడు = మేఘములకధిపతి, వల్లె...వాఁడు=పాశమును ధరించినవాఁడు-౬=వరుణుఁడు. జింక...వలంతి = జింకవాహనము గలనేర్పరి, బీదల...బాద=బీదవారిని చలిచే మిక్కిలి బాధపెట్టువాఁడు, ఈఁద=చలిగాలి, త్రాఁచులమేఁత=సర్పముల కాహారము, గంద...కాఁడు=మలయపర్వతము స్థానపుగుఱుతుగాఁ గలవాఁడు (అనఁగా మలయగిరి నుండి గుటిగా వీచువాఁడు), గాడ్పు, పయ్యర, తావిమోపరి=వాసనలను వహించువాఁడు (అనఁగా వ్యాపింపఁజేయువాఁడు)-గంధవహుఁడు, వలి, మరుతేరు=మన్మథునిరథము, సుడిగొట్టు=సుడిగొట్టువాఁడు, తెమ్మెర, సోఁకుబూచి=కనఁబడకుండస్పృశించునట్టిదేవుఁడు, మేను...మేటి = శరీరధారులగు జంతువులు జీవించుట కాధారమైనదిట్ట, నింగిచూలి=ఆకాశమునఁ బుట్టినవాఁడు, మబ్బులపగదాయ = మేఘములకు విరోధి, గాలి, సురఁటి...పుట్టు=వస్త్రువలగునురఁటులందును విసనకఱ్ఱలందును బుట్టువాఁడు, దువ్వ...జాణ = ధూళి రేఁచునట్టినేర్పరి, కరువలి-౨౦=వాయుదేవుఁడు.

సీ. జక్కులపాదుసా ముక్కంటిసంగాతి
కాయకన్మెటి రొక్కములఱేఁడు

వానీఁడు రారాజు ఽ వడచక్కియెకిమీఁడు
    తత్తడి నెక్కుఁడుఽదంట యనఁగ
ధనదుపేళ్లగు జడఽదారి గిబ్బసిపాయి
    తిగకంటిదొర తుదిఽదిక్కుటెంకి
యనఁగ నీశానాఖ్య ఽ లను వొందుఁ జిందము
    కూఁతకైదువు బూరఁఽగొమ్ము సంకు
తే. వలమురి యనంగ శంఖము ఽ వెలయుఁ జుట్టు
వాలు సుడివాలు వట్రువఽవాలు బటువు
వాలు పదినూఱులంచులఽవాలు బిల్ల
వా లన సుదర్శనాఖ్యలు ఽ వఱలు సాంబ. 14

టీ. జక్కులపాదుసా=యక్షులకు రాజు, ముక్కంటిసంగాతి = శివుని చెలికాఁడు, కాయకన్నేటి = కాయకాచినయొకకన్ను గలదిట్టి, లేక కాయ వలెఁ బచ్చనైనయొకకన్ను గలవాఁడు, రొక్కముల ఱేఁడు = ధనముల కధిపతి, వానీఁడు(వానె+ఈఁడు)=వానెకులమువాఁడు, రారాజు=రాజరాజు, వడ...యెకిమీఁడు=ఉత్తరపుదిక్కున కధిపతి, తత్తడి...దంట=గుఱ్ఱము వాహనముగాఁగలదిట్ట-౮=కుబేరుఁడు. జడదారి=జడలను ధరించినవాఁడు, గిబ్బసిపాయి=వృషభము నెక్కితిరుగువీరుఁడు, తిగకంటిదొర = మూఁడుకన్నులు గలప్రభువు, తుది...టెంకి = కడపటిదైన యీశాన్యదిక్కు వాసస్థానముగాఁ గలవాఁడు - ౪ = ఈశానుఁడు. చిందము, కూఁతకైదువు, బూరఁగొమ్ము, సంకు, వలమురి = దక్షిణముగాఁ దిరిగినది-౫=శంఖము. చుట్టువాలు, సుడివాలు, వట్రువవాలు, బటువువాలు (ఈనాలుగుపేళ్లకును గుండ్రని యాయుధ మని అర్థము), పదినూఱంచులవాలు = వేయిమొనలు గలవాలు, బిల్లవాలు = బిల్లవలె నుండునాయుధము - ౬ = విష్ణుదేవుని సుదర్శన మనెడు చక్రాయుధము.

సీ. తుదచుక్కపేరిటిఽతొయ్యలిపెనిమిటి
    కప్పుదేవరయన్న ఽ కలపదారి

కటివల్వప్రోడ రోఁకలితాల్పు తాటిటె
క్కము మేటిబలియుఁడు ౹ జమునగొంగ
యన బలభద్రుపే ౹ ళ్లగుఁ గ్రీడిచెలి తేరు
పులుఁగురాయఁడు దెలి ౹ మోముపక్కి
బొల్లిమోరపులుంగు ౹ నల్లనయ్యరవాలు
తోడలేనివానిసై ౹ దోడు గరుడి
తే. వేలుపులబువ్వ గొనుజోదు ౹ వెన్నుపడగ
చిలువమేఁతరి మేలిచ్చు ౹ పులుఁగు గరుటి
తల్లివేసట వాపిన ౹ దంట యనఁగ
వైనతేయసమాఖ్యలు ౹ వఱలు సాంబ. 15

టీ. తుద...పెనిమిటి=కడపటిచుక్కయైన రేవతియనుపేరు గల స్త్రీకి భర్తయైనవాఁడు, రేవతీరమణుఁడు, కప్పు...యన్న = నల్లనిదేవుఁడగు విష్ణుని కన్న, కలపదారి = నాఁగేటిని ధరించినవాఁడు, కటి...ప్రోడ=నల్లనివస్త్రమును గట్టు నేర్పరి - నీలాంబరుఁడు, రోఁకలితాల్పు = ముసలమును ధరించినవాఁడు, తాటి...బలియుఁడు=తాళధ్వజము గల గొప్పబలవంతుఁడు, జమునగొంగ=యమునానదికి శత్రువు - ౮=బలరాముఁడు. క్రీడి...తేరు=అర్జునునకు చెలికాఁడైనవిష్ణునివాహనము, పులుఁగురాయఁడు = పక్షిరాజు, తెలి...పక్కి= తెల్లనిముఖము గలపక్షి, బొల్లి...పులుఁగు=తెల్లనిముఖము గలపక్షి, నల్లనయ్యరవాలు = విష్ణుదేవునిరవగాలు - ఆస్కందితగతిని బోవుగుఱ్ఱము - విష్ణుదేవుఁడు వేగముగాఁ బోవుటకు సాధనమైనవాహనము, తోడ...సైదోడు = అనూరుని తోఁబుట్టువు, గరుడి=(ప్ర.) గరుడుఁడు, వేలుపుల...జోదు=దేవతల కాహారమైనయమృతమును హరించినట్టియోధుఁడు, వెన్నుపడగ = విష్ణునిధ్వజము, చిలువమేఁతరి = సర్పములను భక్షించువాఁడు, మేలిచ్చుపులుఁగు=శుభముల నిచ్చునట్టిపక్షి, గరుటి, తల్లి...దంట=తల్లి యగువినతదుఃఖమును దీర్చిన నేర్పరి-౧౩=గరుత్మంతుఁడు.

సీ. వడముడి తెమ్మెరకొడుకు కన భీముఁ డౌ
వేగంటికొమరుఁడు వెన్నునంటు
వెన్నుమచ్చదునీఁడు వివ్వచ్చు కవ్వాడి
గెలుపు పేరుగలాఁడు క్రీడి యనఁగ
నర్జుననామంబు లగు ముత్తెరువులాఁడి
తెలివాఁక పొందామరలకుఁ బంట
కఱకంఠుతలయేఱు పెరుమాళ్ల డుగుబుగ్గ
జడదారిచెవియూట చదలువాఁక
తే. తాటిటెక్కెముదణితల్లి తాతపనఁటి
వెల్లి మినువాఁక మిన్నేఱు వేల్పుటేఱు
తెల్లుకానుపుసవతితల్లి యనఁ దనరు
నమరతటినికి నామధేయములు సాంబ. 16

టీ. వడముడి, తెమ్మెరకొడుకు = వాయుదేవుని కుమారుఁడు-౨ = భీముఁడు. వేగంటికొమరుఁడు=వేయికన్నులుగల యింద్రునికొడుకు, వెన్నునంటు = కృష్ణుని చెలికాఁడు, వెన్ను...దునీఁడు = వీఁపునందు మచ్చగలసత దారు, *వివ్వచ్చు=(ప్ర.) బీభత్సుఁడు, కవ్వాడి = (కవ+వడి) రెండుచేతుల వడిగలవాఁడు, గెలుపు...గలాఁడు = విజయుఁ డను పేరుగలవాఁడు, క్రీడి= కిరీటి-౭ =అర్జునుఁడు. ముత్తెరువులాఁడి=మూఁడుమార్గములఁ బ్రవహించునది-త్రిపథగ, తెలివాఁక = తెల్లనినది, పొం...బంట=బంగారుతామరలు పూచు నట్టిచోటు, కఱకంఠుతలయేఱు = శివునిశిరస్సున నుండునది, పెరు...బుగ్గ = విష్ణుపాదమునందుఁ బుట్టిన నీటిబుడ్డ - విష్ణుపది, జడ...యూట=జహ్నువనెడుఋషి చెవినుండి యూరి వచ్చిన జలము - జాహ్నవి, చదలువాఁక = ఆకాశనది, తాటి...తల్లి = తాళధ్వజముగలదొర యగుభీష్మునితల్లి, తాత...

* దీనికి దుర్వర్ణకము రామి విచార్యము.

వెల్లి=బ్రహ్మకమండలు జలప్రవాహము, మినువాఁక, మిన్నేఱు, వేల్పుటేఱు =దేవతలనది, ఔల్లు...తల్లి=కుమారస్వామికి మాఱుఁదల్లి-౧౩=౫౦౫.

సీ. వేల్పుసువారంబు విడిది వెన్నునిటెంకి
రతనాలపంట సంద్రంబు కడలి
పుడమిముద్దియకోక మున్నీరు ప్రాయేఱు
మబ్బుపువ్వులవెల్లి మామమామ
గట్టురాకొమరునిఁ గాచిననేర్పరి
యేఱులమగఁడు రేయింతిమామ
ముక్కంటియమ్ములపొది మింటిలాయంబు
తోఁటదొడ్డి యొనర్పునీటుకాఁడు
తే. చందునయ లచ్చితండ్రి నా జలధి పరఁగు
వెల్లయేనుఁగు చౌదంతి వేల్పుగౌరు
మొదటిహత్తి నా సురకరి పొదలుఁ దెల్ల
జక్కి నిక్కువీనులమావు చదలుతేజి
యనఁగ నుచ్చైశ్శ్రవముపేరు లమరు సాంబ. 17

టీ. వేల్పు..విడిది=దేవతలవంటయిల్లు, వెన్నునిటెంకి = విష్ణుదేవుని వాసస్థానము, రతనాలపంట = రత్నములు పండుచోటు-రత్నాకరము, సంద్రము=(ప్ర.) సముద్రము. కడలి=కడలు (అనఁగా అలలు) గలది, పుడమి...కోక=భూదేవిచీర యైనది, మున్నీరు=(ముందు+నీరు) పురాతనమైనజలము, ప్రాయేఱు=(ప్రాఁత+ఏఱు) పురాతననది, మబ్బుపువ్వులవెల్లి = మేఘపుష్పముల (అనఁగా జలముల) రాశి, మామమామ = మామయగు విష్ణుదేవునికి మామ యైనవాఁడు, గట్టు...నేర్పరి = హిమవంతుని కొడుకగు మైనాకుని గాపాడినప్రోడ, ఏఱులమగఁడు=నదులకు భర్త, రే...మామ = రాత్రి యనుస్త్రీకి మామయైనవాఁడు-రాత్రి చంద్రునిభార్య యను ప్రతీతినిబట్టి చంద్రునితండ్రి

యగుసముద్రుఁడు దానికి మామగాఁ జెప్పఁబడెను, ముక్కంటి...పాది=శివునికి త్రిపురాసురులను సంహరించునపుడు తూణీరమైనవాఁడు, మింటి...నీటు కాఁడు=ఆకాశమును (అనఁగా స్వర్గమును) గుఱ్ఱపులాయముఁగాను వృక్షములతోఁటఁగాను ఆవుదొడ్డిఁగాను జేసిన నేర్పరి - స్వర్గంబునఁ గల యుచ్చైశ్శ్రవమను గుఱ్ఱమును కల్పవృక్షములను గామధేనువును గన్నట్టివాఁ డని యర్థము. చందురయ-చంద్రునితండ్రి, లచ్చితండ్రి=లక్ష్మీదేవితండ్రి-౧౭=సముద్రుఁడు. వెల్లయేనుఁగు=తెల్లనిగజము, చాదంతి = నాలుగుదంతములు గలది, వేల్పుగారు=దేవతలగజము, మొదటిహత్తి=ప్రథమగజము-౪ = ఐరావతము. తెల్లజక్కి = తెల్లనిగుఱ్ఱము, నిక్కువీనులమావు=పొడవైనచెవులు గలగుఱ్ఱము. చదలు తేజి=ఆకాశమునందుండు గుఱ్ఱము-3 ఉచ్చైశ్శ్రవము.

సీ. వేలుపుటెంకి కోవెల దేవళము గుడి
 యనఁగ దేవాలయాఖ్యలు చెలంగుఁ
దెలిగంట్లు జన్నంపుఁదిండులు జేజేలు
 తొలివేల్పుపగతురు పలుకుటల్గు
మేటులు వేల్పులు మింటిత్రోవరులు ని
 దురలేనిప్రోడలు నరలు గనని
పెద్ద లనఁగ సురాభిఖ్య లా విన్వీలు
 వేగంటికచ్చేరి వేల్పుటెంకి
తే. యనఁగ స్వర్గముపేళ్లగు వినుమిటారు
లచ్చరలు వేల్పుచెలు లన నమరు నమర
తరుణులకుఁ జాగరతనము తలఁపుమాని
క ననఁ జింతామణిసమాఖ్య లమరు సాంబ. 18

టీ. వేలుపుటెంకి=దేవస్థానము, కోవెల, దేవళము = (ప్ర.) దేవాలయము, గుడి-౪=దేవాలయము. తెలిగంట్లు = తెలుచుకొనియుండు కన్నులు

గలవారు, జన్నంపుఁదిండుఁలు = యాగములందు హావిస్సులను భక్షించువారు, జేజేలు, తొలివేల్పుపగతురు = పూర్వదేవతలగు రాక్షసులకు శత్రువులు, పలుకుటల్గుపేటులు=మాటలె యాయుధముగాఁ గలవారు-గీర్వాణులు. వేల్పులు, మింటిత్రోవరులు=ఆకాశమున సంచరించువారు, నిద్దురలేని ప్రోడలు = నిద్రపోవుట లేనిదిట్టలు, నరలు...పెద్దలు = పలితములు (అనఁగా ముదిమి) లేని పెద్దవారు-౯=దేవతలు. విణ్ ప్రోలు=ఆకాశమునందలి పట్టణము, వేంగటికచ్చేరి = దేవేంద్రుని కొలువుకూటము, వేల్పుటెంకి=దేవతల నివాసస్థానము-౩=స్వర్గము. వినుమిటూరులు = ఆకాశమునందలి స్త్రీలు, అచ్చరలు = [ప్ర.] అప్సరసలు, వేల్పుచెలులు-౩=దేవతా స్త్రీలు. చాగరతనము = కోరినసంపదల దానము సేయురత్నము, తలఁపుమానికము=చింతామణి-౨=చింతామణి.

సీ. అడిగిన నొసఁగెడిః యావు జేజేగిడ్డి
చదలుతొడుకు తెల్లః మొద వనంగ
సురగవిపే ళ్లగుఁ ః దెఱగంటిమ్రాఁకులు
పెట్టుమ్రాఁకులు మింటిః చెట్టు లనఁగఁ
గల్పకాఖ్య లగు వేఃగంటిగొంగలు రక్క-
సులు రేయిుద్దిమ్మరుల్ ః సుకురుసిసులు
వేల్పుదాయలు తొలిః వేల్పులు నా దైత్య
నామంబు లగు గాలి ః గాము నెగడి

తే. కొఱవిరాలుపు బూచి పోఁః కుడు పిసాసి
దయ్య మనఁగఁ బిశాచాభిః ధానము లగు
నివము వలి మం చనంగను ః హిమము దనరుఁ
బిడు గనఁగఁ జెల్లు నశనికిఁ ః భేల్లు సాంబ. 19

టీ. అడిగిన నొసంగెడియావు = కోరినవాని నిచ్చునట్టిధేనువు, జేజేగిడ్డి =దేవతలయావు, చదలుతొడుకు=ఆకాశమునం దుండుధేనువు, తెల్లమొదవు=

తెల్లనియావు -ర=కామధేనువు. తెఱగంటి మ్రాఁకులు = దేవతావృక్షములు, వేల్పుమ్రాఁకులు=కోర్కు లిచ్చుచెట్లు, మింటిచెట్లు=ఆకాశమందుండు వృక్షములు-3=కల్పవృక్షములు. వేగంటిగొంగలు = ఇంద్రునకు శత్రువులు, రక్కసులు=(ప్ర) రాక్షసులు, రేయిద్రిమ్మరులు=రాత్రులందుఁ దిరుగువారు, సుకురుసీసులు = శుక్రాచార్యునిశిష్యులు, వేల్పుదాయలు=దేవతలకు దాయాదులు-లేక శత్రువులు, తొలివేల్పులు=పూర్వదేవతలు-౬=రాక్షసులు. గాలి, గాము=(ప్ర) గ్రహము, సెగడి, కొఱవిరాలుపు, బూచి, సోఁకుడు, పిసాసి = (ప్ర) పిశాచము, దయ్యము-౭ = పిశాచము. ఇనము- (రూపా. ఇగము. ప్ర. హిమము,) వలి, మంచు-3=హిమము. పిడుగు=అశని-వజ్రాయుధము.

సీ. మిన్ను చుక్కలత్రోవ ౯ విన్నుప్పరము నింగి
వెన్నునియడుగు విను ౯ వేల్పుఁదెరువు
గాలితండ్రి బయు లాకసము మొగులుతెన్ను
చదలు నా గగనాఖ్య ౯ లొదవు చుండుఁ
బవలు పగలు నాఁగ ౯ దివముపేళ్లగు రేయి
రాతిరి రే యన ౯ రాత్రి యమరు
దెస దిక్కు కడ యన ౯ దిశ యొప్పు నెల చంద
నఁగ మాస మమరుఁ బున్నమ యనంగ
తే. నలరుఁ బూరిమకు నమాస ౯ యమవస యనఁ
జను నమావాస్యపేరులు ౯ సంజ సందె
యనఁగఁ దగు సంధ్య కాతపంబునకు నెండ
ప్రొద్దు వేంద్రం బనెడిపేళ్లు ౯ పొసఁగు సాంబ. 20

టీ. మిన్ను, చుక్కలత్రోవ = నక్షత్రమార్గము, విన్ను, ఉప్పరము, నింగి, వెన్నునియడుగు=విష్ణుపదము, విను, వేల్పుఁదెరువు = దేవతలమార్గము, గాలితండ్రి=వాయువునకు జన్మస్థానము, బయలు, ఆకసము, మొగులుతెన్ను = మేఘముల మార్గము, చదలు-౧3=ఆకాశము. పవలు, పగలు-౨ = అహస్సు-

రేయి, రాతిరి, రే-3=రాత్రి. దెస = (ప్ర) దిశ. దిక్కు (ఇది సంస్కృతసమము), కడ =(ప్ర) కాష్ఠ-3=దిశ. నెల, చందు-౨=మాసము. పున్నమ=పూర్ణిమ. అమాస, అమవస-౨ = అమావాస్య. సంజ, సందె-౨ = సంధ్య. ఎండ, ప్రొద్దు, వేన్డ్రము-3 =ఎండ.

సీ. మెఱుపులు మెఱుఁగులు § మించు లనఁ దటిత్తు
లగును జుక్కలు రిక్క § లనఁగఁ దార
లమరు జేజేతేనియరదము నీటిమో
పరి మబ్బు మొయిలనఁ § బరఁగు ఘనము
తెర యల తరఁగ నాఁ § బొరయు వీచికపేళ్లు
నురువు నురుఁ గనంగఁ § గొఱలు ఫేన
మంతస్సమాభిఖ్య § లగును లోపల లోన
లోనన బహిరాఖ్య § లొప్పును వెలి
తే. బయలు వెలుపల నాఁగ దీపంబుపేళ్లు
వఱలుచుండును జోతి తిర్వాలిక దివ్వె
యనఁగ మందోష్ణమునకు వెచ్చన యొకింత
వేఁడి యిసుమంతకాఁక నా § వెలయు సాంబ. 21

టీ. మెఱపులు, మెఱుఁగులు, మించులు-3 = మెఱుపుఁదీఁగెలు. చుక్కలు, రిక్కలు=(ప్ర)ఋక్షములు-౨ = నక్షత్రములు. జేజే తేనియరదము=దేవేంద్రుని రథము, నీటిమోపరి = జలమును ధరించునది-జలధరము, మబ్బు, మొయిలు ॥రూ॥ మొయులు ॥పా॥ మొగులు ॥రూ॥ మొగిలు-౪ = మేఘము. తెర, అల, తరఁగ=(ప్ర) తరంగము-3 =అల. నురుఁగు, నురువు-౨ = ఫేనము. లోపలఁ, లోనఁ, లోఁ-3=లోపల. వెలి, బయలు ॥రూ॥ బయిలు-బైలు, వెలుపల-౫=బయలు. జోతి = (ప్ర) జ్యోతిస్సు, తిర్వాలిక (ఇది యౌగికపదము) దివ్వె॥ (రూ॥ దివ్వియ-దివియ-దీవియ-దీవె)-3 = దీపము. వెచ్చన, ఒకింతవేఁడి, ఇసుమంతకాఁక-3 =కొంచెమైన ఉష్ణము.

క. సిస్తుగ లక్షణకవి యగు
కస్తురిరంగాఖ్యుఁడను జగద్ధితముగ నీ
నిస్తులదైవతవర్గును
విస్తర మొనరించినాఁడ కే విబుధులకరుణన్. 22

తా. లక్షణము చక్కఁగాఁ దెలిసినకవిని. కస్తురిరంగనామము గలవాఁడను. పండితులదయచేత లోకములకు హితముగా నసమానమైన యీదేవవర్గును విస్తరింపఁ జేసినాఁడను.

దే వ వ ర్గ స ం పూ ర్ణ ము.

మా న వ వ ర్గ.

క. శ్రీనగజామానసలస
మానసరోహంస నిరుపమానవిభవధా
మా నవముగ నీపేరిట
మానవవర్గువు రచింతు కే మానక సాంబా. 1

టీ. శ్రీపార్వతీదేవిమనస్సు అనెడు ప్రకాశించుచున్న కొలనికి హంసయైనవాఁడా ! (పార్వతీహృదయమందు విహరించువాఁ డని యర్థము.) పోలికలేని వైభవములకు స్థానమైనవాఁడా ! సాంబమూర్తీ ! క్రొత్తగ మానవవర్గును నీ కంకితముగా రచించెదను.

సీ. తొలిచదువులు ప్రాఁతకేపలుకులు మినుకులు
ప్రామినుకులు తొంటికేబాస లనఁగ
వేదాఖ్య లగు నేలకేవేల్పులు తొలిజాతి
వారు మిన్కులచదుకేవరులు జన్ని

గట్టులు దుగపుట్టుకలు పార్లు బాఁపలు
నాఁగ బ్రాహ్మణులకు నామము లగు
ఱేలు దొరలు నేలయేలుదంటలు వెన్ను
వలబుజమునఁ గలవారు రాచ
తే. వారు ఱేఁడులు రెండవవంగడంపుఁ
బబువు లన క్షత్రియాఖ్య లౌ బచ్చు బేరి
మూఁడవకొలంబతేఁడు నాడెకాఁడు నల్ల
నయ్యతోడబిడ్డ కోమటి నాఁ దనర్చు
వైశ్యనామంబు లద్రినివాస సాంబ. 2

టీ. తొలిచదువులు, ప్రాఁతపలుకులు, మినుకులు ॥రూ॥ మిన్కులు, ప్రామినుకులు, తొంటిబాసలు ఈపేళ్లకు పూర్వవాక్యము లని యర్థము-౬= వేదములు. నేలవేల్పులు=భూదేవులు, తొలిజాతివారు=అగ్రవర్ణజులు, మిన్కులచదువరులు=వేదములు చదివినవారు, జన్నిగట్టులు=యజ్ఞోపవీతమును ధరించిన వారు, దుగపుట్టుకలు = రెండుజన్మములు గలవారు-ద్విజులు, పార్లు (పాఱులు)=పాఱువారు, బాఁపలు-౭=బ్రాహ్మణులు. ఱేలు, దొరలు, నేల...దంటలు = భూమిని పాలించు నేర్పరులు, వెన్ను...వారు=విష్ణువు కుడిభుజము నుండి పుట్టినవారు, రాచవారు, ఱేఁడులు, రెండవవంగడంపుఁబబువులు = రెండవవంశమునఁ [అనఁగా క్షత్త్రివంశమునఁ] బుట్టినప్రభువులు-౭ = క్షత్రియులు. బచ్చు, బేరి, మూఁడవకొలంబతేఁడు = మూఁడవకులమునఁ [వైశ్యకులమున] బుట్టినవాఁడు, నాఁడెకాఁడు = నాణెముగలవాఁడు, నల్లనయ్యతోడబిడ్డ=విష్ణువుతొడయందుఁ బుట్టినవాఁడు, కోమటి-౬=వైశ్యుఁడు.

సీ. కలపతాల్పులు తుదికొలము నేర్పరులు కాఁ
పులు వినువాఁకతోఁబుట్టువు లన
నలరును శూద్రాఖ్య లమ్మ కన్నది తల్లి
యవ్వ నా మాతపేళ్లమరుఁ దండ్రి

యబ్బ కన్నయ్య నాయన యయ్య యప్పన
జనకాఖ్య లగుఁ దమ్ముఁడనుఁగు తోడు
తోడఁబుట్టువనంగఁ దోఁబుట్టువన సోద
రాఖ్యలౌ మొదటివాఁడన్న పెద్ద
తే. యనఁగ నగ్రజుఁ డగు నక్క యప్ప యనఁగ
జ్యేష్ఠకన్యకుఁ జెల్లెలు చెల్లె చెలియ
లనఁగఁ దనరుఁ గనిష్ఠ కిల్లాలు రాణి
యాలు పెండ్లా మనఁగ భార్య కగును సాంబ. 3

టీ. కలపతాల్పులు = నాఁగేటిని ధరించినవారు, తుదిక్రాలము నేర్పరులు = కడపటి దగు శూద్రకులమునఁ బుట్టినవిట్టులు, కాఁపులు, విను... బుట్టువులు = గంగకుఁ దోడఁబుట్టినవారు (ఉభయులు విష్ణుపాదమునఁ బుట్టినవా రగుటచే నిట్లు చెప్పఁబడెను) - ౮ = శూద్రులు. అమ్మ, కన్నది, తల్లి, అవ్వ-౪=తల్లి. తండ్రి, అబ్బ, కన్నయ్య, నాయన, అయ్య, అప్ప-౬=తండ్రి. తమ్ముఁడు,అనుఁగు, తోడఁబుట్టువు, తోఁబుట్టువు- ౪ = సోదరుఁడు. మొదటివాఁడు, అన్న, పెద్ద - 3 = అగ్రజుఁడు. అప్ప, అక్క - ౨ = జ్యేష్ఠురాలు. చెల్లెలు, చెల్లె, చెలియలు-3=కనిష్ఠురాలు. ఇల్లాలు, రాణి, ఆలు, పెండ్లాము (రూ. పెండ్లము). ౪=భార్య.

సీ. అయిదువరాలు ముత్తైదు వనఁ బురంధ్రి
కగుఁ దోడికోడ లేరా లనంగఁ
బతిసోదరునిభార్య పరఁగుఁ గూఁతురు కూఁతు
కొమరిత యనఁ బుత్రి కమరుచుండుఁ
గొమరుండు బుడుకఁడు కొడుకు పట్టి యనంగఁ
బుత్రుఁ డౌ బిడ బిడ్డ పూప పాప
కుఱ్ఱ చిఱుత కందు కూన నిసువు పాల

బుడుత నా శిశునామ ౹ ములు దనర్చు

తే. గోల ముద్దియ ముద్దరాల్ ౹ బేల ముగుద
యనఁగ ముగ్ధాంగనకు నాఖ్య ౹ లగును ముదిమి
వాఁడు ముదుకఁడు ముదిసిన ౹ వాఁడు ముసలి
ముదుసలి యనంగ వృద్ధపే ౹ ళ్లొదవు సాంబ. 4

టీ. అయిదువరాలు - ॥రూ॥ ఐదువరాలు, ముత్తైదువ - ౨ = సుమంగలి. తోడికోడలు, ఏరాలు - ౨ = మగనిసహోదరునిభార్య. కూఁతురు, కూఁతు, కొమరిత ॥రూ॥ కొమారిత-కొమార్తె-కొమారి - ౬ = కుమారి. కొమరుఁడు ॥రూ॥ కొమారుఁడు, బుడుకఁడు, కొడుకు, పట్టి-౫ = కుమారుఁడు. బిడ, బిడ్డ, పూప, పాప, కుఱ్ఱ, చిఱుత, కందు, కూన, నిసువు ॥రూ॥ నిసుఁగు, ॥పా॥ సిసువు, పాలబుడుత - ౧౨ = శిశువు. గోల, ముద్దియ, ముద్దరాలు, బేల, ముగుద=(ప్ర.) ముగ్ధ - ౫ = ముగ్ధ(స్త్రీ). ముదిమివాఁడు ॥రూ॥ ముది, ముదుకఁడు, ముదిసినవాఁడు, ముసలి, ముదుసలి-౫=వృద్ధుఁడు.

సీ. పిన్న కొండికవాఁడు ౹ చిన్న పడుచు చోఁటి
పసివాఁ డనెడిపేళ్లు ౹ బాలున కగుఁ
జతురుపేళ్లగు దిట్ట ౹ జాణ దంట వలంతి
వెరవరి ప్రోడ నేర్పరి యనంగఁ
జెలికాఁడు సంగాతి ౹ చెలిమరి గాడిలి
సకియ సంగడికాఁడు ౹ సంగడీఁడు
చెలి నేస్తి యనఁ జను ౹ స్నేహితునకుఁ జెల్మి
నంటు మాలిమి పొం దనంగ మైత్రి

తే. కొఱలుఁ గుఱుచ టెంగణ గిడ్డ ౹ గిఱిక గుజ్జు
పొట్టి యన వామనాఖ్యలౌ ౹ గట్టివాయి
ఱాఁగ జంత గయాళియు ౹ నాఁగఁ దనరు

ధూర్తవనితకు దురితవిదూరసాంబ. 5

టీ. పిన్న, కొండికవాఁడు, చిన్న, పడుచు, చోఁటి ॥రూ॥ చోఁటి, పసివాఁడు - ౬ = బాలుఁడు. బిట్ట, జాణ, దంట, వలంతి, వెరపరి, ప్రోడ, నేర్పరి - ౭ = చతురుఁడు. చెలికాఁడు, సంగాతి, చెలిమరి, గాదిలి, సకియ, సంగడికాఁడు, సంగడీఁడు, చెలి, నేస్తి - ౯ = స్నేహితుఁడు. చెల్మి, ॥రూ॥ చెలిమి, నంటు, మాలిమి, పొందు - ౪ = మైత్రి. కుఱుచ, టింగణ ॥రూ॥ టింగణా, గిడ్డ, గిఱిక, గుజ్జు, పొట్టి - ౬ = వామనుఁడు. గట్టివాయి, టాఁగ, జంత, గయాళి [రూ॥ గయ్యాళి] - ౪ = ధూర్తురాలు.

సీ. కబ్బముచేఁతరి కయి కైసరుఁడు మాట
లల్లువాఁ డనుపేళ్లు చెల్లుఁ గవికి
బట్టులు చదువరుల్ బట్లు క్రిక్కు లనంగ
వందుల కగుఁ బడవాళ్లు వేగు
వారు వేగరు లనఁ జారులపే ళ్లొప్పు
బోయీలు బెస్తలు మోపరు లన
వాహకులకుఁ జెలు సాహిణి సాని రా
తనఁగ నశ్వారోహకునకుఁ దనరుఁ
తే. గట్టికలు పణిహారులు కటిక లనఁగ
వేత్రపాణుల కగు బోయ వేఁటకాఁడు
నడవిద్రిమ్మరి యనఁ గిరాతాఖ్య లెసఁగు
నన్నగళ వేఁడి యన పండుఁ డగును సాంబ. 6

టీ. కబ్బముచేఁతరి, కయి, కైసరుఁడు, మాటలల్లువాఁడు-౪ = కవి. బట్టులు, చదువరులు, బట్లు, క్రిక్కులు - ౪ = వందులు. పడవాళ్లు, వేగువారు, వేగరులు - ౩ = చారులు. బోయీలు ॥రూ॥ బోయలు, బెస్తలు, మోపరులు- ౪=వాహకులు. సాహిణి, సాని, రాతు - ౩ = అశ్వారోహకుఁడు, గట్టికలు, పణిహారులు, కటికలు-౩ = బెత్తము చేతఁగలద్వారపాలకులు మొదలైనవాలు

వుడుగాంగ్రడు. బోయ, వేఁటకాఁడు, అడవిద్రిమ్మరి - 3 = బోయవాండు) [కిరాతకులు]. అన్నగళ, పేడి-౨=నపుంసకుఁడు.

సీ. జాలరి వలఱేఁడు ♦ మీలవేఁటరి యనఁ
      దగు ధీవరుని పేళ్లు ♦ తడుపుదాల్పు
   వడు గొంటిజందెము ♦ వాఁడు బమ్మాచారి
      యన బ్రహ్మచారి పే ♦ ళమరు గేస్తు
   మనికిఱేఁ డింటివాఁ ♦ డన గృహస్థున కగు
      నడవికాఁపు తపసి ♦ జడలదారి
   నాఁ జెలువొందు వా ♦ నప్రస్థునకు నొంటి
      కాఁడు గోఁణముదారి ♦ బోడ బీద
తే. కావులుగలాఁడు సన్న్యాసి ♦ నా వెలుంగు
   యతిసమాఖ్యలు ముగితిము ♦ త్తైదు వనఁగ
   జక్కి నన బేరఁటా లన ♦ జరుగు మృతచి
   రంటినామంబు లాపన్న ♦ రక్ష సాంబ. 7

టీ. జాలరి = జాల [వల] లు గలవాఁడు. వలఱేఁడు, మీలవేఁటరి = మత్స్యములను వేఁటాడువాఁడు- 3 =చేఁపలనుబట్టువాఁడు. తడుపుదాలుపు= చిన్నవస్త్రము గట్టుకొనువాఁడు, వడుగు = [ప్ర] వటువు, ఒంటి జందెము వాఁడు=ఒక పేటుజందెము గలవాఁడు, బమ్మాచారి-౪=బ్రహ్మచారి. గేస్తు = [ప్ర] గృహస్థు, మనికిఱేఁడు, ఇంటివాఁడు- 3 = గృహస్థుఁడు. అడవికాఁపు =అడవియందు నివసించువాఁడు, తపసి - [ప్ర] తపస్వి = తపస్సు చేయు వాఁడు, జడలదారి=జడలనుధరించినవాఁడు- 3 = వానప్రస్థుఁడు. ఒంటికాఁడు, గోఁణముదారి=కౌపీనము ధరించినవాఁడు, బోడ,బీద, కావులుగలాఁడు=కాషాయములను ధరించినవాఁడు, సన్నాసి=[ప్ర]సన్న్యాసి- ౬=సన్న్యాసి, ముగితి

ముత్తైదువ=ముక్తి చెందిన సువాసిని, జక్కిని, పేరంటాలు-౩=మృతచిరంటి లోకాంతరము పొంది దేవత్వము వడసిన ముత్తయిదువ].

సీ. మూకాఖ్యు లగు మూవ మూఁగ మూఁగి యనంగ
గ్రుడ్డి చీకన నంధకునకుఁ జెల్లు
బరువము ప్రాయము వయసు జవ్వన మన
యౌవనాభిఖ్య లౌ నందగాఁడు
వగకాఁ డమరువాఁడు వన్నెకాఁ డెమ్మెకాఁ
డౌసుకాఁ డన సొగసైనవాఁడు
నీటుకాఁ డనఁగ రాణించు శృంగారికి
గోవాళ్లు బొజుఁగు నాఁ గోడెకాఁడు
తే. వెచ్చకాఁడు ననుపుకాఁడు వేడ్కకాఁడు
లంజెకాఁడు మిండఁ డనఁ బోల్లవుఁడు దనరు
సోయగంబు చక్కఁదనంబు సొబగు రూపు
నాఁగ సౌందర్యమునకుఁ జెన్నగును సాంబ. 8

టీ. మూవ, మూఁగ, మూఁగి-౩ = మూకుఁడు. గ్రుడ్డి, చీకు - ౨ = అంధకుఁడు. పరువము, ప్రాయము॥రూ॥పాయము, వయసు [ఇది సంస్కృతసమము], జవ్వనము=[ప్ర.] యౌవనము-౫ = యౌవనము. అందగాఁడు, వగకాఁడు, అమరువాఁడు, వన్నెకాఁడు, ఎమ్మెకాఁడు, ఔసుకాఁడు=హౌసు గలవాఁడు, సొగసైనవాఁడు, నీటుకాఁడు-౮=శృంగారవంతుఁడు. గోవాళ్లు=యౌవనము గలవాఁడు, బొజుఁగు, కోడెకాఁడు, వెచ్చకాఁడు=వెచ్చము నిచ్చువాఁడు, న [illegible]ురాగము గలవాఁడు, వేడ్కకాఁడు, లంజెకాఁడు=లంజెగలవాఁడు, మిండఁడు - ౮ = విటుఁడు. సోయగము చక్కఁదనము, సొబగు, రూపు - ౪ = సౌందర్యము.

సీ. గట్టిమనసువాఁడు గడుసరి యొక్కరి
దిటవరి దిట్టన ధీరున కగుఁ

కుచ్చితుఁ డడిగొట్టు * కూళ పెంకె బికారి
  ముడికాఁడు చిలుమువాల్ * మోటు లుచ్చ
చెండిపోతు గరాసు * మొండికట్టె తులువ
  కైలాటకాఁడు టక్కరి పిసాళి
టకటొంకు టాటోటు * తవళి దబ్బిలి దూబ
  గడుసు కల్లరి దోసకారి చెనఁటి
తే. పాలసుఁడు లండి పిక్కరి * పలువ చెడుగు
  బేరజ మనంగ ధూర్తుని పేరు లమరుఁ
  బగఱు మార్తురు పగతురు * పవతు రనఁగ
  సహితులకు నామధేయము * లమరు సాంబ. 9

టీ. గట్టిమనసువాఁడు, గడుసరి, ఉక్కరి=శౌర్యము గలవాఁడు, దిట వరి=వెనుదీయనివాఁడు, దిట్ట-౫=ధీరుఁడు. కుచ్చితుఁడు=[ప్ర.] కుత్సితుఁడు, అడిగొట్టు, కూళ, పెంకె, బికారి, ముడికాఁడు, చిలుమువాఁడు, మోటు, లుచ్చ, చెండిపోతు, గరాసు, మొండికట్టె, తులువ, కైలాటకాఁడు = జగడ మాడువాఁడు, టక్కరి, పిసాళి, టకటొంకు, టాటోటు॥రూ॥తాటోటు, తవళి ॥రూ॥ తవళి, దబ్బిలి, దూబ, గడుసు, కల్లరి = అబద్ధము లాడువాఁడు, దోస కారి=దుష్కార్యములు సేయువాఁడు, చెనఁటి, పాలసుఁడు, లండి, పిక్కరి= వంచనగలవాఁడు, పలువ, చెడుగు, బేరజము-33 = ధూర్తుఁడు. పగఱు, మార్తురు, పగతురు, పవతురు - ౪ =శత్రువులు.

సీ. పెఱవారు కడవారు * వింతవా రెడవారు
  లాఁతివా రన నన్యులకుఁ జెలంగుఁ
జుట్టలు చుట్టాలు * చుట్టముల్ విందులు
  బందుగు లనఁ జెల్లు * బంధువులకుఁ

కూర్చువాఁ డెడకాఁడు ¦ కుంటెనకాఁ డనఁ
దాపికాఁ డనఁ బేరు ¦ దనరుచుండు
విటుదూత బయకాఁడు ¦ వీణెకాఁ డనఁ బొల్చు
వైణికునకు గాణ ¦ పాటకుఁ డన
తే. గాయకుని కగుఁ దిక్క వెం¦గలి వెడంగు
వెకలి వీఱిఁడి వెంబర¦విత్తు వెట్టి
వేఁదు అనఁగ నపస్మారి ¦ వెలయుఁ జెవిటి
వినని వాఁ డన బధిరాఖ్య ¦ లొనరు సాంబ

టీ. పెఱవారు, కడవారు, వింతవారు, ఎడవారు, లాఁతివారు-౫=అన్యులు. చుట్టలు, చుట్టాలు, చుట్టములు, విందులు, బందుగులు [ప్ర.] బంధువులు - ౫=బంధువులు. కూర్చువాఁడు, ఎడకాఁడు, కుంటెనకాఁడు, తాపికాఁడు - ౪=విటునిదూత. విటీవిటులను తార్చువాఁడు. బయకాఁడు, వీణెకాఁడు - ౨=వైణికుఁడు. గాణ, పాటకుఁడు - ౨=గాయకుఁడు. తిక్క, వెంగలి, వెడఁగు, వెకలి, వీఱిఁడి, వెంబరవిత్తు, వెట్టి, వేఁదులు- ౮=అపస్మారి. చెవిటి, వినని వాఁడు - ౨ = బధిరుఁడు.

సీ. ఎకిమీఁడు పాదుసా ¦ యేలిక మన్నీఁడు
సాహేబు రాయఁడు ¦ సామి పబువు
జియ్యు తుపాసి వ¦జీరుండు రాయలు
దునెదారి రాఱేఁడు ¦ దొర యొడయఁడు
నేఁ డన వర్తిల్లు ¦ నృపుపేళ్లు పడవాలు
దళవాయి దళ్వాయి ¦ దణి యనంగఁ
దగు దళకర్తకుఁ ¦ దగువాఁడు చెరవరి
తీర్పరి కార్భారి ¦ దిట్ట యనఁగఁ,
తే. గార్యకర్తకుఁ జెలఁగు ప్రెగ్గడ నిజో¦గి

ప్రెగడ మంతిరి నా మంత్రి పేళ్లు వెలయుఁ
బంగునకు లేవఁజాలని వాఁడు పుట్టు
మొండి పిచ్చుకుంటను పేళ్లు పొసఁగు సాంబ. 11

టీ. ఎకిమీఁడు, పాదుసా (ఇది తురకపదము) ॥రూ॥ పాదుసాహి, ఏలిక, మన్నీఁడు ॥పా॥ మన్నియ ॥రూ॥ మన్నియఁడు - మన్నెఁడు, మన్నె, సాహేబు (ఇది తురకపదము), రాయఁడు, సామి (ప్ర. స్వామి), పబువు (ప్ర. ప్రభువు), జియ్య, తుపాసి, వజీరుఁడు, (ఇది తురకపదము) ॥రూ॥ వజీరు, వ్రజీఁడు, రాయలు, దునెదారి ॥రూ॥ దునేదారి, రా, ఱేఁడు, దొర, ఒడయఁడు, నేఁడు - ౨౬ = రాజు. పడవాలు, దళవాయి, దళ్వాయి, దణ్ణర = సేనాధిపతి. తగువాఁడు, వెరవరి (వెరవు+అరి) = ఉపాయమెఱిఁగినవాఁడు, తీర్పరి, కార్భారి, దిట్ట-౫=కార్యసమర్థుఁడు. ప్రెగ్గడ, నిజోగి (ప్ర. నియోగి), ప్రెగడ ॥రూ॥ పెగడ, మంతిరి - ౫ = మంత్రి. లేవఁజాలనివాఁడు, పుట్టుమొండి, పిచ్చుకుంటు ॥రూ॥ పిచ్చుకకుంటు - పిచ్చికుంటు - పిచ్చికకుంటు-౬=కాళ్లు లేనివాఁడు.

సీ. ఎడకాఁడు కొల్లగాఁ డెడద్రోవకాపరి
గడిదొంగ దోఁపుడుకాఁడు నాఁచు
గజముచ్చు చేవాఁడికాఁడు జాజరకాఁడు
ముచ్చరి మునిముచ్చు మాయదారి
తెరువాటుకాఁడు కత్తెరదొంగ దొరకోలు
సన్న్యాసి వడికాఁడు కన్నగాఁడు
క్రెదిమ్మరీఁడు ముల్లియవిప్పు లోవాఁడి
కాఁడు తెక్కలికాఁడు కల్లరీఁడు
తే. తవళి మోసరి యనఁ జెల్లుఁ దస్కరునకుఁ
దొత్తు సాఁకుడు బోనముకత్తె దాది

విలువరమ్ముఁడు వరవ్రుఁ డిల్ § బిడ్డ యనఁగ
దాసికానామధేయముల్ § దనరు సాంబ. 12

టీ. ఎడకాఁడు, కొల్లగాఁడు, ఎడత్రోవకాపరి = నడిదారిని కాచికొని యుండువాఁడు, గడిదొంగ=ఒళవెఱిఁగినదొంగ, దోఁపుడుకాఁడు ॥రూ॥ దోఁపిడికాఁడు-దోఁపుకాఁడు, నాఁచు, గజముచ్చు=పెద్దదొంగ, చేవాఁడికాఁడు=చేతులచే క్రూరత్వమును జూపువాఁడు, జాజరకాఁడు ॥రూ॥ జజ్జరకాఁడు=మోసము గలవాఁడు, మచ్చరి (ప్ర. మత్సరి), మునిముచ్చు=మునివేషముతో నమ్మించి దొంగిలించువాఁడు, మాయదారి=మాయలుగలవాఁడు, తెరువాటుకాఁడు=బందికట్టికొట్టువాఁడు, కత్తెరదొంగ=కత్తిరించువాఁడు, దొరకోలుసన్నాసి=నమ్మించి మోసపుచ్చి దొంగిలించుకొని పోవువాఁడు, వడికాఁడు=చులుకఁదనముగలవాఁడు, కన్నగాఁడు=కన్నము పెట్టువాఁడు, రేద్రిమ్మరీఁడు=దొంగిలించుటకు రాత్రులందుఁ దిరుగువాఁడు, ముల్లియవిప్పు=సొమ్ముముడిని విప్పువాఁడు, లోవాఁడికాఁడు = పైకి మెత్తనివాఁడుగాఁ దోఁచి లోపలఁ గ్రూరత్వము గలిగియుండువాఁడు, తెక్కలికాఁడు, కల్లరీఁడు (కల్ల+అరి+ఈఁడు), తవళి ॥రూ॥ తవళి, మోసరి [మోసము+అరి]-ఇ=దొంగ. తొత్తు, సాఁకుడు, బోనముకత్తె, ॥రూ॥ బోనకత్తె, దాది [ప్ర. ధాత్రి], విలువరమ్ముఁడు, వరవ్రుఁడు, ఇలుబిడ్డ-ఇ=దాసి.

సీ. పడుపుఁజాన గడించు § పడఁతి మేల్దాపరి
బోగపుఁజేడియ § పొత్తుటాలు
వేడుకచెలి లంజె § వెలయాలు రోచెల్వ
వెల్లాటకత్తె నా § వేశ్య వెలయుఁ
గూర్చియిచ్చుమిటారి § కుంటెనకత్తియ
తాపికత్తె యనంగఁ § దనరు దూతి
నాగవాసం బన § నామ మా వేశ్యల

మేళంబునకుఁ గొమఽరాలు కొమిరె
తే. చాను జవరాలు కొమరిత ఽ జవ్వని యన
సుందరికిఁ జెల్లు గట్టివైఽసుదియుఁ బ్రోడ
యనఁగఁ దగుఁ బ్రౌఢ వయసుఽచెల్లినది ముసలి
మిండకోరన లోలాఖ్య ఽ మెఱయు సాంబ. 13

టీ. పడుపుఁజాన [పడుపు+చాన]=ఆర్జవముగలస్త్రీ, గడించుపడఁతి= ఆర్జించుస్త్రీ, మేల్దాపరి, బోగపుఁజేడియ [బోగము+చేడియ], పొత్తుటాలు [పొత్తు+ఆలు], వేడుకచెలి=విలాసార్థమైనస్త్రీ, లంజె, వెలయాలు [వెల+ ఆలు]=క్రయమునకు భార్యగా వచ్చెడి స్త్రీ, రోచెల్వ=ద్రవ్యమునకు వచ్చెడు స్త్రీ, వెల్లాటకత్తె = మిక్కిలి నాట్యమాడు స్త్రీ-౧౦=వేశ్య. కూర్చి యిచ్చు మిటారి, కుంటెనకత్తె, తాపికత్తె-౩=దూతిక. నాగవాసము=వేశ్యలసమూహము. కొమరాలు, కొమిరె=లేఁతవయస్సు గలది, చామ, జవరాలు=యౌవనముగలది. కొమరిత ॥రూ॥ కొమారిత-కొమార్త, జవ్వని [జవ్వనము+ఇ]=యౌవనముగలది-౭ = ప్రాయముగల స్త్రీ, గట్టివైసుది, ప్రోడ [ప్ర. ప్రౌఢ]-౨ = ప్రౌఢ స్త్రీ. వయస్సు చెల్లినది, ముసలి, మిండకోరి ॥రూ॥ మిండలకోరి-౪= లోల స్త్రీ.

సీ. కన్నియ కన్నె నా ఽ కన్యక కగుఁ బేరు
లాసగలది అంకుఽలాడి చెడిపె
వెలిచోరవరి యన ఽ వెలయుఁ జారిణిపేళ్లు
మెయి మేయి యొడలు నెఽమ్మేను మేను
బొంది మే మై యనఁ ఽ బొసఁగు దేహమునకు
నెఱకలు వెంద్రుకల్ ఽ నెఱు లనంగఁ
గేశసమాఖ్య లౌఁ ఽ గేశబంధముపేళ్లు
కీల్ముడి క్రొమ్ముడి ఽ కీలుగంటు

తే. నూనెముడి వెన్నుగంటన నొనరు శిఖకు
జుట్టు సిక సిగ యనఁ జెల్లుఁ జుంచు కురులు
ముంగురులు కూఁకటు లనంగఁ బొసఁగు చుండుఁ
గుంతలములకు జితదైత్యకూట సాంబ. 14

టీ. కన్నియ, కన్నె (ప్ర. కన్య)-౨ = కన్య. ఆసగలది, అంకులాఁడి, చెడిపె, వెలిచొరవరి=బయటిచొరవగలది-౮=జారిణి. మెయి, మేఁయి, ఒడలు, నెమ్మేను, మేను, బొంది, మే, మై-౮ = దేహము. నెఱకలు, వెండ్రుకలు, నెఱులు ॥రూ॥ నెరులు-౮=కేశములు. కీల్మొడి, క్రొమ్ముడి (క్రొత్త+ముడి) (ఇది 'కుఱుముడి'కిఁ గలిగిన 'క్రుమ్ముడి' యని కొన్నిప్రయోగములఁ జూపట్టుచున్నది.) కీలుగంటు- నూనెముడి, వెన్నుగంటు-౫ = కేశబంధము-అనఁగా జాఱుగా ముడిఁచిన వెండ్రుకల దూమిడి. జుట్టు, సిగ, సిక-౩=శిఖ. *చుంచు, కురులు, ముంగురులు (మున్ను+కురులు), కూఁకటులు-౮=కుంతలములు-అనఁగా పొడిపెండ్రుకలు.

సీ. కొప్పు వేనలి మూల క్రొవ్వెద తుఱు మనఁ
గబరి యాఁ కఱ్ఱ గను క న్ననంగ
నేత్రాఖ్య లగు నెసల్ నెన్నొసల్ నుదురు నె
న్నుదు రన నిటలాఖ్య లొందవుఁ జూడ్కి
పొరువ దిష్టి చూపన వీక్షణము లొప్పు
వీనులు చెవులును జానుగులును
నా నొప్పు శ్రోత్రముల్ కౌను లేఁగౌను నె
న్నడుము నడు మనంగ నడరు మధ్య
తే. మునకుఁ బొక్కిలి బొడ్డనఁ దనరు నాభి

* చుంచు, కూఁకటులు - ఈరెండు శబ్దములును కుంతలపర్యాయములగుట విచార్యము.

మూతి మోర మొకము మోము ꣾ మొగ మనంగ
వదనము దనర్చు వా నోరు ꣾ వాయి యనఁగ
ముఖనుహాభిఖ్య లగు గురుసోమూర్తిసాంబ. 15

టీ. కొప్పు, వేనలి, మూల, క్రొవ్వెద (క్రొత్త+వెద), తుఱుము-౫= కొప్పు. కఱ, కను, కన్ను-౩ = నేత్రము. నొసలు, నెన్నొసలు, నుదురు, నెన్నుదురు-౪ = నిటలము. చూడ్కి, పారువ (అరవపదము), దిష్టి (ప్ర. దృష్టి), చూపు-౪=దృష్టి. వీనులు చెవులు, జానుగులు-౩=కర్ణములు. కౌను ||రూ|| కవును, లేఁగౌను [లేత+కౌను], నెన్నడుము (నెఱ+నడుము), నడుము-౫=మధ్యము. పొక్కిలి, బొడ్డు-౨ = నాభి. మూతి, మోర, మొకము, మోము, మొగము [ఈ ౩ కి ప్ర. ముఖము]-౫=ముఖము. వా, నోరు, వాయి-౩=నోరు.

సీ. పలు పల్లు పండులు ꣾ పండ్లన రదము లొఁ
 జెంప దవడ చెక్కు ꣾ చెక్కి లనఁగఁ
దగుఁ గపోలము నెత్తి ꣾ తల యన శిర మొప్పు
 ముకు ము క్కనంగ నాసిక చెలంగు
బొమ కనుబొమ యన ꣾ భ్రూనామ మమరు మీ
 సలు మీసము లనంగ ꣾ శ్మశ్రు వలరు
నదరము కెమ్మోవి ꣾ పెదవి వా తెఱ మోవి
 యన నోష్ఠ మగు నెద ꣾ యక్కు ఱొమ్ము
తే. నెడఁద యన వక్షు మగుఁ బొట్ట ꣾ కడుపు బొజ్జ
బొజ్జి డొక్కన నుదరంబు ꣾ పొసఁగుచుండుఁ
గేలు కై కయి చేయి కెంగే లనంగఁ
బంచశాఖకు నామముల్ ꣾ పరఁగు సాంబ. 16

టీ. పలు, పల్లు, పండులు, పండ్లు-౪ = దంతములు. చెంప ||పా||

చెంక, దవడ, చెక్కు, చెక్కిలి - ౫=కపోలము. నెత్తి, తల - ౨ = శిరము, ముకు, ముక్కు - ౨=నాసికము. బొమ, కనుబొమ - ౨ = భ్రూలత. మీసలు, మీసములు - ౨ = శ్మశ్రువులు. ఆదరము (ప్ర. అధరము), కెమ్మోవి (కెంపు + మోవి), పెదవి, వాతెఱ (వాయి + తెర), మోవి-౫=ఓష్ఠము. ఎద, అక్కు, ఱొమ్ము, ఎడఁద - ౪ = వక్షము. పొట్ట, కడుపు, బొజ్జ, బొఱ్ఱి, డొక్కు-౫=ఉదరము. కేలు (నిత్యైకవచనాంతము), కై, కయి, చేయి॥రూ॥ చెయి, చెయ్యి, చే, కెంగేలు (కెంపు + కేలు) - ౮=హస్తము.

సీ. అఱచెయ్యి లోచెయి కరతల మొప్పు
        బెడచెయ్యి మీఁజెయి వెనుకచెయ్యి
    యనఁ దగుఁ జరమశయంబు వేల్ వ్రేలన
        నంగుళి యగుఁ జరమాంగమునకు
    వెన్ను వెనుకమేను వీఁపన వర్తిల్లు
        గద్దువ గడ్డము గాద యనఁగఁ
    జిబుకనామంబు రాజిల్లుఁ గడవసంబు
        చట్టు తోలనఁ గళాసంబు నాఁగఁ
తే. జర్మ మమరు మోఁకాళ్లన జానువు లగుఁ
    బిక్క చిఱుదొడ యన జంఘపేళ్లు దనరుఁ
    గుఱువు తొడ యన నూరువు వఱలు ముడ్డి
    పిఱుఁదు తుంటన జఘనంబుపేళ్లు సాంబ.   17

టీ. అఱచెయ్యి, లోచెయి- ౨=కరతలము. పెడచెయ్యి, మీఁజెయి (మీఁదు + చెయి), వెనుకచెయ్యి-3 =హస్తచరమభాగము. వేలు, వ్రేలు-౨= అంగుళి. వెన్ను, వెనుకమేను, వీఁపు - 3 = పృష్ఠము. గద్దువ, గడ్డము, గాద ॥రూ॥ గవుద - ౪ =చిబుకము. కడవసము, చట్టు, తోలు, కళాసము, ౪=చర్మము. మోఁకాళ్లు = జానువులు, పిక్క, చిఱుదొడ - ౨ = జంఘ-

కుఱువు, తొడ-౨=ఊరువు. ముడ్డి ॥రూ॥ మూడి, పిఱుఁదు, తుంటి-౮=కటి.

సీ. పునుక పుఱియ పుచ్చె యనఁ గపాలం బొప్పు
    బుజము మూఁ పనఁ జెల్లు భుజము పేళ్లు
  బట్ట వలువ కోక పుట్టంబు గింటెంబు
    చీర నా వసనంబు చెలఁగు నఱుత
  గొంతు కుత్తుక యట్టు కొలిమి మెడ యనంగ
    గళమున కగుఁ బిడికిలి లన ముష్టి
  కగుఁ బ్రసృతికిఁ జేర యన నంజలికి దోయి
    లన హస్తమునకు మూర యనఁగ బొసఁగు
తే. బార యనఁగను వ్యామాఖ్య పరఁగు జేన
  దుత్త యనఁ దాలమున కొప్పు బెత్త యనఁగ
  నంగుళాభిఖ్య యగు నంజ హజ్జ యడుగు
  నాఁగఁ బాదాఖ్య లగు లోకనాథ సాంబ. 18

టీ. పునుక, పుఱియ ॥రూ॥ పుఱ్ఱియ - పుఱ్ఱె, పుచ్చె - ౫ = కపాలము. బుజము, మూఁపు - ౨ = భుజము. బట్ట, వలువ, కోక, పుట్టము, గింటెము, చీర-౬=వస్త్రము. అఱుత, గొంతు, కుత్తుక, అట్టు, కొలిమి, మెడ - ౬=కంఠము. పిడికిలి=ముష్టి. చేర = ప్రసృతి [పుడిసిలి - చాఁచినవ్రేళ్లు గల అఱచేయి]. దోయిలి ॥రూ॥ దోసిలి-౨ = అంజలి. మూర = హస్తము. [మోచేతి మొదలు వ్రేళ్లకొనవఱకుఁ గలభాగము]. బార = వ్యామము [రెండుచేతులు చాఁపఁగా నడుమఁగలసందు]. జేన, దుత్త - ౨ = తాలము [చాఁచినబొటనవ్రేలికొనకు చిటికెనవ్రేలికిని నడుమనుండుసందు]. బెత్త = అంగుళము. అంజ, హజ్జ ॥రూ॥ అజ్జ, అడుగు-3=పాదము.

సీ. చనులు గుబ్బలు చండ్లు చాచులు పాలిండ్లు

చన్ను లనంగఁ గుచంబు లమరు
నారు నూఁగారన ఽ నలరు రోమావళి
పాపలఁ గనుతావు ఽ పత్త బుయ్యి
మరునిల్లు దుబ్బన ఽ మదనమందిర మొప్పఁ
బిల్లలఁ గలిగించువేరు చుల్లి
బుల్ల బెల్ల మనంగ ఽ బొసఁగు శేఫము గాఁడు
గుద్ద పిఱ్ఱి యనంగ ఽ గుదము దనరుఁ
తే. పైఁట పయ్యఁట పయ్యెద ఽ పయఁట చెఱఁగు
నాఁగఁ జేలాంచలాభిధానంబు చెల్లఁగు
గలువడము చందువా మేలుకట్టనంగ
నతిశయిల్లు వితానాహ్వయములు సాంబ. 19

టీ. చనులు, గుబ్బలు, చఁడ్లు, చాచులు, పాలిండ్లు, చన్నులు-౬=స్తనములు. ఆరు. నూఁగారు-౨ = నాభిక్రిందిరోమావళి- పాపలఁ గనుతావు=బిడ్డలను గనునట్టిచోటు, పత్త, బుయ్యి, మరునిల్లు=మన్మథునిగృహము, దుబ్బ -౫=మన్మథగృహము (ఆఁడుగుఱి). పిల్లలఁ గలిగించువేరు = బిడ్డలను బుట్టించుటకు మూలభూతమైనది, చుల్లి ॥రూ॥ చుల్ల, బుల్ల, బెల్లము - ౪ = శిశ్నము. గాఁడు, గుద్ద, పిఱ్ఱి-౩ =గుదము. పైఁట, పయ్యఁటు, పయ్యెద ॥రూ॥ పయ్యెద, పయఁటు, చెఱఁగు - ౬ = వస్త్రాంచలము (చీరకొంగు). కలువడము, చందువా, మేలుకట్టు-౩ =వితానము.

సీ. చెలి ముద్దుగుమ్మ యుగ్మలి నవలా చాన
కన్నె బిత్తరి గోతి ఽ కలికి మగువ
జవరాలు చేడియ ఽ జవ్వని తొయ్యలి
నాతి పైదలి యెలనాఁగ లేమ
సకియ జక్కవచంటి ఽ చామ చిల్కలకొల్కి

గుబ్బెత ప్రోయాలు కొమ్మ పడఁతి
పొలఁతి ముద్దియ ననఁబోఁడి యింతి మిటారి
నెలఁతుక వాల్గంటి నెలఁత తెఱవ
తే. యన్ను లతకూన యొయ్యారి యతివ వెలఁది
చెలియ సకి బోటి కొమరిత చిగురుఁబోఁడి
ముగుద వగలాఁడి సింగారి ముదిత యువిద
గరిత యన భామినీసమాఖ్య లగు సాంబ. 20

టీ. చెలి, ముద్దుగుమ్మ = మనోజ్ఞురాలైనది, ఉగ్మలి, నవలా, చాన, కన్నె ॥రూ॥ కన్నియ, బిత్తరి=శృంగారచేష్ట గలది, గోతి, కలికి = మనోజ్ఞురాలైనది, మగువ, జవరాలు=యౌవనము గలది, చేడియ, జవ్వని=యౌవనము గలది, తొయ్యలి, నాతి, పైదలి, ॥రూ॥ పయిదలి, ఎలనాఁగ, లేమ, సకియ, జక్కవచంటి=జక్కవపక్షులవంటి స్తనములు గలది, చామ, చిలుకలకొలికి = చిలుకలకొలికివంటి కొలుకులు గలది, గుబ్బెత = గుబ్బచన్నులు గలది, ప్రోయాలు, కొమ్మ, పడఁతి, పొలఁతి ॥రూ॥ పొల్తి, ముద్దియ, ననఁబోఁడి = పువ్వువలె మెత్తనిదేహము గలది, ఇంతి, మిటారి = మిటారము గలది, నెలఁతుక, వాల్గంటి=నిడుదలైన కన్నులు గలది, నెలఁత, తెఱవ, అన్ను, లతకూన = లేఁతతీఁగవంటిది, ఒయ్యారి = ఒయ్యారము కలది, అతివ, వెలఁది ॥రూ॥ వెలఁదుక, చెలియ, సకి, బోటి, కొమరిత, చిగురుఁబోఁడి = చిగురువలె మృదువైనశరీరము గలది, ముగుద, వగలాఁడి=చిన్నెలు గలది, సింగారి=శృంగారము గలది, ముదిత, ఉవిద, గరిత-ఇక=స్త్రీ.

సీ. ఆనవాలు(ను) పులు గంగమచ్చము గుఱు
తడియాల మన లాంఛనాఖ్య లొదవు
జడితి గొబ్బున వేగ సరగు గ్రిక్కున వడి
వేగిర మనఁ దగు వేగమునకు

మరియాద గడి మేర సరు దెల్ల కర యనఁ
బరఁగు మర్యాదకు వెఱఁగు వింత
యక్కజ మబ్బుర మరిది నివ్వెఱ యబ్ర
మచ్చెరు వన నద్భుతాఖ్య లమరుఁ
తే. బరుగు కదలిక పరు వన మెఱయు ధావ
నమ్మునకు వేడ మొనరించెఁ గ్రమ్మెఁ బొదివెఁ
జుట్టుకొనె నావరించె నా నిట్టినుడులు
వేష్టనంబున కమరు సర్వేశ సాంబ. 21

టీ. ఆనవాలు, పులుగు, అంగమచ్చము, గుఱుతు, అడియాలము-౫= లాంఛనము. జడితి [ప్ర. ఝడితి], గొబ్బునన్, వేగ, సరగు, గ్రక్కునన్, పడి, వేగిరము-౭ = వేగము. మరియాద, గడి, మేర, సరుదు, ఎల్ల, కర-౬= మర్యాద. [హద్దు] వెఱఁగు, వింత, అక్కజము, అబ్బురము, అరిది, నివ్వెఱ [నిండు + వెఱ], అబ్రము, అచ్చెరువు [ప్ర. ఆశ్చర్యము]-౮ = అద్భుతము. పరుగు, కదలిక, పరువు-౩=ధావనము [పరుగెత్తుట]. వేడమొనరించె, క్రమ్మె, పొదివె, చుట్టుకొనె, ఆవరించె-౫=పరివేష్టించెను.

సీ. బువ్వ మెతుకు కూడు బోన మోరెము పసా
దము వంటకము పసాదనము బాతు
సాద మోగిర మన జరుగు నన్నము పేళ్లు
కుడిచె బోసేసె సాపడియె నమలె
నారోగిణ మొనర్చె నారగించె మెసవెఁ
దినె మెక్కె నన భుక్తిగొనుట కలరుఁ
బనులు చెయ్వులు సేఁత లనఁ గర్మముల కొప్పుఁ
గనలు మోడి యలుక కినుక కిన్క
తే. నాఁగఁ గోపాఖ్య లగు లజ్జ నాన సిగ్గు

బొసుకు పుయిలోట సిబ్బితి ఽ పుచ్చటి కనఁ
బరఁగు వ్రీడాఖ్య యోల నె౯పంబు సా క
నంగ వ్యాజం బమరు జగ౯న్నాథ సాంబ. 22

టీ. బువ్వ, మెతుకు, కూడు, బోనము, ఓరెము, పసాదము. [ప్ర. ప్రసాదము], ఐంటకము, పసదనము, బాతు [అన్యదేశ్యము], సాదము [ఇది అపపదము], ఓగిరము-౧౧=అన్నము. కుడిచె, బోనేసె, సాపడియె, నమలె, ఆరోగిణ మొనర్చె, ఆరగించె, మెసవె ॥రూ॥ మెసఁగె, తినె, మెక్కె, ౧౦=భుజించెను. పనులు, చెయ్వులు, చేఁతలు-౩=కృత్యములు. కనలు, మోడి, అలుక ॥రూ॥ అల్క, కినుక, కిన్క-౬ = కోపము. లజ్జ, నాన, సిగ్గు, బొసుకు - పుయిలోటు, సిబ్బితి, పుచ్చటిక ॥రూ॥ పుచ్చడీక-౮ = లజ్జ. ఓల, నెపము ॥రూ॥ నెవము [ప్ర. నిభము], సాకు-౩ = వ్యాజము.

సీ. పానుపు తలిమంబు ఽ పఱుపు లే పన మెత్త
సెజ్జ యనఁగ శయ్య ఽ చెలఁగు చుండుఁ
బన్నుండెఁ దెన్నుండెఁ ఽ బండుకొనెఁ బరుండెఁ
బవ్వళించెను బండెఁ ఽ బడక సేసె
నత్తమిల్లె ననంగ ఽ నలరారు శయనించెఁ
ననుటకు నిద్దుర౯గొనియె గుఱక
గొనియె నిద్దురవోయెఁ ఽ గూర్కెడె నన నిద్రి
తున కొప్పు లేచె మేల్కొనియె మెలఁకు
తే. వయ్యె నన జాగ్రదభిధాన ఽ మమరు వేడ్క
యెలమి వేడుక సంతోస ఽ మింపు ముదము
సంతసము సొంపు మే లకు౯సం బనంగఁ
బ్రమదమున కాఖ్య లగు జగ౯త్పాలసాంబ. 23

టీ. పానుపు ॥రూ॥ పాన్పు, తలిమము, పఱుపు, శేపు, మెత్త,

సెజ్జ [ప్ర. శయ్యా]-౭ = శయ్య. పన్నుండె, తెన్నుండె ॥పా॥ తొన్నుండె, పండుకొనె, పరుండె, పవ్వళించెను, పండె, పడకసేసె, అత్తమిల్లెన్ = శయనించెను. నిద్దురగొనియె ॥రూ॥ నిదురగొనియె, గుఱకగొనియె, నిద్దుర వోయె, కూర్కెడె - ౫ = నిద్రించెను. లేచె, మేల్కాంచె ॥పా॥ మేల్కనె, మేలుకువయ్యె - ౮ జాగరూకుడయ్యెను = [ప్రబోధ మందెను]. వేడ్క, ఎలమి, వేడుక, సంతోసము, ఇంపు, ముదము, సంతసము, సొంపు, మేలు, అరుసము-౧౦ = సంతోషము.

సీ. పలికె వాక్రుచ్చె నొప్పనసేసె మందలిం
చెను విన్నవించెఁ జెప్పె ననె నొడివె
నాడెఁ బల్కె వచించె నన భాషణముసేసె
ననుట కౌ వీనిచ్చె నాలకించె
వినెఁ జెవియొగ్గెను వినియె నాలించె నా
శ్రుతమయ్యె ననుట కౌఁ జులుక చౌక
యులక యెల్లిద మన నొనరు లఘుతపేళ్లు
పులకలొత్తెను గగుర్పొడిచె గగురు

తే. పాటె గరుపాటె మైమోజుపర్వె ననఁగ
దగును రోమాంచనామముల్ నగవు నవ్వు
నగు న వన హాసమున కొప్పు నడిమిదిన్నె
దీవి యన ద్వీప మగుఁ బరదేవ సాంబ. 24

టీ. పలికె, వాక్రుచ్చె, అప్పనసేసె [ప్ర. అర్పణచేసెను], మందలించె, విన్నవించె, చెప్పె, అనెను, నొడివె, ఆడె, పల్కె, వచించె-౧౧ = సంభాషించెను. వీనిచ్చె, ఆలకించె, వినె, చెవియొగ్గె, వినియె, ఆలించెఁ-౬ = వినెను. చులుక ॥రూ॥ చుల్క, చౌక ॥రూ॥ చవుక, ఉలక, ఎల్లిదము-౬ = లఘుత్వము. పులకలొత్తెను, గగుర్పొడిచె॥ రూ॥ గగురుపొడిచె, గగ్గురుపొడిచె,

గగుర్పాటు, గరుపాటు, మైమోజుపర్వె - ౭ = రోమాంచమయ్యె. నగవు, నవ్వు, నగు, నవు-౮ = హాసము. నడిమిదిన్నె, దీవి-౨౨=ద్వీపము.

సీ. జోత చాఁగిలి కొల్పు ♦ జోహారు గిడిగిడి
 మోడుపు చేకూర్పు ♦ మ్రొక్కు మొగుపు
చిన్నిపూ చేమోడ్పు ♦ జేజె వెన్నెల చెంగ
 నాలు గొబ్బులు టెంకణాలు నేరె
డల్లుల్ సలా మన ♦ నమరు దండముపేళ్లు
 పళ్లెము కంచము ♦ పళ్లెరంబు
తెలె హరివాణంబు ♦ తలియ తట్టి యనంగ
 భాజనం బగు గిన్నె ♦ బటుది కోర
తే. డబ్బుర యనంగఁ జమక మౌ ♦ డప్పి దూప
 దప్పి దగ నీరువట్టన ♦ దాహ మమరుఁ
 జాగ మీవి పుడుకు పెట్టు ♦ తేగ మీగి
 యనఁగఁ ద్యాగసమాభిఖ్య ♦ లగును సాంబ. 25

టీ. జోత ॥రూ॥ జోతము, చాఁగిలి, కొల్పు, జోహారు ॥రూ॥ జోహారువు - జొహారు - జొహారువు, గిడిగిడి, మోడుపు ॥రూ॥ మోడ్పు, చేకూర్పు, మ్రొక్కు, మొగుపు, చిన్నిపూ, చేమోడ్పు, జేజె, వెన్నెల, చెంగనాలు, గొబ్బులు, టెంకణాలు, నేరెడల్లులు, సలాము [ఇది అన్యదేశము] ౨౩ = నమస్కారము. పళ్లెము॥ రూ॥ పళ్యము, కంచము, పళ్లెరము, తెలె॥ రూ॥ తెలియ, హరివాణము, తలియ, తట్టి-౯ = పాత్రము. గిన్నె, బటుది, కోర, డబ్బుర॥ రూ॥ దబ్బుర-౨౪ = చమకము, డప్పి, దూప, దప్పి, నీరువట్టు-౮ = దాహము. చాగము, ఈవి, పుడుకు, పెట్టు, తేగము, ఈగి-౬ = త్యాగము.

సీ. అగపడెఁ జేపడె ♦ నబ్బె దొరకెఁ జిక్కెఁ

దగిలెఁ దగుల్కొనెఁ | దగులువడియెఁ
బట్టువడియెఁ జిక్కెఁ జేపడెఁ దవిలె ననంగ
నమరు గృహీతాఖ్య | లఱచె నేడ్చె
వాపోయె మొఱలిడె | వాచఱచె ననంగ
రోదనంబున కగు | రొద గలిబిలి
చప్పుడు గొలగొల | సద్దు కూఁత యులివు
నలుకుడు రవళి అం | తనఁగ ధ్వనికి
తే. నలరుఁ గలసె బెరసెఁ గూడె | హత్తె దొరసె
నందెఁ బొందెఁ బెనఁగెఁ జెందె | నంటె ననఁగ
నమరు సక్తాఖ్య లోనయ్యె | నగ్గమయ్యె
లోపడె ననంగ స్వవశాఖ్యలు చను సాంబ. 26

టీ. అగపడెను (అగ్గము+పడెను), చేపడె, అబ్బె, దొరకె, చిక్కె, తగిలె, తగులుకొనె, తగులువడె, పట్టువడె, తవిలె-౧౦ = గృహీతుఁడయ్యె. అఱచె, ఏడ్చె, వాపోయె, మొఱలిడె, వాచఱచె-౫=రోదనముచేసె. రొద, గలిబిలి, చప్పుడు, గొలగొల, సద్దు, కూఁత, ఉలివు, నలుకుడు, రవళి ॥రూ॥ రవాళి, అంతు - ౧౧=ధ్వని. కలసె, బెరసె, కూడె, హత్తె, అందె, పొందె, పెనఁగె, చెందె, అంటె-౧౦=సక్తమయ్యె. లోనయ్యెను, అగ్గమయ్యెను, లోపడెను-౩=స్వవశమయ్యెను.

సీ. ఎడసె వీడెను బాసె | నెడఁబాసెఁ బురివిచ్చె
వేఱువడె ననంగ | వెలయుచుండుఁ
బ్రత్యేకమయ్యె నర్థపలుకులు వెడలించె
వెళ్లఁగొట్టెను దోలె | వెలలఁబన్నెఁ
దఱిమె రొప్పె ననంగఁ | దనరు నుచ్చాటనం
బొనరించె ననుటకుఁ | గనియెఁ జూచెఁ

గనుఁగొనెఁ దిలకించెఁ ఽ గనెఁ గాంచె ననఁ జెల్లు
దర్శించె ననుటకుఁ ఽ దాల్చెఁ బూనె
తే. నానె మోచె ననఁగఁ జెల్లు ఽ నధివహించె
ననుట కరికట్టెఁ బోనీక ఽ యంకెచేసె
నాఁగె నిల్పెఁ దటాయించె ఽ నడ్డగించె
నానుకొనె ననఁ దగు వారఽణాఖ్య సాంబ. 27

టీ. ఎడసె, వీడెను, పాసె, ఎడఁబాసె, పురివిచ్చె, వేఱుపడె - ౬ = ప్రత్యేకమయ్యెను. వెడలించె, వెళ్లఁగొట్టె, తోలె, వెలలఁబన్నె, తఱిమె, రొప్పె-౬=ఉచ్చాటనముచేసెను. కనియెను, చూచెను, కనుఁగొనెను, తిలకించెను, కనెను, కాంచెను-౬=దర్శించెను. తాల్చె, పూనె, ఆనెను, మోచె-౪=వహించెను. అరికట్టె, పోనీక యంకచేసె, ఆఁగె, నిలిపె, తటాయించె, అడ్డగించె, ఆనుకొనె-౭=వారించెను.

సీ. అంటుగైకొనియె ముఽట్టయ్యెఁ జెఱఁగుమాసెఁ
గడకేఁగె నింటికిఁ ఽ గాకపోయె
ననఁగ దూరస్థకుఁ ఽ దనరుఁ దానముచేసె
నీళ్లుపోసికొనె ముఽనింగెఁ గ్రుంకె
నన నిమజ్జనమయ్యె ఽ ననుటకుఁ దగు మడి
మడుఁగు మడు వనంగ ఽ సడరు శుచికి
మైల కట్టువిడుపు ఽ మా పన మలినాఖ్య
లగుఁ దల్పు వాకిలి ఽ యనఁ గవాట
తే. మున కొనరు నేకతంబు మంఽతన మనంగ
నంతరంగమునకుఁ జెల్లు ఽ నక్కఱ పని
యొంజలియు జోలి యనఁ గార్య ఽ మొనరు గంజి
వార్పన యవాగునామముల్ ఽ వఱలు సాంబ. 28

టీ. అంటుగైకొనియె, ముట్టయ్యె, చెఱఁగుమాసె, కడకేఁగె, ఇంటికిఁ గాకపోయె - ౫ = రజస్వలయయ్యె. తానముచేసె, నీళ్లుపోసికొనె, మునిఁగె, క్రుంకె-౪=స్నానమయ్యె ననుట. మడి, మడుఁగు, మడువు-౩=పరిశుద్ధి. మైల ॥రూ॥ మయిల, కట్టువిడుపు, మాపు-౩=మాలిన్యము. తల్పు ॥రూ॥ తలుపు, వాకిలి-౩ = కవాటము. ఏకతము, మంతనము-౨=అంతరంగము. అక్కఱ, పని, ఒంజలి, జోలి-౪=కార్యము. గంజి, వార్పు-౨=యవాగువు.

సీ. ఒకటి యొక్కఁ డొకండు నొం డన నేకాఖ్య
జమి డిమ్మ డిబ్బడి జంట రెండు
దుగ రెట్టి దువ యన ద్విగుణాఖ్య కవ జోడు
దంట దోయి యనంగ ద్వంద్వసంఖ్య
మూ రెండొకటి తిగ మూఁ డనఁ ద్రయసంజ్ఞ
చా యుడ్డ తీవంచ చౌకము నలు
నాలు గనఁగఁ జతుర్నామముల్ చౌవంచ
యరపది యేను నై దనఁగఁ బంచ
తే. కంబు నా ఱిత్తిగ యన షట్కంబు చక్క
పగడ సత యే డనంగ సప్తకము దచ్చి
యెనిమి దన నష్టకము తొమ్మి దనఁగ నవము
పదియు నీరై దన దశాఖ్య పరఁగు సాంబ. 29

టీ. ఒకటి, ఒక్కఁడు, ఒకఁడు, ఒండు-౪=ఏకము. జమిడి ॥రూ॥ జమిలి, ఇమ్మడి=॥రూ॥ ఇనుమడి - ఇన్మడి, ఇబ్బడి, జంట, రెండు, దుగ, రెట్టి, దువ-౧౧=ద్విగుణము (రెండు). కవ, జోడు, దంట, దోయి-౪ = ద్వంద్వము. మూ, రెండొకటి, తిగ, మూఁడు-౪=త్రిసంఖ్య. చా, ఉడ్డ, తీవంచ (3+౧), చౌకము, నలు, నాలుగు-౬=చతుస్సంఖ్య. చౌవంచ (౪+౧), అరపది, ఏను, ఐదు ॥రూ॥ అయిదు-౫=పంచసంఖ్య. ఆఱు, ఇత్తిగ (ఇరు+తిగ - ౨×3)-

౨=షట్సంఖ్య. చక్కపగడ (౬+౧), సత (ప్ర॰ సప్త), ఏడు=సప్తసంఖ్య. దచ్చి, ఎనిమిది - ౨ = అష్టసంఖ్య. తొమ్మిది = నవసంఖ్య. పది, ఈరైదు (౨×౫)-౨=దశసంఖ్య.

సీ. పదునొకం డనఁగను ✽ బరఁగు నేకాదశం
బీరాఱు పండ్రెండు ✽ బార యనఁగ
రవిసంఖ్య యగు నానెఁ ✽ ద్రాగెఁ ద్రావెను గ్రోలె
ననఁగ బానముచేసె ✽ ననుట కొనరుఁ
బనివినియెను బోయెఁ ✽ జనె నేఁగె నరిగె నాఁ
గృతగమనునకుఁ బే ✽ ర్లెసఁగుఁ గ్రమ్మ
ఱించెఁ ద్రిప్పెను మగి✽డించె మరల్చె నా
నావర్తన మొనర్చె ✽ ననుట కొనరుఁ
తే. బాఱె వెళ్లెను బరువెత్తెఁ ✽ బఱచెఁ గదలె
నుఱికెఁ దొలఁగె నటమరించె ✽ జరిగె ననఁ బ
లాయితుం డయ్యె ననుటకు ✽ నలరుచుండు
సకలసురచక్రవర్తి శ్రీ✽సాంబమూర్తి.

టీ. పదునొకండు=ఏకాదశసంఖ్య. ఈరాఱు (౨×౬), పండ్రెండు, బార - ౩ = ద్వాదశసంఖ్య. ఆనెను, త్రాగెను, త్రావెను, క్రోలెను - ౪ = పానముచేసెను. పనివినియెను, పోయెను, చనెను, ఏఁగెను, అరిగెను-౫= కృతగమనుఁడయ్యెను. క్రమ్మఱించెను, త్రిప్పెను, మగిడించెను, మరల్చెను, ౪=ఆవర్తనముచేసెను. పాఱెను, వెళ్లెను, పరువెత్తెను ॥రూ॥ పరుగెత్తెను, పఱచెను, కదలెను, ఉఱికెను, తొలఁగెను, అటమరించెను, జరిగెను-౧౦ = పలాయితుఁ డయ్యెను.

సీ. గడుసరి దిట్ట మొక్కటి వాఁడిగలవాఁడు
వడికాఁడు పోటరి ✽ బంటు మేటి

మనసరి తెంపరి కె మొనకాఁడు మిడిమాసి
వడివాఁ డనంగ శూరుఁడు సెలంగు
నని చివ్వ యేడ్తెఱ కె యాలము బవరము
పోట్లాట పెనకువ కె పోరు కలను
కయ్యము దురము జగడ మన యుద్ధాఖ్య
లమరు మద్దత్తు వెన్నాస తోడు
తే. పాటు సావాసము పరాలు కె బాసట యన
రంజిలు సహాయమునకు వేరమ్ము కంటు
నూడు పగ దేస మనఁగఁ బొల్చును విరోధ
నామములు సర్వలోకైకనాథ సాంబ. 31

టీ. గడుసరి, దిట్ట, ఎక్కటి, వాఁడిగలవాఁడు, వడికాఁడు, పోటరి, బంటు, మేటి, మనసరి, తెంపరి, మొనకాఁడు, మిడిమాసి = వాఁడి గల మనుష్యుఁడు, వడివాఁడు-౧౩=శూరుఁడు. అని, చివ్వ, ఏడ్తెఱ, ఆలము, బవరము, పోట్లాట, పెనఁకువ, పోరు, కలను, కయ్యము (ప్ర. కలహము), దురము, జగడము-౧౨ = యుద్ధము. మద్దత్తు, వెన్నాస, తోడుపాటు, సావాసము, పరాలు, బాసట-౬ = సహాయము. వేరము, కంటు, నూడు, పగ, దేసము-౫=విరోధము.

సీ. నులిచె వెంపరలాడె కె నుగ్గాడెఁ దెగటార్చెఁ
జక్కాడెఁ బగదెంచెఁ జంపెఁ జెండె
సదమద మొనరించెఁ కె జదిపెఁ బీఁచమడంచెఁ
నులిమెఁ జాఁగఁబలాడెఁ కె బిలుకుమార్చెఁ
బరిమార్చె ముగియించె కె నుఱుము సేసె నడంచెఁ
దున్ఁించెఁ బొగరుమార్చెఁ కె దునిమె మడిపె
మన్నిగొనియె రూపుమాపె గీటడఁగించె

మడియించెఁ దూలించె § మలిపె ననఁగఁ
తే. బొనఁగు వధియించె ననుటకుఁ § బ్రోచెఁ బ్రోవె
సాఁకెఁ గాపాడె బ్రతికించె § సంతరించెఁ
బెంచె మనిపె ననఁగను బో§షించుట కగు
సకలసురచక్రవర్తి శ్రీ§సాంబమూర్తి. 32

టీ. నులిచెను, వెంపరలాడెను, నుగ్గాడెను, తెగటార్చెను, చక్కాడెను, పగదెంచె, చంపె, చెండెను, సదమదమొనరించె, చదిపెను, పీఁచమడఁచె ॥రూ॥ పించమడఁచె, నులిమె, చాఁగఁబలాడె, పిలుకుమార్చె, పరిమార్చె, ముగియించె, నుఱుముసేసె, అడఁచె, త్రుంచె, పొగరుమార్చె, తునిమె, మడిపెను, మన్నిగొనెను, రూపుమాపె, గీటడఁగించె, మడియించె, తూలించె, మలిపె-౨౮=వధించెను. ప్రోచె, ప్రోవె, సాఁకె, కాపాడె, బ్రతికించె, సంతరించె, పెంచె ॥రూ॥ పెనిచె, మనిపె ॥రూ॥ మనిచె, మంచె-౧౦=పోషించెను.

సీ. ఇచ్చ తలఁపు మది § యెద మన సనఁ జిత్త
మగుఁ దమకము మేలు § మరులు బాళి
తమి వలపు విరాళి § మమత నా మోహ మా
నాఁడాది యదిసుతఁ § నాఁటనుండి
తలనాఁడు నాఁడుమొ§దలు నాఁటఁబట్టి యా
నాఁడునిక్క యదిమొదల్ § నాఁటఁగోలె
యనఁగఁ దదారభ్య § యనుట కౌ మంచి మేల్
బాగు లెస్స యన శు§భంబు లలరు
తే. వనట యంగలారుపు వెత § వంత గోడు
బాద యంగద వగ పనఁ § బరఁగు బీడ
పదవి సిరి కల్మి యనఁగ సం§పదకు వెలయు
నితము పేరి మిం పన హిత § మెసఁగు సాంబ. 33

టీ. ఇచ్చ, తలఁపు, మది, ఎద, మనసు (ఇది తత్సమప్రాయము)-౫=చిత్తము. తమకము, మేలు, మరులు, బాలి, తమి, వలపు, విరాళి, మమత (ఇది తత్సమము)-౭=మోహము. నాఁడాది, అదినుత, నాఁటనుండి, తలనాఁడు, నాఁడుమొదలు, నాఁటఁబట్టి, ఆనాఁడున్కి, అదిమొదలు, నాఁటఁగోలె-౯=తదారభ్య యనుట. మంచి, మేలు, బాగు, లెస్స-౪ = శుభము. వనట, అంగలారుపు, వెత, వంత,గోడు, బాద (ప్ర. బాధ), అంగద, వగపు-౮ పీడ-అనఁగా నొప్పి. పదవి (ఇది తత్సమము), సిరి, కల్మి-౩=సంపద. ఇతము, పేరిమి, ఇంపు-౩=హితము.

సీ. జతపీడె నెడసె నాఁ గ జను విరహముపేరు
లెనసెఁ బైకొనెఁ బొందె గ నేలెఁ గలసె
నన సంగము మొనర్చె గ ననుట కొఁ బాలయల్క
వెడమోడి యనఁ బేర్లు గ వెలయుఁ బ్రణయ
కలహమునకు జడ గ గాంజ గంజా బంగి
యనఁగఁ గళంజాహ్వయంబు లలరు
నుబ్బు లాహిరి కైపు గ మ స్తన మత్తత
భాసిల్లుఁ దొడుసు నుంపడ మనంగ
తే. భోగవనితకుఁ దగు దెంపి గ ముసుకు కుంక
మాసకమ్మన విధవనామములు సెలఁగు
బైరవాసంబు దోవతి గ పంచె యనఁగ
నిల బహిర్వసనాభిఖ్య గ లలరు సాంబ. 34

టీ. జతపీడెను, ఎడసెను-౨ = ఎడఁబాసెను. ఎనసెను, పైకొనెను, పొందెను, ఏలెను, కలసెను-౫ = సంగమము చేసెను. పాలయలుక, వెడమోడి-౨=ప్రణయకలహము. జడ, గాంజ, గంజా, బంగి-౪ = కలంజము (గంజాయి). మబ్బు, లాహిరి, కైపు, మస్తు-౪మత్తత. తొడుసు - ఉంప

డము-౨ = భోగస్త్రీ. తెంపి, మునుకు, కుంక, మాసకమ్మ-౪ = విధవ, వై రవాసము ॥రూ॥ బయిరవాసము, దోవతి, పంచె-౪ = బహిర్వాసనము [బయటి వస్త్రము.]

సీ. విచ్చేసె నేతెంచె ♦ వచ్చెను వేంచేసె
నరుదెంచెఁ జనుదెంచె ♦ ననఁగ నాగ
తునిపేరు లగు మగఁతనము మగంటిమి
గం డనఁ బౌరుషాఖ్యలు చెలంగు
గద్దించె నదలించె ♦ గదిమెను నుఱిమె నా
గర్జించె ననుట కౌ ♦ గట్టి యుక్కు
చేగ యూట యుదుటు ♦ చేవ యుఱవు బిగు
వన దృఢత్వముపేరు ♦ లలరు జట్టి
తే. విలువ రో వెల యనఁ గ్రయాఖ్యలు దనర్చుఁ
గ్రపము సిరంబు గంబూర ♦ కప్పుర మన
వెలయుఁ జంద్రంబు వెల్గుక్క ♦ గిలుకుపలుకు
రవపలు కనంగ మణితాఖ్య ♦ లవును సాంబ. 35

టీ. విచ్చేసెను, ఏతెంచెను ॥రూ॥ ఏఁగుదెంచెను, వచ్చెను, వేంచేసెను, అరుదెంచెను ॥రూ॥ అరుగుదెంచెను, చనుదెంచెను - ౭ = వచ్చెను. మగతనము, మగఁటిమి, గండు - 3 = పౌరుషము. గద్దించెను, అదలించెను, గదిమెను, ఉఱిమెను-౪ = గర్జించె - బెదరించెను. గట్టి, ఉక్కు, చేగ, ఊట, ఉదుటు, చేవ, ఉఱవు, బిగువు-౭ = దృఢత్వము. జట్టి, విలువ, రో, వెల - ౫ = క్రయము. క్రపము, సిరము, గంబూర ॥రూ॥ గంబూరము-గంబురము, గంబురా, కప్పురము ॥రూ॥ కపురము-౭=కర్పూరము. వెల్గుక్క, గిలుకు పలుకు, రవపలుకు- 3 =మణితము-రతికూజితము.

సీ. లేమి పేదఱికము ♦ లేమిడి లేవడి

నిప్పచ్చర మిడుమ కె నెవ్వ యనఁగ
దారిద్ర్యనామముల్ కె తగు దెస యాత్రము
కడగండ్లు గోరము కె క స్తి బెడఁద
యడలు చేటన విపదాఖ్యలు వ ర్తిల్లుఁ
డెక్క మెగురఁగొట్టె కె డింకవేసెఁ
బెద్దనిద్దురవోయె కె బిద్దె మడిసెఁ జచ్చెఁ
జనె గంతుకొనెఁ ద్రుంగె కె సమసె నేఁగెఁ
తే. గూలె సీల్గెఁ గెడసెఁ ద్రెళ్లెఁ కె గ్రుంకె బ్రుంగెఁ
దెరలెఁ బోయె ముగిసె దీఱెఁ కె దొరఁగె ననఁగఁ
బరఁగు మృతునిసమాఖ్యలు కె బవిరి చుట్టు
వేఁడె మన వలయాభిధల్ కె వెలయుఁ సాంబ. 36

టీ. లేమి, పేదఱికము, లేమిడి, లేవడి, నిప్పచ్చరము, ఇడుమ, నెవ్వ-౭ = దారిద్ర్యము. దెస, ఆత్రము ॥రూ॥ అ త్తరము, కడగండ్లు (నిత్యబహువచనాంతము), గోరము, క స్తి, బెడఁద, అడలు, చేటు-౯ = విపత్తు. డెక్కమెగురఁగొట్టెను, డింకవేసెను, పెద్దనిద్దురవోయెను, బిద్దెను, మడిసెను, చచ్చెను, చనెను, గంతుకొనెను, త్రుంగెను, సమసెను, ఏఁగెను, కూలెను, ఈలిగెను, కెడసెను, త్రెళ్లెను, క్రుంకెను, బ్రుంగెను, తెరలెను, పోయెను, ముగిసెను, తీఱెను, తొరఁగెను - ౨౨ = మృతినొందెను. బవిరి, చుట్టు, వేఁడెము-౩=వలయము.

సీ. గమి పౌఁజు మొ త్తము కె కదుపు చేరువ బారు
పిండు కూటువ పరి కె దండు దిమ్ము
గుంపు తుటుము గుమి కె గూటు పదు పనంగ
బృందాఖ్య యగు వెళ్లె కె వెడలె వెలలె
వెలువడె ననఁ బేళ్లు కె వెలయు నిర్గతుఁ డంట

కెన్నఁడు వాలాయ | మెపుడు నిచ్చ
లెల్లప్పు డెప్పటి | కేప్రొద్దు నెడప కే
నాఁ డెప్పు డుడుగక | నాఁ జెలంగు
తే. సంతతాఖ్య కొలము వంగ|సమ్ము వంగ
డ మ్మనఁ గులాఖ్య వర్తిల్లుఁ | గ్రమ్మఱ మఱి
మగుడ వెండియుఁ బలుమఱు | మరల సారె
తిరుగ ననఁ బునరాఖ్యలు | పరఁగు సాంబ.

టీ. గమి, పోఁజు, మొత్తము, కదుపు, చేరువ, బారు, పిండు, కూటువ, పరి, దండు, దిమ్మ, గుంపు, తుటుము, గుమి, కూటు, పదుపు-౧౬= సమూహము. వెళ్లె, వెడలె, వెలలె, వెలువడె-౪ = నిర్గతుఁడయ్యె-ప్రయాణమాయెను. ఎన్నఁడు, వాలాయము, ఎపుడు, నిచ్చలు ॥పా॥ నిచ్చ, ఎల్లప్పుడున్, ఎప్పటికిన్, ఏప్రొద్దును, ఎడపక, ఏనాఁడు, ఎప్పుడున్, ఉడుగక, ౧౧=సదా. కొలము, వంగసము, వంగడము-3=కులము. క్రమ్మఱన్, మఱి, మగుడన్, వెండియున్, పలుమఱు, మరలన్, సారె, తిరుగన్-౮=పునః.

సీ. పంద కోఁచ పిఱికి | పాఱుఁబోతనఁగను
సమరభీరునిపేరు | లమరుచుండు
విడియము వీడెంబు | వీడ్యము వక్కాకు
తములము బాగాలు | తమ్ములంబు
నాఁ జనుఁ దాంబూల|నామముల్ కొనియాడె
నగ్గించెఁ బొగడెఁ గొం|డాడె నెంచెఁ
గైవారమొనరించె | నా వినుతికిఁ బేళ్లు
క్రచ్చు కోరిక కోర్కి | యిచ్చ యనఁగ
తే. నిచ్ఛ కగు రోసెఁ బరికించె | నెమకెఁ దడవె
వెదకె నారసె నరసెను | వెతకె ననఁగఁ

దనరు నన్వేషణాఖ్యలు ౯ తన్నెఁ దాఁచె
నడుగుతాటించెఁ గాళ్లచే ౯ నడిచె ననఁగ
నమరుఁ బదతాడనాభిధానములు సాంబ. 38

టీ. పంద, కోఁచ, పిటికి, పాలుఁబోతు (పాలు + పోతు)-౪=యుద్ధభీరువు. విడియము, వీడెము, వీడ్యము, వక్కాకు, తములము, బాగాలు, తమ్మలము-౬=తాంబూలము. కొనియాడె, అగ్గించె, పొగడె, కొండాడె, ఎంచె, కైవారమొనరించె-౬ = స్తోత్రముచేసెను. క్రచ్చు, కోరిక, కోర్కి, ఇచ్ఛ-౪=ఇచ్ఛ. రోసె, పరికించె, సెమకె, తడవె, వెదకె, అరసె, అరసె, వెతకె-౮=అన్వేషించెను. తన్నె, తాఁచె, అడుగుతాటించె, కాళ్లచేనడిచె-౪ = పాదముతోఁ దన్నెను.

సీ. కొమరు చొక్కాటమ్ము ౯ గొనబు చొకారము
చొక్కము మేలిమి ౯ జోఁక పొలుపు
నాణెంబు సొరు వినన్నాణంబు తిన్నన
పరఁగు చొక్కా చెల్వు ౯ మురువు తనరు
నగు తియ్య పొనరు చెన్నలరు నలువు తీరు
వటులు జాను చెలంగు ౯ కొటలు నెనరు
చను తగు నొప్పు నెసంగు ననెడుపేళ్లు
తగు మంజులమునకు ౯ దండ యొద్ద

తే. చెంత కుటఁగలి డగ్గఱ ౯ చేర్వ పొంత
దాపు సరస కెలను పజ్జ ౯ ప్రాపు వద్ద
యండ చక్కి గరిడి యన ౯ నమర నా స
మీపనామములు మనోజ్ఞరూప సాంబ. 39

టీ. కొమరు, చొక్కాటము ॥రూ॥ చొకాటము - చొక్కటము, గొనబు, చొకారము, ॥రూ॥ చొక్కారము, చొక్కము, మేలిమి,

బ్లోఁక, పొలుపు, నాణెము, సొరు, విన్నాణము, తిన్నన, పరఁగు, చొక్కా ॥రూ॥ చొక్క-చొకా (ఈ 3 ను, చొక్కమునకు వృత్తిని మీఁది వర్ణము లోపింపఁగా మిగిలినరూపములు), చెల్వు, మురువు, తనరు, అగు, తియ్యు, పొనరు, చెన్ను, అలరు, నలువు, తీరు, నఱలు, జాను, చెలఁగు, కొలలు, ఒనరు, చను, తగు, అమరు, ఒప్పు, ఎసఁగు-౨౦ = మంజులమైనది. దండ, ఒద్ద, కుఱఁగలి, డగ్గఱ ॥రూ॥ దగ్గఱ, చేర్వ ॥రూ॥ చేరువ, పొంత, దాపు, సరస, కెలను, పజ్జ (ప. పశ్చాత్), ప్రాపు, వద్ద, అండ, చక్కి, గరిడి-౧౭=సమీపము.

సీ. పిమ్మటఁ దరువాతఁ బిదప వెన్క వెనుక
	ననఁగఁ బశ్చాదభిఖ్యలు చెలంగు
సడలె వదలె ప్రీలె జాఱె వీడె ననంగఁ
	జ్యుతసమాఖ్య లగు లొచ్చు కొద కడమ
కుఱుచ యొచ్చెము తగ్గు కొంచెము తక్కువ
	కుందు కొదవ లోను కొద్ది యనఁగ
మెఱయు న్యూనతపేళ్లు మిక్కిలి యెక్కువ
	యెచ్చు పెల్లుదనము పెచ్చు మిగుల
తే. హెచ్చనఁగ నధికాభిఖ్య లెసఁగు చుండుఁ
	దొలుత ముందర మున్ మున్ను తొల్లి మునుపు
	ముందు మును తొలి యనఁ జనుఁ బూర్వమునకుఁ
	దడవు జాగన నాలస్య మడరు సాంబ. 40

టీ. పిమ్మటు, తరువాత (తరువాయి సప్తమ్యేకవచనము), పిదప,వెన్క, వెనుక-౫ = అనంతరము. సడలె, వదలె, ప్రీలె, జాఱె, వీడె-౫ = చ్యుతమయ్యె. లొచ్చు, కొద, కడమ, కుఱుచ, ఒచ్చెము, తగ్గు, కొంచెము, తక్కువ, కుందు, కొదవ, లోను, కొద్ది-౧౨ = న్యూనత. మిక్కిలి, ఎక్కువ, ఎచ్చు, పెల్లుదనము, పెచ్చు, మిగులన్, హెచ్చు-౭=అధికము. తొలుతన్,

ముందర ॥పా॥ ముందఱ, మున్ను, తొల్లి, మునుపు, ముందు, మును, తొలి-
గ=పూర్వము. తడవు, జాగు-౨ = ఆలస్యము.

సీ. తాౘుమాౘుయ్యెను * దడఁబడె వీడ్వడె
        నన విపర్యాసాఖ్య * లమరు సాము
    సగము సాఁబా లనఁ * దగు నర్ధ మనుటకుఁ
        దూఁకొనెఁ జొరఁబాఱెఁ * దూఱెఁ జొచ్చె
    ననఁగఁ బ్రవేశించె * ననుటకుఁ దనరారు
        మొత్తెఁ గొట్టెను వ్రేసె * మోఁదె ననఁగఁ
    బ్రహరించె ననుట కౌఁ * బనిచె ననిచెఁ బుచ్చె
        నంపెఁ బుత్తెంచెఁ బొమ్మనియెఁ బంపె
తే. గెలువు మనె ననఁ బ్రస్థితాఖ్యలు చెలంగుఁ
    జాయ పొంత నఁ జోటనఁ * బాయ యిక్క
    చక్కి తా వనఁగఁ బ్రదేశసంజ్ఞ దనరు
    నంబరనదీలసజ్జటాడంబ సాంబ. 41

టీ. తాౘుమాౘుయ్యెను, తడఁబడెను, వీడ్వడెను-3 = విపర్యాసము (తలక్రిందు). సాము, సగము, సాఁబాలు- 3 = అర్ధము. తూఁకొనెను, చొరఁబాఱెను, తూఱెను, చొచ్చెను- 3 = ప్రవేశించెను. మొత్తెను, కొట్టెను, వ్రేసెను, మోఁదెను- ౪ = ప్రహరించెను. పనిచెను (పోవుధాతుప్రేరణము), అనిచెను, పుచ్చెను (పోవుధాతుప్రేరణము), అంపెను, పుత్తెంచెను, పొమ్మనియెను, పంపెను, గెలువుమనెను-౭ = ప్రయాణముసేయించెను. చాయ, పొంత, చోటు, పాయ, చక్కి, తావు-౬ = ప్రదేశము.

సీ. అచట నయ్యెడ నందు * నచ్చో నదిగొ నట
        నచ్చట నక్కడ * నకడ నాడ
    నానంక నల్లదె * యనఁ దత్ప్రదేశాఖ్య

లోఁదవు ముంగల మ్రోల । నెదుట ముందు
ముందట యనఁగ సమ్ముఖముపేళ్లు రహించు
నిరుదెస లిరువంక । లిరుగెలంకు
లిరుప్రక్క లిరుమైల । లిరుగ్రేవ లిరుగడల్
నూరె లనెడిపేళ్లు । మీఱు నుభయ
తే. పార్శ్వనామముల్ వడసెందె । బాళితాఁకె
మైమఱచెఁ గడపట్టె సొమ్మసిలె ననఁగ
మూర్ఛ కొఁ గికురించెను । మోసపుచ్చెఁ
బిక్కచేసె నా వంచనపేళ్లు సాంబ. 42

టీ. అచటఁ, అయ్యెడఁ, అందుఁ, అచ్చోటఁ, అదిగో ॥రూ॥ అదె, అటఁ, అచ్చటఁ, అక్కడఁ, అకడఁ, ఆడఁ, ఆవంకఁ, అల్లదె ॥రూ॥ అల్లదిగో - ౧౮ = ఆప్రదేశమునందు. ముంగల, మ్రోల, ఎదుట, ముందు, ముందట-౫=సమ్ముఖము. ఇరుదెసలు, ఇరువంకలు ॥రూ॥ ఇర్వంకలు, ఇరుగెలఁకులు, ఇరుప్రక్కలు, ఇరుమైలలు, ఇరుగ్రేవలు, ఇరుగడలు, నూరెలు-౯ = ఉభయపార్శ్వములు. ఎడసెందెను, బాళితాఁకెను, మైమఱచెను, కడపట్టెను, సొమ్మసిల్లెను-౫=మూర్ఛనొందెను. కికురించెను, మోసపుచ్చెను, పిక్కచేసెను-౩=వంచించెను.

సీ. వెఱ బీతు దిగు లళ్కు । వెఱ పదరు బెదరు
జళుకు కెద జడుపు పస । వెలయు భయము
కత్తి వా లడిదము । కైదువు నన ఖడ్గ
మెసఁగు బల్లెము గడ । యీఁటె చివ్వ
యనఁగఁ గుంతాఖ్య లౌ । నామెత పండుగ
పబ్బం బనఁగ నుత్సవమున కలరు
వంక వంకర సొట్ట । డొంకన వక్రత

చెలఁగు దుడుకు లూటి జులిమి దుండ
తే. గమ్మనఁగ నుద్ధతాఖ్య లౌఁ గాని వల్లె
మంచిది యనంగఁ దగు సమ్మతించుటకును
గుఱుచ యరచట్ట దుత్తాయి కుబుస మనఁగ
నమరుఁ గూర్పాసనామధేయములు సాంబ. 43

టీ. వెఱ, బీతు (ప్ర. భీతి), దిగులు, అళుకు ॥రూ॥ అళుకు, వెఱపు, అదరు, బెదరు, జళుకు, ఎద, జడుపు-౧౧ = భయము. కత్తి, వాలు, అడిదము, కైదువు-౪=ఖడ్గము. బల్లెము, గడ, ఈఁటె, చివ్వ-౪=కుంతము. ఆమెత, పండుగ ॥రూ॥ పండుగు-పండువు, పబ్బము- ౭ = ఉత్సవము. వంక, వంకర, సొట్ట, డొంక-౪=వక్రత. దుడుకు, లూటి, జులిమి, దుండగము-౪ = దౌష్ట్యము. కాని, వల్లె, మంచిది-౩ = సమ్మతమును సూచించుట. కుఱుచ, అరచట్ట, దుత్తాయి, కుబుసము-౪=కూర్పాసము-అవిక.

సీ. పావాలు పావలు పావుకోళ్లనఁ జెల్లుఁ
బాదుకాభిఖ్యలు పాయపోసు
లూడ్పులు పాపోసు లుద్దనుల్ మెట్లు చె
ప్పు లనఁగఁ బాదరక్షలకుఁ దనరు
నంగడి బాజారనంగ విపణి పొల్చు
గొన నుల్లె నారి నా గుణము పరఁగు
మొన యొడ్డనఁగ వ్యూహమున కగుఁ బెడబొబ్బ
యార్పన సట్టహాసాఖ్య లెసఁగు
తే. లావు సత్తువ యనఁగ బలంబు చెలఁగు
నట్ట మొండెమనఁగఁ గబంధాఖ్య లలరు
దూల నవ తీఁట యనఁగఁ గండూతి కొనరు
శంబరాహితమదభిదాడంబ సాంబ. 44

టీ. పావాలు, పావలు, పావుకోళ్లు-3=పాదుకలు (ఇవి కొయ్యతో చేయఁబడునవి), పాయపోసులు, ఊడ్పులు, పాపోసులు, ఉద్దములు, మెట్లు, చెప్పులు-౬=పాదరక్షలు. (తోలితో చేయఁబడునవి). అంగడి, బాజారు (అన్యదేశ్యము)-౨ = విపణి. గొనము, అల్లె, నారి-3=వింటియల్లెత్రాడు. మొన, డ్డు-౨=వ్యూహము. పెడబొబ్బ, ఆర్పు- ౨ = అట్టహాసము. లావు, సత్తువ, త్త్వము)-౨=బలము. అట్టు, మొండెము - ౨ = కబంధము-తలతెగిన శరీరము. దూల, నవ, తీఁట-3=కండూతి-దురద.

సీ. విలు విల్లు సింగాణి ♦ విల్ సింగిణి యనంగఁ
గోదండమున కగుఁ ♦ గోపు కొప్పు
నాఁ జను ధనురగ్ర ♦ నామంబులు లకోరి
యంపజ నారస ♦ మమ్ము తీరు
ములికి సరము కోల ♦ చిలుకు తూపన శరా
ఖ్యలు మించు మైనర్వ ♦ కమరు జోడు
దగళా జిరాయి బొం ♦ దళము దుప్పటమును
జిలుకత్తు బందనఁ ♦ జెలఁగుఁ గవచ
తే. మరద మనఁ దేరనఁగ రథం ♦ బమరు హాయిలు
బండి కొల్లారుబండి నాఁ ♦ బరఁగు గోశ
తాంగనామముల్ మునికోల ♦ యారెకోల
ముల్లుకో లనఁ దోత్రంబు ♦ మొనయు సాంబ. 45

టీ. విలు, విల్లు, సింగాణి, విల్, సింగిణి ॥రూ॥ సింగిణీ - ౬ = కోదండము (ధనుస్సు). కోపు, కొప్పు- ౨ = వింటికొప్పు, లకోరీ ॥రూ॥ లకోరి. అంపజ, నారసము (ప్ర. నారాచము), అమ్ము, తీరు, ములికి, సరము, కోల, చిలుకు, తూపు-౧౧ = బాణము. మైమర్వ ॥రూ॥ మైమఱువు, కమరు, జోడు, దగళా, జిరాయి, బొందళము, దుప్పటము, చిలుకత్తు, బందు -

౧౦ = కవచము. అరదము, (ప్ర. రథము), తేరు-౨=రథము. హాయలుబండి, కొల్లారుబండి ॥రూ॥ కొలారుబండి-కొల్లాబండి-౪=గోళతాంగము (గాడీ). మునికోల, ఆరెకోల, ముల్లుకోల ॥రూ॥ ములుకోల-౪ = తోత్రము (చబుకు).

సీ. దీవట్లు పంజులు ౹ దివ్వటీల్ దివటీలు
దివియ లనం గరదీపిక లగు
నొగ కాఁడిమ్రాఁ కనఁ ౹ దగుఁ గూబరము కాన్క
కానుక కూడిద ౹ కప్ప మనఁగఁ
గరముపే ళ్లగు గద్దె ౹ గద్దియ యనఁగ సిం
హాసననామంబు ౹ లమరు గొటిజ
గొల్లెనయు గుడారు ౹ గూడార మనఁ దగుఁ
బటకుటీరము నొప్పి ౹ బాద యలఁత
తే. తెగులు తెవు లన రోగాఖ్య ౹ లగును వెజ్జు
మందరి యనంగ వైద్యనామంబు లెసఁగు
దండ చేరు సరము పేరు ౹ తావడంబు
సరి యనఁగ హారనామముల్ ౹ పొరయు సాంబ. 46

టీ. దీవట్లు, పంజులు, దివ్వటీలు, దివటీలు, దివియలు-౫ = కరదీపికలు. నొగ, కాఁడిమ్రాఁకు-౨ = కూబరము. కాన్క, కానుక ॥రూ॥ కానిక, కూడిద, కప్పము-౫ = కరము (పన్ను). గద్దె, గద్దియ - ౨ = సింహాసనము. గొటిజ, గొల్లెన ॥రూ॥ గొల్లియన, గుడారు ॥రూ॥ గుడారము, గూడారము-౬ = పటకుటీరము (డేరా). నొప్పి, బాద (ప్ర. బాధ), అలఁత, తెగులు, తెవులు-౫=రోగము. వెజ్జు (ప్ర. వైద్యుఁడు), మందరి-౨ = వైద్యుఁడు. దండ, చేరు, సరము, పేరు, తావడము ॥రూ॥ తావళము, సరి-౭=హారము.

సోబె సిబ్బె మనఁ బొకల్చును గిలాసము కొంగు
చెఱఁగు చుంగన నెప్పుఁ ౹ జేలముతుద

నెయ్యి నే చము రన నెగడు నాజ్యముపేళ్లు
తైలాఖ్య యగు నూనె తలచము రన
దివ్వెచమురు నామిదెము నాముదంబన
నేరండతైలాఖ్య లెసఁగుఁ గోపు
సారాయి యనఁ జెల్లు వారుణీనామముల్
తిలపిష్టమున కగుఁ దెలికపిండి
తే. గాన్గుపిండి యనంగఁ దక్రంబు వెలయుఁ
జల్ల మజ్జిగ యన దధిసంజ్ఞ దనరుఁ
బెరుఁగు కలు పన గోరంట బెల్ల మచ్చు
నా గుడాభిఖ్య లగు జగన్నాథ సాంబ. 47

టీ. సోబె, సిబ్బెము-౨=కిలాసము. కొంగు, చెఱఁగు, చుంగు-3 = వస్త్రముకొన. నేయి, ॥రూ॥ నెయ్యి, నే, చమురు-౪=ఘృతము. నూనె, తలచమురు-౨=తైలము. దివ్వెచమురు, ఆమిదెము, ఆముదము - 3 = ఏరండతైలము. కోపు, సారాయి-౨ = మద్యము. తెలికపిండి, గాన్గుపిండి-౨ = తిలపిష్టము. చల్ల, మజ్జిగ-౨ = తక్రము. పెరుఁగు, కలుపు-౨ = దధి. గోరంట, బెల్లము, అచ్చు-3=గుడము.

సీ. ఒడమెలు సొమ్ములు తొడవు లనఁగఁ జెల్లు
భూషణాఖ్యలు విత్తమునకు రూక
ధనము రొక్క మనంగఁ దనరు మేలుతరంబు
మేల్బంతి కన్నాకు మీసరంబు
తలకట్టు నాఁగ భాసిలు శ్రేష నామంబు
లనఁబడు నాఁగ నా ననఁగ నావు
డనఁగఁ జెల్లు ననంగ ననెడి పేరులకు విం
జామరము లన వింజామర లన

తే. జమిడివీచోపు లనఁ జామరములకౌన
వాతు కల్కండ చక్కెర పంచదార
కండచక్కెర మేలుపులకండ మనఁగ
శర్కరాభిఖ్య లగు శైలచాప సాంబ. 48

టీ. ఒడమెలు (ఇది అజవపదము), సొమ్ములు (ప్ర. స్వమ్), తొడవులు-3 = భూషణములు. రూక, ధనము (ఇది తత్సమము), రొక్కము (ప్ర. రుక్మము) 3 = విత్తము. మేలుతరము, మేల్బంతి, కన్నాకు, మీసరము, తలకట్టు-5=శ్రేష్ఠము. అనవుడున్, నాఁగన్, నాన్, అనఁగన్, నావుడున్-5=అనఁగా. వింజామరములు, వింజామరలు, జమిడివీచోపులు-3 = చామరములు. నవాతు, కల్కండ, చక్కెర, పంచదార, కండచక్కెర, మేలుపులకండము- ౬=శర్కర.

సీ. సైకము తోడెము సన్న మన్నన జిల్గు
పలిపము చిఱు లేఁత కొలఁది యలఁతి
యసదు లే జీబన నమరు స్వల్పమునకుఁ
బెను గొప్ప బలు పేరు పెద్ద దొడ్డ
గన మన నధికాఖ్య లొనరుఁ దొంటము హొమ్మ
గమలక మొ మ్మనఁగ స్థూలము చెలంగు
డస్సెఁ గుందె ముడింగెఁ దాఁకె నుబ్బడఁగెను
మగ్గెఁ గ్రుంగెను డొంకె సగ్గుసొక్కెఁ
తే. దగ్గె నన క్షీణదశ కగు డబ్బు బద్దు
పొల్లు డబ్బఱ తాటోటు బొంకు రవళి
కల్ల జూదన నన్నృతెంబు పేళ్లు వెలయు
నిలుకడ యనంగ నిరతాఖ్య నెగడు సాంబ. 49

టీ. సైకము,తోడెము,సన్నము, అన్నన, జిల్గు॥రూ॥ జిలుఁగు,వలిపము,

చిఱు, లేఁత, కొలఁది, అలఁతి, అసదు, లే, జీబు - ౧౪ = స్వల్పము. పెను, గొప్ప, బలు, పేరు, పెద్ద, దొడ్డ, గనము-౭ = అధికమైనది. తోరము, హొమ్మ్రు, గమకము, ఒమ్మ్రు-౪=స్థూలము. డస్సెను, కుందెను, ముడిఁగెను, తాఁకెను, ఉబ్బడఁగెను, మ్రగ్గెను, క్రుంగెను, డొంకెను, సగ్గెను, మ్రుక్కెను, తగ్గెను - ౧౧ = క్షీణించెను. డబ్బు, బద్దు, పొల్లు, దబ్బర ॥రూ॥ డబ్బఱ, తాటోటు, బొంకు, ఱవలి ॥రూ॥ తవలి, కల్ల, జూదు - ౧౧ = అసత్యము. నిఱుకడ=నిరతము.

సీ. ఎంచె గణుతిచేసె । నెన్నికనిడె నెన్నె
    ననఁగ గణించుట । కనురుఁ దాల్మి
సైరణ యోర్పన । శాంతతపేళ్లగు
    నెమ్మి నెమ్మది హాయి । నిమ్మళంబు
నాఁగ నిరాతంక । నామము లగు వడ
    యలయిక బడలిక । యలపు సేద
యనఁగ శ్రమాఖ్య లౌ । నగ్గలంబాయెను
    మేరతప్పెను మట్టు । మీఱె మించె
తే. వెక్కసం బయ్యె నుఱవయ్యెఁ । గ్రిక్కిఱిసెను
ననఁగ నుత్కృష్ట మనుట కౌ । నావరించె
నిండె నెగడె వెలసెఁ బర్వె । నిగిడె ననఁగ
వ్యాప్త మయ్యె ననెడిపేళ్లు । కలరు సాంబ. 50

టీ. ఎంచెను, గణుతిచేసెను, ఎన్నికనిడెను, ఎన్నెను-౪ = గణించుట. తాల్మి ॥రూ॥ తాలిమి, సైరణ ॥రూ॥ సయిరణ, ఓర్పు ॥రూ॥ ఓరుపు-౬=శాంతత్వము. నెమ్మి, నెమ్మది (నెఱ+మది), హాయి,నిమ్మళము-౪=నిరాతంకము. వడ, అలయిక, బడలిక, అలపు, సేద-౫ = శ్రమము. అగ్గలమయ్యెను, మేరతప్పెను, మట్టుమీఱెను, మించెను, వెక్కసమయ్యెను, ఉఱవ

య్యెను, క్రిక్కిఱిసెను-౭=ఉత్కృష్టమయ్యెను. ఆవరించెను, నిండెను, నెగడెను, వెలసెను, పర్వెను, నిగిడెను-౬=వ్యాపించెను.

సీ. అవసడి యాడిక ♦ యాఱడి సడి ఱట్టు
నగడు దూ ఱన నింద ♦ కమరు మాల్మి
యలవాటు వాడుక ♦ యలవడు టనఁ బొల్పుఁ
బరిచయాభిఖ్యలు ♦ పన్నిదంబు
పందెము జూద మనఁ దగు ద్యూతంబు
నిబ్బది నిక్కము ♦ నిలువరంబు
నిజము నిక్కువ మన ♦ నెగడు సత్యముపేళ్లు
గోర్వంక నెలకూన ♦ గోటినాటు
తే. నా నఖక్షత మగును దంతక్షతములు
కెరలుఁ బలునొక్కు వాతెఱకెంపు పెదవి
గంటి కెమ్మోవిగుఱి యనఁ ♦ గౌఁగిలి యనఁ
గవుఁగి లనఁగ నాలింగనాఖ్య లగు సాంబ.

టీ. అవసడి, ఆడిక, ఆఱడి, సడి, ఱట్టు, అగడు, దూఱు-౭ = నింద. మాల్మి ॥రూ॥ మాలిమి, అలవాటు, వాడుక, అలవడుట - ౫ = పరిచయము. పన్నిదము, పందెము, జూదము ॥రూ॥ జూజము (ప్ర. ద్యూతము) - ౪ = ద్యూతము. నిబ్బది, నిక్కము, నిలువరము, నిజము, నిక్కువము-౫ = సత్యము. గోర్వంక ॥రూ॥ గోరువంక, నెలకూన, గోటినాటు - ౪ = నఖక్షతము. పలునొక్కు, వాతెఱకెంపు, పెదవిగంటి, కెమ్మోవిగుఱి-౪ = దంతక్షతము. కౌఁగిలి, కవుఁగిలి-౨=ఆలింగనము.

సీ. నాగకేసరులు చెన్నంగులు కురువులు
భోజనప్రియములు ♦ రాజనములు
గన్నెఱు లిప్పపూల్ ♦ గంగాజలంబులు

మట్టకారులు పూలమంజరీలు
పెద్దవంకలు పాలవెల్లులు ముత్తెపు
సరులు సంబాపులు చంద్రవంక
లేనుఁగుకొమ్ములు మానికములు వన్నె
పూలు సీతాభోగము లన శాలి
తే. ధాన్య మొసఁగును దూము ముంత ముకుసంబు
బల్ల కుంచము సోల తవ్వ పడి యడ్డ
గరిసె పుట్టి సెలగ మెడా కల మనంగ
ధాన్యములు గొల్చువానికి దగును సాంబ. 52

టీ. నాగకేసరులు, చెన్నంగులు, కురువులు, భోజనప్రియములు, రాజనములు, గన్నెలులు, ఇప్పపూలు, గంగాజలములు, మట్టకారులు, పూలమంజరీలు, పెద్దవంకలు, పాలవెల్లులు, ముత్తెపుసరులు, సంబాపులు, చంద్రవంకలు, ఏనుఁగుకొమ్ములు, మానికములు, వన్నెపూలు, సీతాభోగములు, ఈ ౧౯ యును వడ్లవిధములపేళ్లు. తూము, ముంత, ముకుసము, బల్ల, కుంచము, సోల, తవ్వ, పడి, అడ్డ, గరిసె, పుట్టి, సెలగ, మెడా, కలము - ఈ ౧౪ ను= ధాన్యములు కొల్చుసాధనములపేళ్లు.

క. ఇమ్మనుజవర్గు జేసితి
సమ్మదమున దీని వినినజనులు బళా చో
క్క మ్మనఁగా నెంతయు నన
ఘ మ్మనఁగా మహిని వెలయఁగావుత సాంబా 53

తా. ఈ మానవవర్గును రచించినాఁడను. ఇది వినునట్టిజనులు 'బలారే యెంతచొక్క మైనది నిర్దుష్ట మైనది' అనఁగా, భూమియందుఁ బ్రసిద్ధి నొందునుగాత.

మానవవర్గు - సమాప్తము.

స్థావరవర్గు.

క. శ్రీవరదాయక పాయక
దేవరనామాంకితముగఁ దేటపఱిచెదఁ
స్థావరవర్గును గవితా
భావరసజ్ఞు లెద మెచ్చఁ బశుపతి సాంబా. 54

తా. సంపత్కరము లగువరముల నిచ్చువాఁడా! పశుపతీ! సాంబమూర్తీ! కవిత్వప్రభావమును రసమును నెఱింగినవారు మెచ్చుకొనునట్లు స్థావరవర్గును నెడతెగక నీపేర నంకితముగా విశదపఱుచుచున్నాను.

సీ. ఇలతాల్పు గట్టు గుబ్బలి కొండ మల తిప్ప
యన శైలనామంబు లమరు మంచు
టిలతాల్పు వడఁకుగుబ్బలి దుగ్గికన్నయ్య
గట్లరాయఁడు బేసికంటిమామ
చలికొండ వలిమల పులుచూలితాత నా
హిమగిరినామంబు లెసఁగుఁ బసిఁడి
గట్టు వేల్పులమన్కిపట్టు క్రొన్నెలదారి
సింగిణి యన మేరుశిఖరి వొల్చు
తే. విసపుమేఁతరిబలుజెంకి వెండికొండ
తెలిమల యనంగ రజతాద్రి తేజరిల్లు
బటువుమల తుదగట్టనఁ బరఁగుఁ జక్ర
వాళగిరిపేళ్లు త్రిభువనవంద్య సాంబ. 55

టీ. ఇలతాల్పు = భూమిని ధరించినది, గట్టు, గుబ్బలి, కొండ, మల, తిప్ప - ౬ = పర్వతము. మంచుటిలతాల్పు = మంచుకొండ, వడఁకుగుబ్బలి = చలికొండ, దుగ్గికన్నయ్య = దుర్గను (పార్వతిని) కన్నతండ్రి, గట్లరాయఁ

డు=పర్వతరాజు, జేసికంటిమామ = శివునిమామ, చలికొండ, వలిమల, పులు చూలితాత = అల్లుకసవునఁ బుట్టినకుమారస్వామికి పితామహుఁడు - ౮ = హిమవంతుఁడు. పసిఁడిగట్టు = బంగారుపర్వతము, వేల్పుల...పట్టు=దేవతల వాసస్థానమైనది, క్రొన్నె...సింగిణి = లేఁతచంద్రుని ధరించినశివునికి విల్లైనది-3 =మేరుపర్వతము. విసపు...మెంకి=విషమును భక్షించిన శివునిగొప్పస్థానము, వెండికొండ, తెలిమల = తెల్లనికొండ-3 = కైలాసపర్వతము. బటువుమల=గుండ్రనైనకొండ, తుదగట్టు = కడపట నుండుకొండ - ౨ = చక్రవాళపర్వతము.

సీ. కవ్వపుమల తరికొగట్టన మందరం
బడరుఁ దూరుపుమల కొ పొడుపుఁదిప్ప
మొదటికొండ యనంగ కొ నుదయాచలం బొప్పుఁ
బడమటిమల క్రుంకుకొపుడమితాల్పు
నా న స్తగిరి కగు కొ తాయి తా కల్లనఁ
బ్రస్తరాఖ్య దలిర్చుఁ కొ బల్లె యూరు
కుప్పం బనఁగ గ్రామ కొ మొప్పును బ్రోలు వీ
డనఁ బట్టణముపేరు కొ లలరుచుండు

తే. నిరవు మెంకి యునికి యిక్క కొ యిలు గీము
మనికి పట్టు బిడారు కొంపొప యిలు నెలవు
నట్టు తా వన మందిరకొనామము లగు
శంబరాహితమదభిదాకొడంబ సాంబ. 56

టీ. కవ్వపుమల=(సముద్రమును చిలికినపుడు) కవ్వముగానుండినకొండ, తరిగట్టు = (సముద్రమును) చిలికినకొండ - ౨ = మందరపర్వతము. తూరుపుమల=తూర్పుదిక్కుననుండుకొండ, పొడుపుఁదిప్ప = ఉదయపర్వతము, మొదటికొండ-3=ఉదయపర్వతము. పడమటిమల = పడమటనుండుకొండ, క్రుంకు

పుడమితాల్పు=అస్తమించు పర్వతము-౨=అస్తగిరి. ఱాయి, ఱా, కల్లు-3=శిల. పల్లె, ఊరు, కుప్పము - 3 = గ్రామము. ప్రోలు, వీడు-౨=పట్టణము. ఇరవు ॥రూ॥ ఇరువు, టెంకి, ఉనికి, ఇక్క, యిల్లు, గీము (ప్ర. గృహము)- మనికి, పట్టు, బిడారు, కొంప, ఇలు, నెలవు, నట్టు, తావు (అన్యదేశ్యము)- ౧౫=మందిరము.

సీ. టెంకాయచెట్టన తేంగ్రమాను నారిక
డం బన నారికేళంబు దనరుఁ
దా డనఁ దాళ మా దాళిమ్మ దానిమ్మ
యన దాడిమియుఁ బొన్న పొన యనంగఁ
బున్నాగముఁ దనర్చు గన్నేఱు గన్నెఱు
నాఁగను గరవీరనామము లగు
రేఁగు రే నన బదరికిఁ జెల్లు మారేడు
బిలువ మనఁ దనర్చు బిల్వమునకు
తే. జమ్మి జంబన శమి యగుఁ జంపకంబు
దనరు సంపెఁగ సంపఁగె యనఁగ నెల్లి
యుసిరి యుసిరిక యన ధాత్రి యొప్పు రాగి
యనఁగ రావన నశ్వత్థ మొనరు సాంబ. 57

టీ. టెంకాయచెట్టు ॥రూ॥ తెంకాయచెట్టు, తేంగ్రమాను ॥రూ॥ తేంగ్రమాను, నారికడము-౫=నారికేళము. తాడు=తాళవృక్షము (తాటిచెట్టు). దాళిమ్మ, దానిమ్మ ॥రూ॥ దాడిమ్మ-3=దాడిమి. పొన్న, పొన-౨=పున్నాగవృక్షము. గన్నేఱు, గన్నెఱు-౨=కరవీరము. రేఁగు, రేను-౨=బదరి. మారేడు, బిలువము-౨ = బిల్వము. జమ్మి, * జంబు-౨ = శమీవృక్షము. సంపెఁగ, సంపఁగె ॥రూ॥ సంపఁగియ-3 = చంపకము. నెల్లి, ఉసిరి, ఉసిరిక-3=ధాత్రి. రాగి, రావి-౨=అశ్వత్థము.

* ఇది శమీవృక్షనామ మగుట విచార్యము.

సీ. అత్తి మేడి యనంగ ఽ నౌదుంబరం బొప్పు
మావి మామి డన నాఽమ్రము దనర్చు
వెలఁగ వెలంగ నా ఽ వెలయుఁ గపిత్థంబు
మల్లె మల్లియ నాఁగ ఽ మల్లిక యగు
జాజి జాది యనంగ ఽ జాతి యౌా నేరేడు
నేరెడు నా జంబు ఽ నెగడుచుండుఁ
బాదిరి కలిగొట్టు ఽ నాఁ దగుఁ బాటలి
పొగడ పొవ డన నొఽప్పును వకుళము

తే. మ్రాఁకు మ్రాను చెట్టనఁగ ద్రుఽమంబు చెలఁగుఁ
దీఁగ తీఁగియ లతకూన ఽ తీఁగె యనఁగఁ
దనరు లతపేరు పూవులు ఽ ననలు విరులు
పువ్వు లలరులు నా సుమంఽబు లగు సాంబ. 58

టీ. అత్తి, మేడి-౨ = ఉదుంబరము. మావి, మామిడి-౨ = ఆమ్రవృక్షము. వెలఁగ, వెలంగ-౨=కపిత్థము. మల్లె, మల్లియ-౨=మల్లిక. జాజి, జాది-౨ = జాతిపుష్పము. నేరేడు, నేరెడు-౨ = జంబూవృక్షము. పాదిరి, కలిగొట్టు-౨ = పాటలి. పొగడ, పొవడ-౨=వకుళము. మ్రాఁకు, మ్రాను, చెట్టు-౩=సామాన్యముగా వృక్షము. తీఁగ ॥రూ॥ తీవ, తీఁగియ ॥రూ॥ తీవియ, లతకూన (మిశ్రపదము), తీఁగె ॥రూ॥ తీవె-౩ =లత. పూవులు ॥రూ॥ పూలు, ననలు, విరులు, పువ్వులు ॥రూ॥ పువులు, అలరులు-౭=పుష్పములు.

సీ. మొక్క మోటిక మోసు ఽ మోక మొలక యన
నంకురనామంబు ఽ లలరు నిగురు
తలిరు చిగురు నాఁగఁ ఽ దగుఁ బల్లవాఖ్యలు
కొన తుద యన నగ్రఽమునకుఁ బొల్చుఁ

దొఱ తొలి తొఱ్ఱి నాఁ దరుకోటరం బొప్పుఁ
దమ్మి తామ రనఁ గంజమ్ము పరఁగుఁ
దొగ తొవ కలు వనఁ దగు నుత్పలమునకు
దట్టంబు జొంపంబు తఱుచు జీబు
తే. గుమురు తంపర యన నిబిడము దనర్చు
మొగడ మొగ్గ యనం దగు ముకుళమునకు
నిక్షుకాండంబునకుఁ బేరు లెసఁగుఁ జెఱకు
కనులుగలమ్రాను తియ్యమ్రా ననఁగ సాంబ. 59

టీ. మొక్క, మోటిక ॥రూ॥ మొట్టిక, మొటిక, మోసు, మోక, మొలక-౭=అంకురము. ఇగురు, తలిరు, చిగురు ॥రూ॥ చివురు-౪ = పల్లవము. కొన, తుద-౨=అగ్రము. తొఱ, తొలి, తొఱ్ఱి-౩=వృక్షకోటరము. తమ్మి, తామర-౨ = తామరసము. తొగ, తొవ, కలువ - ౩=ఉత్పలము. దట్టము, జొంపము, తఱుచు, జీబు, గుమురు ॥రూ॥ గుబురు, తంపర-౭=నిబిడము. మొగడ, మొగ్గ-౨=ముకుళము. చెఱకు, కనులుగలమ్రాను, తియ్యమ్రాను-౩= ఇక్షుకాండము.

సీ. తెలుపు తెల్లన తెల్ల తెల వెల్ల వెలి యన
ధవళవర్ణ మెసఁగుఁ దొవరు తొగరు
కెంజాయ యెఱు పెఱ్ఱ కెంపన రక్తవ
ర్ణ మగు నల్లన కఱ నల్ల కప్పు
నలు పన నీలవర్ణము పొల్చుఁ జామన
పసరుచా యన శ్యామ మెసఁగుచుండు
నళిది పసు పనంగ నగుఁ బీతవర్ణంబు
తేట నున్నన నున్న తెలివి నునుపు
తే. నిద్ద మన స్నిగ్ధత కెసంగు నిగ్గు డాలు
మినుకు మిన మించు నిగ తళ్కు మెఱుఁగు చికిలి

కళుకు జిగి రంగు మెఱపనఁ బొలుచుఁ గాంతి
నొడ్డు దరి గట్టనఁగఁ గూల మొనరు సాంబ. 60

టీ. తెలుపు, తెల్లన, తెల్ల, తెలి, వెల్ల, వెలి-౬=ధవళవర్ణము. తొవరు, తొగరు, కెంజాయ (కెంపు+చాయ), ఎఱుపు, ఎఱ్ఱ, కెంపు-౬=రక్తవర్ణము. నల్లన, కఱి, నల్ల, కప్పు. నలుపు-౫ = నీలవర్ణము. చామన, పసరుచాయ-౨ = శ్యామవర్ణము. అఱిది, పసుపు - ౨=పీతవర్ణము. తేట, నున్నన, నున్న, తెలివి, నునుపు, నిద్దము (ప్ర. స్నిగ్ధము)-౬=స్నిగ్ధత. నిగ్గు, డాలు, మినుకు ॥రూ॥ మిన్కు, మిన, మించు, నిగ, తళుకు ॥రూ॥ తళ్కు, మెఱుఁగు, చికిలి, కళుకు, జిగి, రంగు, మెఱపు-౧౩ = కాంతి. ఒడ్డు, దరి, గట్టు-3=కూలము-తీరము.

సీ. ఆణి చినుకుఁబూస పాణి సుప్పాణి ము
    త్తెము ముత్తియంబు ముత్య మనఁ దనరు
మౌక్తికాఖ్యలు కెంపు మానికము రతన
    మనఁగ మాణిక్యాహ్వయంబు లలరుఁ
బగడము పవడం బనఁగ విద్రుమము పొల్చుఁ
    బక్కిరాయనితాయి పచ్చ యనఁగ
మరకతము దలిర్చు మగతాలు మూలతా
    లన వజ్రము లగుఁ బుష్యరాగంబు పుష్పరాగము తాయి
తే. కప్పుతాయి యనఁగ నీల మొప్పుఁ బిల్లు
పూరి చిగిరింత యేట్రింత పొనుఁగు గడ్డి
గఱిక పచ్చిక వెణుతురు కసవు తుంగ
విడవలి యనఁ దృణాఖ్యలు వెలయు సాంబ. 61

టీ. ఆణి, చినుకుఁబూస=స్వాతివర్ష బిందువుచేఁ బుట్టెడుపూస, పాణి, సుప్పాణి ॥రూ॥ సుపాణి, ముత్తెము, ముత్తియము, ముత్యము-౩=మౌక్తికము.

కెంపు, మానికము, రతనము (ప్ర. రత్నము) - 3 = మాణిక్యము. పగడము, పవడము-౨ = విద్రుమము. పక్కిరాయనిఱాయి, పచ్చ - ౨ = మరకతము. నగఱాలు, మూలఱాలు-౨ = వజ్రములు. పుల్లంటుఱాయి, కప్పుఱాయి-౨= నీలము. పిల్లు, పూరి, చిగిరింత, ఏట్రింత, పానుఁగు, గడ్డి, గఱిక, పచ్చిక, వెణుతురు, కసవు (ప్ర. ఘాసము), తుంగ, విడవలి - ౧౨=తృణభేదములు.

సీ. ఎల్లి చుట్టువు గొడు ౯ గెండమఱు వనంగ
 ఛత్రంబు దనరు ధ్వజంబు పేళ్లు
టెక్కెము టెక్కెము ౯ టెక్కియము సిడంబు
 పడగ, డా లనఁ జెల్లు ౯ నిడివి నిడుద
సోగ నిడుపు చాఁపు ౯ నాఁగ దీర్ఘమున కౌ
 మఱుఁగు చా టోలము ౯ నుఱు వనంగఁ
దగుఁ బిధానాఖ్యలు ౯ జగతి జగిలె తిన్నె
 యరుఁ గన వేదిక ౯ కమరు నేల

తే. యిల పుడమి మన్ను బువి పంటవలఁతి యనఁగ
ధరణి కగు విప్ప వెడలుపు ౯ విరివి పఱపు
వెడఁద యన విస్తరాఖ్యలు ౯ వెలయుఁ బైరు
ససి యనఁగ సస్యనామము ౯ లెసఁగు సాంబ. 62

టీ. ఎల్లి, చుట్టువు, గొడుగు, ఎండమఱువు-४ = ఛత్రము. టెక్కెము, టెక్కెము, టెక్కియము, సిడము, పడగ, (ప్ర. పతాక), డాలు-౬ = ధ్వజము. నిడివి, నిడుద, సోగ, నిడుపు, చాఁపు-౫ = దీర్ఘము. మఱుఁగు, చాటు, ఓలము, మఱువు-४ =పిధానము. జగతి, జగిలె ॥రూ॥ జగ్గిలె, తిన్నె ॥రూ॥ తిన్నియ, అరుఁగు ॥రూ॥ అరఁగు - 8 =వేదిక. నేల, ఇల, పుడమి (ప్ర. పృథివి), మన్ను, బువి, (ప్ర. భువి) పంటవలఁతి-౬ = భూమి. విప్పు, వెడలుపు, విరివి ॥రూ॥ విఱివి, పఱపు, వెడఁద-౬ = విస్తారము. పైరు, ససి-౨=సస్యము.

సీ. మోఁడు మొరడు మొద్దు ‡ మోటన స్థాణు వౌ
బొఱియ కలుఁగు బొక్క ‡ బొంద లోయ
యన బిలాఖ్యలు చెల్లు ‡ నడుసు బురద యొంపి
యస లనఁ బంకాఖ్య ‡ లెసఁగు మడుఁగు
మడు వన హ్రద మొప్పుఁ ‡ బొడవ నున్నతం
బగు గోడ యనఁగఁ గు‡డ్యంబు పొల్చు
సోరణగండ్లన ‡ మీఁడు గవాక్షము
మాడుగుల్ మిద్దెలు ‡ మచ్చు లనఁగ
తే. దారునిర్మితగృహము లౌఁ ‡ దరకసంబు
బత్తళిక పొది దొన యనఁ ‡ బరఁగుఁ దూణి
పెట్టి మందసమును బెట్టె ‡ పెట్టియ యనఁ
పేటికాభిఖ్య లగు గుణా‡పేటి సాంబ. 63

టీ. మోఁడు ॥రూ॥ మ్రోడు, మొరడు, మొద్దు, మోటు-౫=స్థాణువు. బొఱియ ॥రూ॥ బొఱ్ఱియ బొఱ్ఱె, కలుఁగు, బొక్క, బొంద, లోయ-౭ = బిలము. అడుసు, బురద, ఒంపి, అసలు-౪ = పంకము. మడుఁగు, మడువు-౨=హ్రదము. పొడవు ॥పా॥ పొడుగు - ౨=ఉన్నతము. గోడ = కుడ్యము. సోరణగండ్లు ॥రూ॥ సోర్ణగండ్లు-౨ = గవాక్షము. మాడుగులు ॥రూ॥ మాడువులు, మిద్దెలు, మచ్చులు-౪ = దారునిర్మితగృహములు. తరకసము, బత్తళిక, పొది, దొన-౪=తూణీరము. పెట్టి, మందసము, పెట్టె, పెట్టియ-౪ = పేటిక.

సీ. ఎన జోడు మాదిరి ‡ యీడు పురుడు మాద్రి
సాటి పాటి తరంబు ‡ దీటు దినుసు
సరి యుద్ది ప్రతి దిన్సు ‡ సవతు పోలిక దొర
జత యనఁగా సదృ‡శమున కెసఁగుఁ
బల్లకి పల్లకీ ‡ పాలకి పాల్కి నాఁ

బల్యంకికాఖ్యలు పరఁగు లాలి
యుయ్యాల యుయ్యేల యూయెల తొట్ల జో
ల యనంగ డోలికాహ్వాయము లెసఁగుఁ
తే. గంకటియు మంచ మనఁ జెల్లు ఖట్వమునకుఁ
బీఁట పలక యనఁగ నొప్పుఁ బీఠమునకు
బరణియుఁ గరాట మనుపేళ్లు భరణి కమరు
నిచ్చెన యనంగ నిశ్రేణి నెగడు సాంబ. 64

టీ. ఎన, జోడు, మాదిరి, ఈడు, పురుడు, మాద్రి, సాటి, పాటి, తరము, దీటు, దినుసు, సరి, ఉద్ది, ప్రతి, దిస్సు, సవతు, పోలిక, దొర, జత - ౧౯=సదృశము. పల్లకి, పల్లకీ, పాలకి, పాల్కి-౪=పల్యంకిక. లాలి, ఉయ్యాల ॥రూ॥ ఉయ్యాల, ఊయాల, ఊయల, ఉయాల, ఉయ్యేల ॥రూ॥ ఉయ్యెల, ఊయేల, ఊయెల, ॥రూ॥ ఉయేల, తొట్ల, జోల-౧౩=డోల. కంకటి, మంచము-౨=ఖట్వము. పీఁట, పలక-౨ = పీఠము. బరణి, కరాటము-౨ = భరణి. నిచ్చెన=నిశ్రేణి.

సీ. ఉలి యుక్కిను మనంగ నొనరు నయస్సంజ్ఞ
చెంబు రాగి యనఁ దామ్రమం బెసంగుఁ
దగరము కరుగు డనఁగ సీసము రహించుఁ
గాంస్యంబు వత్తిల్లుఁ గంచనంగఁ
ద్రపునామ మమరుఁ బెత్తళి యిత్తళి యనంగఁ
గుండులు చట్లు మూఁకుళ్లు బుడ్లు
కడవలు బానలు పిడతల్ వెస ళ్లన
భాండముల్ తగు నాఁచు పాఁచి యనఁగ
తే. శైవలం బగు నూతులు బావు లనఁగ
వెలయుఁ గూపంబులకు గుంట కొలను కొలఁకు

తిరుకొళం బన సరసికిఁ ౹ బరఁగు వాఁక
యేఱు వంక వాఁ గనఁ బేరు ౹ లెసఁగు సాంబ. 65

టీ. ఉలి, ఉక్కు, ఇనుము-౩ = అయస్సు. చెంబు (ఇది అఱవము), రాగి-౨=తామ్రము. తగరము, కరుగుడు-౨=సీసము. కంచు = కాంస్యము, పిత్తళి - ఇత్తళి ॥రూ॥ ఇత్తడి-౩=త్రపువు. కుండలు (సామాన్యముగా పాత్రము), చట్లు (నోరు వెడల్పుగానుండునవి) మూఁకుళ్లు (మూఁత పెట్టెడునవి), బుడ్లు (సన్ననినోరుకలిగి పొడుగుగా ఉండునవి), కడవలు (నీళ్లుతోఁడుబిందె), బానలు (చిన్ననోరు పెద్దకడుపును గలవి), పిడతలు (చిన్నగిండిచెంబువంటివి), వెసళ్లు (వండుటకుఁ దగినవి)-౮ = భాండములు. నాఁచు, పాఁచి ॥రూ॥ ప్రాఁచి-౩ = శైవలము. నూతులు, బావులు-౨=కూపములు. గుంట, కొలను, కొలఁకు, తిరుకొళము (ఇది అఱవపదము)-౪=సరస్సు. వాఁక, ఏఱు, వంక, వాఁగు-౪=నది.

సీ. మీల్ మీలు చేఁపలు ౹ మీనులు తెఱగంట్లు
మచ్చెము లనఁ జెల్లు ౹ మత్స్యములకుఁ
దాఁబేలు తామేలు ౹ నాఁ బొల్చుఁ గూర్మము
నెండ్రెండ్రకా యన ౹ నెసఁగుఁ గర్కి
యోడ కల మనంగ ౹ నోనరు నావకు వాన
జడి ముసు రనఁగ వర్షమున కలరు
వానఱాల్ వడగండ్లు ౹ నా నొప్పుఁ గరకలు
నిసు మన నిసు కన ౹ నిసు వనంగ
తే. మెఱయు సైకతనామముల్ ౹ కురుజు తేనె
పుట్టతేనియ పెరతేనె ౹ పువ్వుఁదేనె
జుంటితేనియ యనఁ దగు ౹ సుమరసంబు
శంబధరనుతసుగుణక౹దంబ సాంబ. 66

టీ. మీల్, మీలు, మీనులు (ఈమూఁటికి ఏకవచనము మీను), చేఁపలు, తెఱఁగంట్లు = అనిమిషములు, మచ్చెములు (ప్ర. మత్స్యములు). ౬=మత్స్యములు. తాఁబేలు, తాఁమేలు-౨ = కూర్మము. ఎండ్రి, ఎండ్రకాయ-౨=కర్కి. ఓడ, కలము-౨=నావ. వాన, జడి, ముసురు-౩=వర్షము. వానఱాలు, వడగండ్లు-౨=కరకలు. ఇసుము, ఇసుక, ఇసువు-౩=సికత. కురుజు తేనె, పుట్టతేనె, పెరతేనె. పువ్వుఁదేనె, జుంటితేనె-౫=పుష్పరసము.

సీ. జముకాణము తివాసి జంబుకాణ యనంగఁ
గంబళాఖ్య లగు బంగారు హొన్ను
జాళువా పుత్తడి మేలిమి బంగరు
పసిఁడి పొన్ను కడాని పైఁడి యుదిరి
యన సువర్ణము వొల్చు నపరంజి కుందనం
బనఁ దప్తకనక మౌఁ దునుక తునియ
చిదురుప చిదుర నాఁ జెల్లఁగు ఖండమునకుఁ
బొది ప్రోఁగు వామియుఁ బ్రోవు తిట్ట
తే. కుప్ప యన రాశి కగు సజ్జ యుప్పరిగయు
మహలు మేడ యనంగ హర్మ్య మగుఁ ద్రోవ
దారి తెన్ను తెరు వనఁ బథంబు వెలయు
రవ రజం బన లవముపేళ్ల వును సాంబ. 67

టీ. జముకాణము, తివాసి, జంబుకాణ-౩=కంబళము (రత్నకంబళి) బంగారు ॥రూ॥ బంగారము, హొన్ను, జాళువా ॥రూ॥ జాళ్వా, పుత్తడి ॥రూ॥ పుత్తళి, మేలిమి, బంగరు, పసిఁడి, పొన్ను, కడాని, పైఁడి ॥రూ॥ పయిఁడి, ఉదిరి-౧౫=సువర్ణము. అపరంజి, కుందనము-౨ = తప్తసువర్ణము. తునుక ॥రూ॥ తున్క, తునియ, చిదురుప ॥రూ॥ చిద్రుప, చిదుర-౬ = ఖండము. పొది, ప్రోఁగు ॥రూ॥ పోఁగు, వామి, ప్రోవు, తిట్ట, కుప్ప-౮=రాశి.

సజ్జ, ఉప్పరిగ, మహాలు (ఇది అన్యదేశ్యము.) మేడ-౫=హర్మ్యము. త్రోవ, దారి, తెన్ను, తెరువు ॥రూ॥ తెర్వు-౫=మార్గము. రవ, రజము-౨=లేశము.

సీ. అడవి కాన యనంగ నటవికిఁ దగు హసాను
తోఁట సింగారపుఁదోఁట నంద
వన మనంగను నుపవన మొప్పు నడబావి
డిగ్గియ దొరువు నన దీర్ఘిక తగుఁ
బవ్వళింపుబిడారు పడుకటి ల్లనఁ గేళి
గృహ మగు బోనపుటిల్లు వంట
యిల్లు సువారంపుటి ల్లనఁ బాకమం
దిరము రాజిలు దగతీర్పు చల్ల

తే. పంది లనఁ జలిపంది లోనం దనర్చు
సలిలశాలాభిధలు నీరుచల్ల నీరు
మజ్జిగయు జలతక్ర నామములు విసన
కఱ్ఱ వీవన యన వృంతక మగు సాంబ. 68

టీ. అడవి (ప్ర. అటవి.) కాన (ప్ర. కాననము) - ౨ = అరణ్యము. హసానుతోఁట, సింగారపుఁదోఁట, నందవనము-3 = ఉపవనము. నడబావి, డిగ్గియ ॥రూ॥ డిగియ-దిగ్గియ, దొరువు- ౫ = దీర్ఘిక. పవ్వళింపుబిడారు= శయనస్థానము, పడుకటిల్లు (పడుక+ఇల్లు)- ౨ = కేళిగృహము. బోనపుటిల్లు (బోనము+ఇల్లు)=అన్నగృహము, వంటయిల్లు. సువారపుటిల్లు-3 =పాకశాల. దగతీర్పు, చల్లపందిలి, చలిపందిలి-3 =పానీయశాల. నీరుచల్ల, నీరుమజ్జిగ-౨=జలతక్రము. విసనకఱ్ఱ, వీవన-౨=వృంతకము.

క. భువి నీస్థావరవర్గును
సవరణ వ్రాసినను వినినఁ జదివిన యమ్మా
నవులను విద్యామతివై

భవశాలులఁ గా నొనర్పు శ్రీ పశుపతి సాంబా. 69

తా. భూమిలో నీస్థావరవర్గను జక్కఁగా వ్రాసినను, వినినను, జది వినను, నట్లు చేయుమనుష్యులను బశుపతీ ! సాంబా ! విద్యాబుద్ధిసంపదలచే నొప్పువారినిగాఁ జేయుము.

స్థావరవర్గు - సంపూర్ణ ము.

తి ర్య గ్వ ర్గ.

క. శ్రీగౌరీపతి నీపై
బా గౌరీతి రచియింతుఁ శ్రీ బటుకవితాధా
రాగతిఁ దిర్యగ్వర్గను
వేగమె నిగిడించి ప్రోవవే శ్రీసాంబా. 70

తా. శ్రీపార్వతీనాథా ! సాంబా ! నేను మంచి కవిత్వధారావైఖరి తోఁ జక్కనివిధమున నీకంకితముగాఁ దిర్యగ్వర్గను రచించెదను. దానిని శీఘ్రముగాఁ గొనసాగించి కావుమా.

సీ. నెఱసరి సింగంబు శ్రీ తెఱమొగము మెకంబు
మెకములదొర జడశ్రీమెకము బొబ్బ
మెకము నెడఁదనోటిశ్రీమెకము గుబ్బలిపట్టి
గుఱ్ఱి మేనుంగులశ్రీగొంగ యనఁగఁ
జెలఁగు సింహముపేళ్లు శ్రీ పులి చాఱలమెకంబు
తెరువుగాపరి పసిశ్రీతిండిపోతు
మువ్వన్నెమెక మనఁ శ్రీ బొలుపొందు వ్యాఘ్రంబు
వావురము పటాణి శ్రీ వారువంబు
తే. జక్కి మావు గుఱ్ఱము తేజి శ్రీ యెక్కిరింత

తత్తడి రవాలు నడగండు కత్తలాని
తురికి బాబా యనంగ నొప్పుం దురగమునకుం
గొమ్మనంగం దనరారు శృంగమ్ము సాంబ. 71

టీ. కేసరి, సింగము (ప్ర. సింహము), తెలి...మెకము - తెలుపగా (విశాలముగా) నుండు ముఖముగల మృగము - పంచాస్యము, మెక...దొర= మృగరాజు, జడమెకము=జటులు గలమృగము, బొబ్బమెకము = బొబ్బలువేయుమృగము, వెడందనోటిమెకము=విశాలమగునోరు గలమృగము, గుబ్బలిపట్టి గుఱ్ఱము=పార్వతివాహనము, ఏనుంగులగొంగ=ఏనుఁగులకు శత్రువు-౯=సింహము. పులి, చాఱలమెకము=చాఱికలు (రేఖలు) గల మృగము, తెరువుగాపరి= దారినిగాచుకొనియుండునది, పసి...పోతు = పశువులను భక్షించునది, ముఱ్ఱ న్నెమెకము = మూఁడువర్ణములు (నలుపు తెలుపు పసపు) గల మృగము - ౫ = వ్యాఘ్రము. వావురము, పటాణి, వారువము ॥రూ॥ వార్వము, జక్కి, మావు, గుఱ్ఱము, తేజీ ॥రూ॥ తేజి, ఎక్కిరింత ॥రూ॥ ఎకిరింత, తత్తడి, రవాలు, నడగండు, కత్తలాని ॥పా॥ కత్తళేండు, తురికి, బాబా-౧౭ = అశ్వము. కొమ్ము=శృంగము.

సీ. సిబ్బెమేనిమెకంబు గబ్బుచెంపమెకంబు
గొప్పయజ్జమెక మేకుకండుమెకంబు
గొరు చెయ్యిగలమేకము రెంటఁద్రాగు డే
నుఁగు పలుగొమ్ములుదగినమెకము
హత్తిబత్తులమెకం బన దంతిపేళ్లగుఁ
బుట్టకూటిమెకంబు బొచ్చుమెకము
వెనుచూపుమెక మెల్గు వెలినోటిమెక మన
భల్లూకనామముల్ పరఁగు గొరిజ
తే. గొరిసె యన ఖుర మమరును గొరనంగ

నఖము తగు జోడనలు రవనడలు నడ్డ
వేడెములు పర్వు లనఁ జుట్టు వేడెము లనఁ
బంచధారలనామముల్ పరఁగు సాంబ. 72

టీ. సిబ్బె...మెకము=సిబ్బెనులు (పొడలు) గలశరీరముతోఁ గూడిన మృగము. గబ్బు...మెకము = మదజలముకంపు గల చెక్కులతోఁ గూడిన మృగము, గొప్ప...మెకము=గొప్పయడుగు గలమృగము, ఎక్కుడుమెకము = మహామృగము, గౌరు ॥రూ॥ గవురు, చెయ్యిగలమెకము = తొండముగలమృగము-కరి, రెంటఁద్రాగుఁడు=రెంటిచే (అనఁగా తొండముచేతను నోటిచేతను) త్రాగునది-ద్విపము, ఏనుఁగు ॥పా॥ ఏనిక, పలు...మెకము=పండ్లే (అనఁగా దంతములే) కొమ్ములుగా నొప్పినమృగము, హత్తి (ప్ర. హస్తి), బల్తలమెకము=పెద్దతలగల మృగము-౧౩=గజము. పుట్ట...మెకము=పుట్టకూటిని (అనఁగా చీమగ్రుడ్లతోఁగలిసిన పుట్టమట్టిముద్దను) దినునట్టిమృగము, బొచ్చుమెకము=శరీరమెల్ల బొచ్చు దట్టముగాఁగలమృగము, వెను...మెకము=వెనుక చూపులుగలమృగము, ఎల్గు ॥రూ॥ ఎలుఁగు-ఎలువు, వెలి...మెకము = తెలుపైనమోరగలమృగము-౭ = భల్లూకము. గొరిజ, గొరిసె-౨ = ఖురము. గోరు-నఖము. జోడనలు=ధౌరితకము, రవనడలు=రవగాలు-ఆస్కందితము, అడ్డవేడెములు, పర్వులు, చుట్టువేడెములు-ఈ-౫=ను అశ్వపు పంచధారలు.

సీ. పసి గిడ్డి మొదవ వాన్రు పసరము త్రోడు కనఁ
　　బసువుపేళ్లగు గిబ్బి బసనఁ డాల
పోతు నాఁబోతు మూఁపురముదా ల్పెద్దు ము
　　క్కంటిమా వన వృషాఖ్యలు దనర్చుఁ
గోడె గిత్త యనంగఁ గొజలు నుక్షాఖ్యలు
　　క్రేపు పడ్డయు దూడ లేఁగ పెయ్యా
యన వత్సనామంబు లలరును నెనుపెంటి

బఱ్ఱె నా మహిషికిఁ ¦ బరఁగు దుంత
తే. దున్నపో తన మహిష మౌ ¦ దొడ్లు తొట్టి
పట్టు లనఁగ గో¦స్థానముల్ ¦ పరఁగు మంద
కదుపు పదు వనఁ జెలఁగు గో¦గణము పాగ
లాయ మన నొప్పు వాజిశా¦లకును సాంబ. 73

టీ. పసి, గిడ్డి, మొదవు, ఆవు, పసరము, తొడుకు-౬=పశువు. గిబ్బి, బసవఁడు, ఆలపోతు, ఆఁబోతు, మూఁపురముదాల్పు = కకుదము దాల్చినది, ఎద్దు, ముక్కంటిమావు=శివునిగుఱ్ఱము-౮=వృషభము. కోడె, గిత్త-౨=ఉక్షము. క్రేపు, పడ్డ, దూడ, లేఁగ, పెయ్య ॥రూ॥ పేయ-౬ = వత్సము. ఎనుపెంటి (ఎనుము+పెంటి), బఱ్ఱె-౨=మహిషి-గేదె. దుంత, దున్నపోతు-౨=మహిషము. దొడ్లు, తొట్టిపట్టులు-౨ = పసులకొట్టము. మంద, కదుపు, పదువు-3=గోసమూహము. పాగ ॥రూ॥ పాగా, లాయము-3=అశ్వశాల.

సీ. సింగంపుగొంగ ద¦చ్చియడుగులమెక మ
నఁగ శరభాఖ్య లౌఁ ¦ దగరు జంట
మొగము వేలుపు తేజి ¦ పొట్టేలు గొఱియపో
తేడిక యన మేష ¦ మెసఁగు నిఱ్ఱి
నులికొమ్ముమెక మన ¦ వెలయుఁ గృష్ణమృగంబు
జింక లే డన మృగి ¦ చెలఁగుఁ బిల్లి
చీలి యనంగ మా¦ర్జాల మౌఁ గుందేలు
చెవులపో తనఁగ రం¦జిలు శశంబు
తే. నొంటె లొట్టిపిట్ట యనఁగ ¦ నుష్ట్ర మమరుఁ
గణితి కణఁ జనఁ దనరు గో¦కర్ణమృగము
పిక్కమెక మెండ్రిమేఁతరి ¦ నక్క బుద్ధి
మెక మనఁగ జంబుకాఖ్యలు ¦ మెఱయు సాంబ. 74

టీ. సింగంపుగొంగ=సింహమునకువిరోధి, దచ్చి...మెకము=ఎనిమిది కాళ్లమృగము-౨ = శరభమృగము. తగరు, జంట...తేజి + రెండుముఖములు గలదేవుఁడగునగ్నికి వాహనము, పొట్టేలు॥రూ॥ పొట్టెలు, గొఱియపోతు ॥రూ॥ గొఱ్ఱియపోతు-గొఱ్ఱెపోతు, ఏడిక-౪=మేషము. ఇఱ్ఱి, నులి...మెకము=మెలి గానుండు కొమ్ములుగల మృగము-౨=కృష్ణమృగము (మగజింక). జింక, లేడి ॥రూ॥లేటి-౩=ఆఁడుజింక. పిల్లి, చీలి-౨=మార్జాలము. కుందేలు ॥రూ॥కుందె లు, చెవులపోతు-౩ = శశము. ఒంటె ॥రూ॥ఒంటియ, లొట్టిపిట్ట॥ రూ॥ లొట్టి పిట - లొటిపిట్టు-లొటిపిట ॥పా॥ లొట్టియ-లొట్టె-లొట్టెనుఁగు-౯ = ఉష్ట్రి ము. కణితి ॥రూ॥ కడితి, కణఁజు ॥రూ॥ కడఁజు-౪ = గోకర్ణమృగము. పిక్కు మెకము = వంచనగలమృగము-వంచకము. ఎండ్రిమేఁతరి=ఎండ్రకాయ లు ఆహారముగాఁ గలది, నక్క, బుద్ధిమెకము-౪=జంబుకము.

సీ. కొమ్మమెంకిమెకంబు ♦ తిమ్మఁడు వెకిరింత
    కోఁతి నాఁ గపిపేళ్లు ♦ కొలుచుండు
జల్లితోఁకమెకంబు ♦ సవరంపుమెక మనఁ
    జమరికిం జనుఁ బంది ♦ చప్పరింత
కొమ్ముకాఁ డూటమెకమ్ము ♦ వేఁపులమిత్తి
    ము స్తెలమేపరి ♦ మోటుమెకము
వాలుమెకంబు రోకబంటరి యొంటరి
    ముట్టెమెకము పీఁటవెట్టుమెకము
తే. ఏకలము గుర్గురిం తన ♦ నెసఁగు దంష్ట్రి
పొడమెకము దుప్పి యనఁ బొలుపడరు రామ
మృగము మనుఁబో తనఁగ ఋశ్యమృగము దనరు
బల్లి గౌళన ముసలికిఁ ♦ బరఁగు సాంబ.   75

టీ. కొమ్మ...మెకము = చెట్లకొమ్మలు వాసస్థానముగాఁ గలమృగ ము-శాఖామృగము, తిమ్మఁడు, వెకిరింత = వెక్కిరించునది, కోఁతి ॥రూ॥ క్రోఁ

తి-౫ = వానరము. జల్లితోఁకమెకము = వెండ్రుకలు కుచ్చుగా తోఁకయందుఁగలమృగము, సవరపుమెకము - ౨= చమరీమృగము. పంది, చప్పరింత= చప్పరించునది, కొమ్ముకాఁడు, ఊటమెకము = దృఢమైనమెకము, వేఁపులమిత్తి=కుక్కలనుజంపునది, ముస్తెలమేపరి=ముస్తలనుదినునట్టిది, మోటుమెకము-*మోటుపయోగింపఁబడు మృగము, వాలుమెకము = క్రూరమృగము, గోబంటురి, ఒంటురి, ముట్టెమెకము = ముట్టె గలమృగము, పీఁటవెట్టుమెకము = పాదుకొని కదలక కూర్చుండుమృగము, ఏకలము, గుర్గురింత = ఘుర్ఘురధ్వని సేయునది-౧౮ = పంది. పొడమెకము = మచ్చలుగలమృగము, దుప్పి-౨=రామమృగము. మనుఁబోతు=ఋశ్యమృగము. బల్లి, గౌళి-౨=బల్లి.

సీ. తోఁడేలు గొఱియలనూఁడున వృక మొప్పు
ముంగిస వెంట్రువ ముంగి యనఁగ
బభ్రువు తగుఁ గొక్కు పందికొక్కన మూషి
కకుఁ బొల్చు గాడిద గాలిగాఁడు
చలువగుఱ్ఱము రేవుజక్కి యన ఖరాఖ్య
లగు మొఱుఁగుడు జాగిలమ్ము కుక్క
వేఁపి నా శునకంబు వెలయును దొండ యూ
సరవెల్లి యనఁ దగు సరటమునకుఁ
తే. జిట్టెలుక యన బాలమూషికకుఁ బొల్చు
నుడుము తెల్ల మేపరి యన నొనరుచుండు
నవని గాధేరనామధేయములు మహిత
సకలసురచక్రవర్తి శ్రీసాంబమూర్తి. 76

టీ. తోఁడేలు ॥రూ॥ తోఁడెలు, గొఱియలనూడు = గొఱ్ఱెలకు శత్రు

---

* మోటు అనఁగా పందియెదుట మనుష్యాదిరూపముగా వేఁటకాండ్రు మఱుఁగుకై నిలిపెడు కపటలక్ష్యము.

వు-౨=వృకము. ముంగిస, వెంట్రువ, ముంగి - ౩=బభ్రువు. కొక్కు, పందికొక్కు-౨=మూషిక. గాడిద ॥రూ॥ గాడ్ద, గాలిగాఁడు, చలువగుఱ్ఱము=చాకలి చలువసేయువస్త్రములను మోయుగుఱ్ఱము, రేవుజక్కి=చాకలిరేవున నుండుగుఱ్ఱము (చాకలికి గుఱ్ఱమువలె నుపయోగించునదని భావము)-౫=ఖరము. మెఱుఁగుఁడు=మెఱుఁగునట్టిది, జాగిలము, కుక్క, వేఁపి-౪=శునకము. తొండ, ఊసరవెల్లి - ౨ = శరటము. చిట్టెలుక (చిఱు + ఎలుక)=బాలమూషిక. ఉడుము, త్రేళ్లమేసరి=త్రేళ్లను భక్షించునది-౨=గోధేరము.

సీ. తంతువాయ మగుఁ బాదట్టుపురువు సన్న
 పిల్లి సాలీఁ డన । రాళ్లరాసి
గాఁడు గరిమిడి యెల్క యన నాఖువు దగు
 నెఱకలు చట్టుపల్ । గఱులు ఱెక్క
లనఁ బక్షములు పొల్చు । లావు లీఁక లనంగఁ
 బర్ణంబు లగు గువ్వ । పక్కి పిట్ట
పులుఁ గనఁ బక్షికి । వెలయు మదికొలంకు
 పులుఁగు తెల్లనిపిట్ట । నలువ తేజి
తే. పాలు నీరును వెలిసేయు।పక్కి యంచ
యన మరాళంబు తగుఁ గెంపు।కనులపులుఁగు
తలిరుమేఁతరి సాఁకుడు।పులుఁగు మావి
కొమ్మయిలుపుల్గు కోవెల । కోయి లనఁగఁ
బరభృతమునామధేయముల్ । పరఁగు సాంబ. 77

టీ. పాదట్టుపురువు ॥రూ॥ పాదొట్టుపురువు= బూసిని గలిగించుపురువు, సన్నపిల్లి, సాలీఁడు - ౪ = తంతువాయము (సాలెపురుగు). రాళ్లరాసిగాఁడు, గరిమిడియెల్క-౨ = ఆఖువు (రాజమూషకము). ఎఱకలు, చట్టుపలు ॥రూ॥ చెట్టుపలు, గఱులు, ఱెక్కలు-౫=పక్షములు. లావులు, ఈఁ

13

కలు-౨=పర్ణములు. గువ్వ, పక్కి (ప్ర. పక్షి), పిట్ట, పులుఁగు-౮=పక్షి. మదికొలఁకుపులుఁగు = మానససరస్సుపక్షి, తెల్లనిపిట్ట=తెల్లనిపక్షి, నలువతేజి=బ్రహ్మవాహనము, పాలు నీరును వెలిసేయుపక్కి=క్షీరనీరముల వేఱుపఱుచుపక్షి, అంచ-౫=హంస. కెంపుకనులపులుఁగు=ఎఱ్ఱనికన్నులు గలపక్షి, తలిరుమేఁతరి = చిగురును భక్షించునది, సాఁకుడుపులుఁగు = అన్యపక్షులచేఁ బెంపఁబడినపక్షి - పరపుష్టము, మావి...పుల్గు=మామిడికొమ్మ వాసస్థానముగాఁ గల పక్షి, కోవెల, కోయిల-౬=కోకిల.

సీ. పచ్చఱెక్కలపుల్గు పచ్చవిల్తుని తేజి
పలుకులపులుఁగు నాఁ జిలుక చిల్క
యనఁగ శుకాభిఖ్య లగు బట్టికాఁడు గో
ర్వంక గోరింక గోరంక యనఁగ
శారికాహ్వాయము లేసంగు నట్టువపిట్ట
నెమ్మి జుట్టుఁబులుఁగు నెమిలి నమిలి
పురి విప్పియాడెడిపులుఁగు కన్నులు గల
పులుఁ గన బర్హి కి వెలయుచుండు
తే. జంటపిట్ట బటువుగువ్వ జక్కవ యనఁ
గోకనామంబు లగు మంచుగ్రోలుపుల్గు
నిప్పులను మ్రింగుపులుఁగు వెన్నెలపులుఁ గన
నమరును జకోరనామధేయములు సాంబ. 78

టీ. పచ్చఱెక్కలపుల్గు = పచ్చనిఱెక్కలు గలపక్షి, పచ్చవిల్తునితేజి=మన్మథునిగుఱ్ఱము, పలుకులపులుఁగు=మాటలు నేర్చుకొనుపక్షి, చిలుక, చిల్క-౫=శుకము. బట్టికాఁడు, గోర్వంక ॥రూ॥ గోరువంక, గొరువంక, గోరింక, గోరంక-౬=శారిక. నట్టువపిట్ట = నాట్యమాడుపక్షి, నెమ్మి ॥రూ॥ నమ్మి, జుట్టుఁబులుఁగు=తలయందు సిగ గలపక్షి-శిఖి, నెమిలి, నమిలి, పురివి

ప్పి యాడెడు పులుఁగు, కన్నులుఁగలపులుఁగు = పురులయందుఁ గన్నులవంటి యాకారములు గలిగియుండు పక్షి-౪=బర్హి. జంటపిట్ట=పోతును వెంటి యు జంటగా నుండుపక్షి, బటువుగువ్వ=గుండ్రనిపక్షి, జక్కవ-౩=చక్ర వాకము. మంచు గ్రోలుపుల్గు, నిప్పులను మ్రింగుపులుఁగు, వెన్నెలపులుఁగు-౩=చకోరము.

సీ. విరితేనెత్రావుడు ౯ మరునల్లె బమిపుర్వు
తుమ్మెద తేఁటి ముద్దుగలకాళ్ల
పురుగన భ్రమరంబు ౯ పొలుచు లకోరీలు
బకదారు లొడ్డీలు ౯ పల్లటీలు
పావురములు నేల౯పల్లటీల్ కూకీలు
పావురా లంతర౯పల్లటీలు
నురటీ లనంగఁ బొ౯ల్చును గలరవములు
కొక్కెర కొంచయుఁ ౯ గొక్కరాయి

తే. యనఁగఁ గ్రౌంచాఖ్య లగుఁ గొంగ ౯ యన బకంబు
జాలె జలకట్టె యణుజు వేసడము లగుడు
జావడము వారణము బైరి ౯ సాళునంబు
కనిసెరము చెంచడము డేగ ౯ యనఁగఁ దనరు
శ్యేనమునకు మునీశ్వరా౯ధీన సాంబ. 79

టీ. విరితేనెత్రావుడు=మకరందమును గ్రోలునది - మధుపము, మరు నల్లె=మన్మథుని యల్లెత్రాడు, బమిపుర్వు=భ్రమరము, తుమ్మెద, తేఁటి, ముద్దుగలకాళ్లపురుగు = (౩ × ౨) ఆఱుకాళ్లపురుగు - షట్పదము-౬ = భ్ర మరము. లకోరీలు, బకదారులు, ఒడ్డీలు, పల్లటీలు, పావురములు, నేలపల్ల టీలు, కూకీలు, పావురాలు, అంతరపల్లటీలు, నురటీలు-౧౦=పారావతములు (పారావతభేదములపేళ్లుగా గ్రహింపఁదగును). కొక్కెర, కొంచ, కొక్కరా

యి-3=క్రౌంచపక్షి. కొంగ=బకము. జాలె ॥రూ॥ జాలియ, జలకట్టె ॥రూ॥ జలకట్టియ ॥పా॥ నెలకట్టె, అణ్ణాజు, ॥రూ॥ అడుజు, వేసడము, లగుడు, జావడము, వారణము, బైరి ॥రూ॥ బయిరి, సాళువము ॥రూ॥ సాళ్వము, కనికెరము, చెంచడము, డేగ - ౧౮=శ్యేన(భేద)ములు.

సీ. కరువలిమేఁతరి కంటివిన్కరి పాము
పుట్టకాఁపరి త్రాఁచు చుట్టపురుగు
విసముతాలుపు చిల్వ బుసపుర్వు నాభోగి
వెలయుఁ జిలువఱేఁడు వెన్నుపాన్పు
తడవులనిడుపఁడు తరిగట్టుత్రాఁడన
నహిపతి కగు నజ్జ యలుగుపులుఁగు
కోడి పుంజన నొప్పుఁ గుక్కుటనామముల్
గుడ్లగూబ పగటిగ్రుడ్డి గూబ
తే. యనఁగ ఘూకాభిధానంబు లగు లకుముకి
మీనవల్లంకి పొదలిక మీలగొంగ
యనఁగఁ జను నర్తికకుఁ బేరు లమరు దివ్వె
యార్పు మిడు తన శలభాఖ్య లమరు సాంబ. 80

టీ. కరువలిమేఁతరి = వాయువును భక్షించునది-పవనాశనము, కంటివిన్కరి=కన్నులచే వినునది-చక్షుశ్శ్రవము, పుట్టకాఁపరి=వల్మీకమున వసించునది, త్రాఁచు, చుట్టపురుగు=చుట్టగా చుట్టుకొను పురుగు-చక్రి, విసముతాలుపు=విషమును ధరించునది-విషధరము, చిల్వ ॥రూ॥ చిలువ=విషము గల నోరు గలది, బుసపుర్వు=బుసకొట్టుపురుగు-౯=సర్పము. చిలువఱేఁడు=సర్పములరాజు, వెన్నుపాన్పు=విష్ణువుపడుక, తడవులనిడుపఁడు = చిరకాలముగా నుండునది, తరిగట్టుత్రాడు = మందరపర్వతమునకు సముద్రమథనకాలమున కవ్వపుఁద్రాడుగాఁ గట్టఁబడినది-౪=ఆదిశేషుఁడు. అజ్జ...పులుఁగు = పాదములే ఆయుధముగాఁగలపక్షి-చరణాయుధము, కోడి, పుంజు-3=కుక్కుటము.

గుడ్లగూబ, పగటిగ్రుడ్డి=దివాంధము,గూబ-3=ఘూకము. లకుముకి,మీనవల్లంకి ॥రూ॥ మీనవల్లిక, పొదలిక, మీలగొంగ = చేఁపలవిరోధి-४=వర్త్రిక, దివె యార్పు=దీపముల నార్పునది, మిడుత-౧=శలభము.

సీ. కాటుకపిట్ట కూఁకటిగువ్వ యేట్రింత
  పులుఁగులగదుమరి పోలిగాఁడు
నాఁగ భరద్వాజనామముల్ తగు గబ్బి
  లము గబ్బిడా గబ్బిలాయి చీకు
రా యనంగను దైలపాయికాఖ్యలు చెల్లు
  ప్రమానుదొలుచుపిట్ట ప్రమానిపోటు
వనఁగ దార్వాఘాటమున కగు బెగ్గుర
  మన సారసమ్మున కలరు నీరు
తే. కట్టె నీరుపా మన నలగర్ద మలగుఁ
బుడమిచెవి పాములబిడారు పుట్ట యనఁగ
మించు వల్మీకనామముల్ మెట్టు తాప
మెట్టిక యన సోపానాఖ్య మెఱయు సాంబ. 81

టీ. కాటుకపిట్ట, కూఁకటిగువ్వ, ఏట్రింత, పులుఁగులగదుమరి = పక్షులను గదుమునది, పోలిగాఁడు ॥రూ॥ పోలఁడు-౬=భారద్వాజము. గబ్బిలము, గబ్బిడా ॥రూ॥ గబ్బిడాయి, గబ్బిలాయి, చీకురాయి ॥రూ॥ చీకురువాయి, ౬=తైలపాయిక. ప్రమానుదొలుచుపిట్ట, ప్రమానిపోటువు-౨ = దార్వాఘాటము (వడ్రంగిపిట్ట). బెగ్గురము = సారసపక్షి. నీరుకట్టె ॥రూ॥ నీరుకట్టియ, నీరుపాము-3=అలగర్దము. పుడమిచెవి = భూమికర్ణము, పాములబిడారు = సర్పములస్థానము, పుట్ట-3=వల్మీకము. మెట్టు ॥పా॥ మెటిక, తాప, మెట్టిక-४=సోపానము.

సీ. గుమికాఁడు కాకి నాఁ గొఱలుఁ గాకముపేళ్లు

గ్రద్ద యనంగ గృధ్రంబు వెలయు
జరగు గుబ్బిలికాఁడు సకినాలు వెలయించు
పక్కి పగటిచీకు పైఁడికంటి
యనఁ గనకాక్షికిఁ దనరు జవాది జ
వ్వాజి యనఁగ సాంకవము దనర్చు
కస్తూరి వీణియ కస్తురి యనఁ బొల్చు
మృగనాభి చట్టపుమెకము పునుఁగుఁ
తే. బిల్లి యొత్తెడుపిల్లి నాఁ బేళ్లు వెలయు
గంధిలమునకుఁ జాతకాఖ్యలు దనర్చు
వానకోయిల మబ్బునీరానుపిట్ట
యనఁగఁ గైలాసశైలవిహార సాంబ. 82

టీ. గుమికాఁడు, కాకి-౨=కాకము. గ్రద్ద ॥రూ॥ గద్ద (ప్ర. గృధ్రము)-౨=గృధ్రము. గుబ్బిలికాఁడు ॥రూ॥ గుబిలి, సకినాలు...పక్కి = శకునములను దెలుపుపక్షి, పగటిచీకు=పగటిపూఁట గ్రుడ్డిగానుండునది, పైఁడికంటి=బంగరు వన్నెకనులు గలది-౫=కనకాక్షి. జవాది ॥రూ॥ జవ్వాది, జవ్వాదు, జవ్వాజి ౹౹రూ॥ జవాజి-౫=సంకుమదము. కస్తూరి (ప్ర. కస్తూరీ) వీణియ ॥రూ॥ వీణె, కస్తురి-౮=మృగనాభి. చట్టపు మెకము=పునుఁగుచట్టము గలమృగము, పునుఁగుఁ ల్లి (పునుఁగు+పిల్లి), ఒత్తెడుపిల్లి-౩=గంధిలము. వానకోయిల, మబ్బు... పిట్ట=మేఘుజలమును ద్రావుపక్షి-౨=చాతకము.

సీ. పొడకోడి కానపుం జడవిపుం జన వన
కుక్కుటం బన బొల్లికోడి నీరు
కోడి యనఁగ జలకుక్కుటంబు దలిర్చుఁ
బిట్ట పిచ్చిక యూరబిచ్చిక యనఁ
దగుఁ జటకమున కొ దాఁటరి చలికాపు

కప్ప యనఁగ భేకకె మొప్ప జలగ
నల్లత్రాగు డన రాకెజిల్లు జలూకము
మొగటిపురువు గోడకెపురువు నల్లి
తే. నాఁగ మత్కుణ మగు నీవ కె యీఁగ యనఁగ
మక్షికకు నెప్ప ములుపుర్వు కె మంటితిండి
తే లనఁగ వృశ్చికంబు వకె ర్తిల్లు ఱొచ్చు
పురుగు దోమన మశకంబు కె పరఁగు సాంబ. 83

టీ. పొడకోడి, కానపుంజు, అడవిపుంజు-3 = వనకుక్కుటము. బొల్లి కోడి, నీరుకోడి-౨=జలకుక్కుటము. పిట్ట, పిచ్చిక ॥రూ॥ పిచ్చుక, ఊరఁబిచ్చిక (ఊరఁ+పిచ్చిక)- ౪ = చటకము. దాఁటరి = గంతులు వేసి చరించునది - ప్లవము, చలికాపు=చలికాలమున (అనఁగా వర్షాకాలమున) కలుగునది - వర్షాభువు, కప్ప-3=మండూకము. జలగ, నల్లత్రాగుడు=నెత్తురు పీల్చునది-౨ = జలూకము. మొగటిపురువు, గోడపురువు, నల్లి-3=మత్కుణము. ఈవ, ఈఁగ-౨=మక్షిక. ములుపుర్వు = కొండి గలపురుఁగు, మంటితిండి=మన్ను దినునది, తేలు-3 =వృశ్చికము. ఱొచ్చుపురుగు, దోమ-౨=మశకము.

క. ప్రీతిని భవదంకిత మా
నీతిర్యగ్వర్గు జగము కె లెన్నఁగ లోకా
తీతం బై పూతం బై
ఖ్యాతం బై ధరను వెలయుఁకెగావుత సాంబా. 84

తా. సాంబమూర్తీ! ప్రీతి గలుగునట్లు నీ కంకితము సేయఁబడినయీ తిర్యగ్వర్గు, జనము లెన్నఁగా లోకోత్తరమైనదియుఁ బవిత్రమైనదియుఁ బ్రసిద్ధి చెందినదియు నై భూమియందు విలసిల్లునుగాత.

తిర్యగ్వర్గు సంపూర్ణము.

నానార్థవర్గు.

క. శ్రీనాయకసాయక వా
ణీనాయకముఖ్యవినుత నీపేరిట నే
నానార్థవర్గుఁ జేసెద
నానార్థము లొసఁగి ప్రోవు ననుఁ గృప సాంబా. 85

తా. లక్ష్మీనాథుఁ డగువిష్ణుని బాణముఁగాఁ గలవాఁడా! బ్రహ్మ మొదలగు వారిచే స్తోత్రము చేయఁబడువాఁడా! సాంబమూర్తీ! నేను నీ కంకితముగా నానార్థవర్గును రచించెదను. నాకు ననేకార్థముల నిచ్చి రక్షింపుము.

సీ. గుణమున కాటకుఁ గోపు నా విలసిల్లు
గోతికి శాఖ కౌఁ గొమ్మ యనఁగ
శకలంబునకును మాటకుఁ బలు కన మించు
నిసువును గోవు నాఁ బసి యనంగఁ
గటికిఁ బై పూరికిఁ గప్పనఁ జెన్నొందుఁ
గొఱ్ఱుకుఁ గడమ కౌఁ గొఱఁత యనఁగ
మగగుఱ్ఱమునకు గుల్మమున కౌ గుం డన
నెలకు జాబిల్లి కౌ నెల యనంగ
తే. నూటకును జేవకుఁ దనర్చు నూట యనఁగ
వేఁడుటకుఁ గాఁకకుఁ దలిర్చు వేఁడి యనఁగ
నంకమునకు బిడ్డకును గం దనఁగఁ బరఁగు
లలితమునిమానసాబ్జరోలంబ సాంబ. 86

టీ. 1. కోపు=గుణము (అల్లెత్రాడు), ఆట. 2. కొమ్మ=స్త్రీ, చెట్టుకొమ్మ. 3. పలుకు = శకలము (తునుక), మాట. 4. పసి=నిసువు, గోవు. 5. కప్పు=కటి (నలుపు), ఇంటిమీఁదిపూరి. 6. కొఱఁత=కొఱ్ఱు (ఉరి), తక్కువ.

7. గుండు = మగగుఱ్ఱము, గుల్మము. 8. నెల = చంద్రుఁడు, మాసము. 9. ఊట = ఊరెడునీరు, చేప. 10. వేఁడి=ప్రార్థించి(వేఁడుధాతువుక్త్వార్థకము), కాఁక [ఉష్ణము]. 11. కందు = కళంకము, బిడ్డ.

సీ. ఈఁతచెట్టును లోఁతు కే నీఁత యనఁ జెలంగు
నజ్జకుఁ గ్రింది కౌకే నడుగనంగ
మాల్మికి నడత కికే మ్మగు నలవాటన
నమ్మకు నవ్వ కౌకే నవ్వ యనఁగ
గొడుగును మఱునాఁడు కే నడరు నెల్లి యనంగ
నెట్టికుఁ దిండి కౌకే నెర యనంగ
విరికి నొప్పుటకును కే వెలయు నల రనంగఁ
బేరును దండ యౌఁ కే బే రనంగ
తే. నది యనుటకు భంగమున కౌకే నల యనంగ
నాత్రమునకు వృత్తమున కౌకే నక్కఱ యన
నాలమునకుఁ బలుకుట కౌకే నని యనంగ
నంబరధునీలసజ్జటాడంబ సాంబ. 87

టీ. 1. ఈఁత=ఈఁతచెట్టు, లోఁతు. 2. అడుగు = పాదము, క్రిందు. 3. అలవాటు=మాలిమి [మచ్చిక], నడత. 4. అవ్వ=అమ్మ [తల్లి], అవ్వ [తల్లి తల్లి].5. ఎల్లి=గొడుగు, మఱునాఁడు. 6. ఎర =ఆహారము, ఎఱ=ఎట్టి. 7. అల రు=పువ్వు, ఒప్పునునుట [క్రియ]. 8. పేరు =నామము, దండ[సరము]. 9. అల= అది యనుట, తరంగము. 10. అక్కఱ = ఆతురము, అక్కర=ఒకఛందోవృత్తము. 11. అని=యుద్ధము, పలికి [క్రియ].

సీ. ములికికిఁ జెఱువుకోకపునకు న ల్లనఁ బొల్చు
నైదును దాను నే కే నన రహించుఁ
జెవిసొమ్మునకును దంతువుకుఁ బోఁ గనఁ జెలుఁ

బురిటికి సాటికిఁ ꟃ బురు డనఁ దగు
నడవికిఁ జూడమి ꟃ కగుఁ గాన యనఁ బొల్పుఁ
గల్లును తాయియుఁ ꟃ గ ల్లనంగఁ
గంచుకొమ్మనకు శృంగమున కొఁ గొ మ్మనఁ
బాఁచికి దొంగ కొ ꟃ నాఁ చనంగఁ
తే. గరువలికి దయ్యమునకు నా ꟃ గాలి యనఁగ
ఘటికయును దల్పుమల్కు నా ꟃ గడియ యనఁగ
నూటికిని మర్దనమున కొ ꟃ నూ ఱనంగఁ
జటులదైతేయమదశైలశంబ సాంబ. 88

టీ. 1. అల్గు ॥రూ॥ అలుఁగు = ములికి, చెఱువుకోపు. 2. ఏను=ఐదు, నేను. 3. పోఁగు=చెవిసొమ్ము, తంతువు. 4. పురుడు=జాతాశౌచము, సాటి. 5. కాన = అడవి, [ద్రుతాంతమైనపుడు] చూడ ననుట. 6. కల్లు = మద్యము, తాటి. 7. కొమ్ము=కొమ్ము అను కంచువాద్యము, ఎద్దులు మొదలైనవాని కొమ్ము. 8. సాఁచు = పాఁచి, దొంగ. 9. గాలి=కరువలి [వాయువు], దయ్యము. 10. గడియ=ఘటిక, తలుపుగడె. 11. నూఱు=శతము, సన్నెగంట మర్దించుట.

సీ. కడుపుగడ్డయుఁ దూఁను ꟃ నడరు బల్ల యనంగ
విఱివికి శయ్య కొఁ ꟃ బఱ పనంగఁ
గాముదికిని మ్రొక్కు ꟃ కగు వెన్నెల యనంగఁ
బగలును గంటు నొఁ ꟃ బగ లనంగ
నంగల్లు నొకపోఁగు ꟃ నగును బేఁట యనంగ
నెమిలికి మైత్రి కా ꟃ నెమ్మి యనఁగఁ
బసుపుతావికి వీథి ꟃ కెసఁగు వాడ యనంగఁ
జలికిని గాలి కా ꟃ వలి యనంగఁ

తే. బట్టునకుఁ గొ మ్మనుటకు నాఁ § బ ట్టనంగ
భేదమునకు మూలమున కౌ § వే ఱనంగ
ఫలమునకు వృద్ధునకుఁ దగుఁ § బం డనంగ
దాసహృదయకాసారకాదంబ సాంబ. 89

టీ. 1. బల్ల = కడుపులోనిగడ్డ, తూము. 2. పఱపు=విరివి, పడుక. 3. వెన్నెల=చంద్రిక, మ్రొక్కు. 4. పగలు = పగటిపూఁట, కంటు (విరోధము). 5. పేఁట = అంగళ్లు, పేఁటు=పోఁగు. 6. నెమ్మి = నెమిలి, మైత్రి. 7. వాడ=పసుపుతావి, వీథి. 8. వలి=చలి, గాలి. 9. పట్టు=దుకూలము (నామము), గ్రహించు [క్రియ.] 10. వేఱు = భేదము, వేరు = చెట్టుమూలము. 11. పండు=ఫలము, వృద్ధుఁడు.

సీ. సాముకూటమునకు § సరస కౌ గరిడి నా
సౌరును ములికి యాఁ § దీ రనంగ
హయశాలకును శాగ § కమరుఁ బాగా యన
మావి కామ్రమున కౌ § మావి యనఁగఁ
గాహళి కొక చెట్టు § కలరు * బూరుగ యన
ఝడితికి విరతి కౌ § వడి యనంగ
ఔన్నున కుపకృతి § కొనరు మేల్మి యనంగ
మురుగును సొగసు నా § మురు వనంగఁ
తే. గళుకునకుఁ గంపకోట కౌ § వెలుఁ గనంగ
మాను మనుటయుఁ దరువు నా § మా ననంగఁ
జేవడికిఁ బోలిక కెసఁగుఁ § గైవడి యన
డమరుశూలపాశాంకుశాడంబ సాంబ. 90

*వృక్షపరముగా 'బూరుగు' అనియు వాద్యపరముగా 'బూరగ' అనియు ప్రయోగములు కనఁబడుచున్నవి. కాన 'బూరుగ' అనురూపము మృగ్యము.

టీ. 1. గరిడి = సాముకూటము, సమీపము. 2. తీరు=సొరు [అందము], బాణము. 3. పాగా=అశ్వశాల, తలపాగ. 3. మావి=మావి [జరాయువు], మామిడిచెట్టు. 5. బూరుగ = బూరుగచెట్టు, ఊఁదెడి కాహళివాద్యము. 6. వడి=ఝడితి [వేగము], పద్యములందలియతి. 7. మేలిమి=బంగారు, ఉపకారము. 8. మురువు = చేతిమురుగు, సొగసు. 9. వెలుఁగు = కళుకు [కాంతి], వెలుగు = కంపకోట. 10. మాను=విడుచుట [క్రియ], మ్రాను [నామము]. 11. కైవడి=చేతివడి, పోలిక [అవ్యయము.]

సీ. ఘూకంబునకుఁ జెవి గూబ కౌ గూబన
 శిశువును బులియు నౌఁ జిఱుత యనఁగ
సంధ్యవార్చుటకు సంజకు సందె యనఁ బొల్చుఁ
 బక్షియుఁ దరువు నౌఁ బాల యనఁగ
నొకమ్రాఁకునకు వాతెఱకు మోవి యనఁ జెల్లు
 చుక్కయు బొట్టు నౌఁ జుక్క యనఁగఁ
గూరకు శ్వాసనకుఁ జెలంగు నూర్పన
 హెచ్చు నెక్కుటయు నౌ నెక్కు డనఁగఁ
తే. గుచమునకుఁ దల్పుచీలకు గుబ్బ యనఁగఁ
బక్కకును గుణపమున కౌ బడు గనంగ
దళసరికిఁ బర్ణమునకు నౌ దళ మనంగ
శంబరాంకకపర్దావలంబ సాంబ. 91

టీ. 1. గూబ=గుడ్లగూబ, చెవిగూబ [కర్ణమూలము]. 2. చిఱుత = శిశువు, చిఱుతపులి. 3. సందె = సంధ్యవార్చుట, సంధ్యాకాలము. 4. పాల= పాలపక్షి, పాలచెట్టు. 5. మోవి=ఒకానొకచెట్టు, పెదవి. 6. చుక్క=నక్షత్రము, నొసటిబొట్టు. 7. ఊర్పు=కూర, శ్వాసము. 8. ఎక్కుడు = హెచ్చు, ఎక్కుట. 9. గుబ్బ = కుచము [స్తనము], తలుపుచీల. 10. బడుగు = బక్క

(చిక్కనది), కుణపము [ఏనుఁగు]. 11. దళము [దేశ్యము] = దళసరి, [సంస్కృతము] ఆకు.

సీ. లేపన మెత్తకు లేపుటకుఁ దనర్చు
డాలనఁగాఁ గాంతి డాలుఁ బరఁగు
నాఁడనఁ దగు నాదినమునకు సీమకు
మించన జడలకు మీఱుట కగు
మోడి నా నల్కకుఁ బైఁడితునకకుఁ జెల్లు
బార యన బార యాఱు నొనరు
దండ నాఁ జెంతకు దామంబున కెసంగు
సరి యన దండకు సమమున కగుఁ
తే. దోర మనఁగను స్థూలము నోముదార
మనరు నా ఆఱు త్రిగయును నూఁగారు నగును
గ్రుడ్డనఁగ నండమున కంధకునకుఁ బొసఁగు
నంబరతరంగిణీజటాడంబ సాంబ.   92

టీ. 1. లేపు=మెత్త, లేపుట. 2. డాలు = కాంతి, డెక్కెము. 3. నాఁడు=ఆదినము, నాడు=సీమ [దేశము]. 4. మించు=మెఱుఁగుఁదీఁగె [నామము], మీఱుట [క్రియ]. 5. మోడి = కోపము, బంగారుతునుక. 6. బార=వ్యామప్రమాణము, పంద్రెండు. 7. దండ=చెంత, పుష్పాదులదండ. 8. సరి= దండ, సమము. 9.తోరము=స్థూలమైనది, నోముదారము.10.ఆఱు=షట్సంఖ్య. ఆరు=నూఁగారు. . 11గ్రుడ్డు=కోడిమొదలైనవానిగ్రుడ్డు, గ్రుడ్డివాఁడు.

సీ. కొప్పనంగను వింటికొనకును గబరి కౌ
నెన్ను నా నెన్నున కెన్నుట కగు
నబ్బనంగను దండ్రి కగపడమికిఁ జెల్లు
నప్ప యనఁగఁ దండ్రి కక్క కమరుఁ

గలు పన మడిలోనికసవును బెరుఁగు నా
బా సన నానకు భాష కలరు
డ బ్బన గవ్వకు డంబంబునకుఁ బొల్చు
మే లన మరులుకు మెచ్చున కగుఁ
తే. బా లగును క్షీరమునకును భాగ్యమునకుఁ
గమ్మ యనఁ బత్త్రికకుఁ జెవికమ్మ కెనయుఁ
బాప యన బిడ్డకును గనుఁబాప కెనయుఁ
దాపసోత్తమవినుతికదంబ సాంబ. 93

టీ. 1. కొప్పు = వింటికొన, కబరి. 2. ఎన్ను = సస్యాదులయెన్ను [నామము], గణించుట [క్రియ]. 3. అబ్బ = తండ్రి. అబ్బుట = దొరకను. 4. అప్ప=తండ్రి, అక్క. 5. కలుపు= మడిలోనికసవు, పెరుఁగు. 6. బాస=ఆన, భాష. 7. డబ్బు=గవ్వ, డంబము. 8. మేలు = మరులు, మెచ్చు తెలుపుట. ॥పా॥ తా డన రజ్జువుఁ దాళముఁ దగు - తాడు = దారము, తాటిచెట్టు]. 9. పాలు =క్షీరము, భాగము. 10. కమ్మ=జాబు, చెవికమ్మ. 11. పాప=బిడ్డ, కనుఁబాప.

సీ. పెర యనఁగాఁ దేనెపెరకు వింతకుఁ బొల్చు
మెఱుఁ గనఁ గాంతికి మించున కగు
బండ నాఁ దిట్టుకు బలుఁగుఱాతికిఁ జెల్లు
బంతి నాఁ జెండును బంక్తియు నగుఁ
బెరుఁ గన దధికిని వృద్ధికిఁ దనరారు
వేఁట నా గొఱియకు వేఁట కమరు
వెలి యన బయటికి వెల్లనకుఁ దనర్చు
వీ డన వదలును వీడు నలరు
తే. మ బ్బనఁగ మందుచొక్కును మబ్బును నగుఁ

బులు గనఁగ లాంఛనమునకుఁ గ్రే బులుఁగు కొదవు
నా లనఁగ గోవులకు భార్య క్రే కతిశయిల్లు
శంబరాహితనుదభిదాకడంబ సాంబ. 94

టీ. 1. పెర=తేనెతెట్ట, పెఱ=అన్యము. 2. మెఱుఁగు=కాంతి, మెఱుపు. 3. బండ=తిట్టు, పలుఁగుఱాయి. 4. బంతి = చెండు, పంక్తి. 5. పెరుఁగు = దధి [నామము], పెరుఁగుట [క్రియ]. 6. వేఁట=గొఱ్ఱె, వేఁట [మృగయ]. 7. వెలి=బయలు, తెల్లన. 8. వీడు=వదలు [క్రియ], పట్టణము [నామము]. 9. మబ్బు=మందుచొక్కు, మేఘము. 10. పులుగు = గుఱుతు. పులుఁగు = పక్షి. 11. ఆలు=ఆవులు [బహువచనము], భార్య [ఏకవచనము].

అవతారిక. ఈక్రింది యొక పద్యమున సంస్కృతాంధ్రములు రెండునై నానార్థములు గలపదములను గొన్నిటిని దెలుపుచున్నాఁడు.—

సీ. గురు వన నొజ్జకుఁ గ్రే బరవునకుఁ జెలంగు
నారి నా నల్లెకు క్రే నాతి కెనయు
నూ రనఁ బల్లెకు క్రే నూరువునకుఁ బొల్చుఁ
దమి యన రాత్రికిఁ గ్రే దమికి నమరుఁ
గరి యన దంతికిఁ గ్రే గప్పునకుఁ దనర్చుఁ
జింత నాఁ దింత్రిణి క్రే చింత యొనరు
మూల యనఁగఁ గోణకమునకు రిక్కకుఁ జెల్లు
మను వన బ్రతుకును క్రే మనువును నగుఁ
తే. గూట మన శిఖరమునకు క్రే గుంపున కగు
జాతి యన నన్వయమునకు క్రే జాతి కెనయుఁ
బురి యనఁగ నెమ్మితోఁకకుఁ గ్రే బురికిఁ దనరు
సకలసురచక్రవర్తి శ్రీసాంబమూర్తి. 95

టీ. గురువు, ఇది (సంస్కృతమైనపుడు) ఉపాధ్యాయునకును, [తెనుఁగైనపుడు] పరువునకును పేరు. నారి = [సం] స్త్రీ. [తె] అల్లెత్రాఁడు, ఊరు [తె] పల్లె. [సం] తొడ. తమి = [సం] రాత్రి, [తె] తమకము. కరి= [సం] ఏనుఁగు, [తెనుఁగున శకటరేఫయుక్తమైనపుడు] నలుపు. చింత = [తె] చింతచెట్టు, [సం] విచారము. మూల = [తె] కోణము, [సం] మూలానక్షత్రము. మనువు = [తె] బ్రతుకు, [సం] వైవస్వతాదులగు పదునలుగురికిఁ గలసామాన్యనామము. కూటము = [సం] పర్వతశిఖరము, [తె] గుంపు. జాతి = (తె) కులము, (సం) జాజిపువ్వు. పురి=(తె) నెమిలితోఁక, (సం) పట్టణము.

క. నిస్తులలక్షణకవి యగు
కస్తూరీరంగసుకవి ఘటియించిన యీ
ప్రస్తగు నాంధ్రనిఘంటు ప్ర
శస్తం బై వెలయుఁగాక జగతిని సాంబా. 96

సాంబమూర్తీ! అసమానుఁడై లాక్షణికవేత్త యగు కస్తూరిరంగకవివరుఁడు రచించిన యీ మేలైన తెనుఁగునిఘంటువు ప్రఖ్యాతిచెందినదై జగమునందు విలసిల్లునుగాక.

క. ఈరుచిరాంధ్రనిఘంటు మ
హోరూఢి వహించి మించి యారవిశశిభూ
తారక మై తారక మై
తారక మాఁ గాత సుకవితతులకు సాంబా. 97

సాంబమూర్తి! మనోహరమైన యీ తెనుఁగు నిఘంటువు గొప్పయున్నతిని బొంది యతిశయించి సూర్యచంద్రభూనక్షత్రము లుండువఱకు నుండునదై సుందరమై కవిశ్రేష్ఠులసమూహములకుఁ దాను [పదార్థసందేహాదుల నుండి] దాఁటించునది యగును గాక.

సాంబనిఘంటువు

సమాప్తము.

శ్రీ ర స్తు.

అకారాదిశబ్దానుక్రమణిక.

ఆంధ్రనామసంగ్రహము.

14

ఆంధ్రనామశేషము.

శ్రీరస్తు.

సాంబనిఘంటువు

అకారాదిశబ్దానుక్రమణిక.

పదము. పుట.

త్ర.

ద.

దా.

ది.

దీ.

దు.

స.

The India Printing Works, Madras.

ఆనందాశ్రమగ్రంథరత్నమాల

తెనుఁగు పుస్తకముల వివరము

గ్రంథములకు వ్రాయునపుడు వానివెలయును తెలుపవలెను.

శ్రీమద్భగవద్గీత

ప్రతిపదటీకా భాష్యవిశేషార్థ సహితము.

ఈ గ్రంథము మొదటి కూర్పునందు శ్రీరామానుజభాష్యము ననుసరించి టీకాతాత్పర్యములు కొంత సంగ్రహముగ వ్రాయఁబడినవి. భాష్యమును యథా మూలముగా తెనుఁగుచేసినచో మిక్కిలి యుపయుక్త మని యనేకులు కోరినందున భాష్యమునం దొక్క విషయమునైన విడువక అందలి ప్రమాణములకు ఆకరములతోను, కష్టములైన ప్రమాణములకు అర్థములతోను, భాష్యమునందు సందిగ్ధములైన విషయములకు తాత్పర్యచంద్రికనుండి విశేషముగా వివరణములతోను గూర్చి, తేటతెనుఁగున ఈ రెండవకూర్పును ముద్రించి యున్నారము.

కాలికోబైండు గిల్టు పేరు గలది	3	0	0

శ్రీమదాంధ్ర మహాభారతము, పద్యకావ్యము

I.	ఆది సభాపర్వములు గల సంపుటము	2	4	0
II.	ఆరణ్యపర్వము	2	4	0
III.	విరాటోద్యోగపర్వములు	2	4	0
IV.	భీష్మద్రోణపర్వములు	2	4	0
V.	కర్ణ, శల్య, సౌప్తిక, స్త్రీ పర్వములు	2	4	0
VI.	శాంతిపర్వము	2	4	0
VII.	అనుశాసనిక, అశ్వమేధ, ఆశ్రమవాస, మౌసల, మహాప్రస్థానిక స్వర్గారోహణ పర్వములు గల సంపుటము	2	4	0

త్వరలో వెలువడును.

ఆంధ్రభాగవతము పోతనామాత్యప్రణీతము ఇదివరకు ముద్రితములైన ప్రతులకన్న బాగుగ ముద్రించుచున్నారము. సాదాగ్లేజు

కాగితములు క్యాలికో బైండు	6		
డిటో అత్యుత్తమప్రతి కాలికోబైండు గిల్టు పేరు క్యాలికోబైండు రెండు సంపుటములు ...	8	0	0

